MICROFILMED BY

NEHRU MEMORIAL MUSEUM AND LIBRARY

NEW DELHI

MICROFILMED

AT

K. H. I GHATAPRABHA

S.P.A. - I.K.1

Varadaray A. Adya
I M A J P

PHONE: RES.: 362104
OFFICE [illegible] 291488

53, RAJAT APARTMENTS
MOUNT PLEASANT ROAD
MALABAR HILL, BOMBAY 6

42

August 1, 1972

Dear Respected Dr.Hardikar,

I hasten to thank you and Dr.Vaidya for your kindness and generous hospitality shown to me during my stay in Ghataprabha. Although my stay was very short, it was a good change for me and I enjoyed every minute of my stay there. It was also a pleasure and privilege to meet you and spend some time with you after a long time.

I have arranged to send you copies of the speeches of Shri Arvind Mafatlal, which will give you some idea of the work that he is doing during the last few years. As I told you at Ghataprabha, he is devoting most of his time to such work rather than his own business. Shri Mafatlal will very much appreciate if you give your own views on the subjects he has discussed in the papers sent to you.

If you think it is possible to implement some of his schemes in Ghataprabha, you may write to him accordingly and I will try to persuade him to see if he can pay a visit to Ghataprabha to see things for himself.

Please do not hesitate to write to me if there is anything that I can do for you in Bombay, although I know that you have quite a number of more important and influential contacts in Bombay.

With kind regards to Dr.Vaidya and to self,

Yours sincerely,

Varadaray

Dr.N.S.Hardikar,
Karnatak Health Institute,
Ghataprabha,
Dist:Belgaum.

From
S.R.Guru
365, Gandhi Nagar,

Dodballapur.
4th Sept. '72

dear doctor Mardikerji,

For reasons which I need not explain, there has been this long delay in responding to your letter of 28-4-72. It was really a very big surprise that we received it at all after so many years.

Both of us being very firm beleivers, or rather I should say firms "convicts of what Theosophy says about so many things of this world and other worlds, and also about the "life after death" that we do not feel sorrowful when we hear that some friend of ours or a relative has made or is about make his final exit from the stage known as this physical world. That is because, says Theosophy: "nothing better and happyer can happen to a human being than death." It may surprise you to know that when my father made his final "departure" in 1963 and my eldest daughter in 1967 we never mourned their absence! It is true that when we saw the lifeless "dress" left by them we did feel a little sad, but no great sorrow at all, when they were shifted to the ~~crematorial~~ pyre. To state the truth we very often feel "some day or other we have to go, then why not go the sooner and be rid of all this pther and botheration"

According to the Theosphical version of the other side of death, for a man of your age, i.e. a person who has lost all attraction towards ~~earthly~~ earthly pleasures there is nothing that can make him unhappy or sorrowful on the other side of the "curtain." In fact it is said there are no words in any earthly language to describe the intense pleasure that one is bound to feel when he wakes up on the "other side."

So when we learnt that you were ready to "go" and you were only waiting for call, we felt a little envious! Now please do not mistake us, for we are not joking do not be angry or displeased with us, for treating something by its very nature a sombre and serious matter, flippantly. We have delivered so many talks on the Theosophical version of the "Life after death" that whenever we hear about it or see it we exclaim to ourselves, "lucky fellow." Well, the fact is that we have to wait for our turn, and the same Theosophy says that there is no greater sin than suicide!

Now seeing the sort of suffering that one of our uncles is undergoing in his present "~~apparelappurtenance~~ "apparel and appurtunance" on the "stage" we feel you are extremely lucky that you are bale to sit up and sign letters, and feel like congratulating you for all that.

So now coming to other points, we must truthfully say we were really astounded to receive your epistle. For reasons we have yet to know, all of a sudden you ceased to respond to our epistles. Common sense makes us infer that one or both of us must have done something which must have ~~done~~ displeased you, or angered you, or infuriated you. If I remember right more than once I requested you to let me know what my crime was, and I suppose, still is. You neither rlented nor gave any clue to guess what I might have done! My anxiety in the matter was twofold. First I did not get any opportunity to sincerely apologise, and 2ndly I lost an opportunity to improve myself and to be careful in dealing with persons elder to me! Even now I am anxious to know what it is. Could you, and would you, oblige me in the matter. whatever it was I assure you it was entirely un-intnetional and un-premeditated. For a person of your rank, age, and status in society, I feel it your duty to correct our faults and guide us youngsters to correct conduct and behaviour. Even now I request you to oblige us in the matter, however un-pleasant it may be to recal. or ~~recollect~~ recollect the "old story." You must do it for our benefit if for nothing else!

Coming to other points that may be of interest to you, my elder son Devraj is in U.S.A. (having gone there about two years and two months back) for purposes of business which did not fructify. The second one Sunder Raj is doing business here itself and not with good results, to say the truth. The eldest daughter Smt Devaki is no more. The 2nd Meera, is a lecturer in Sanskrit in the National College in Bangalore (Basavnagudi) The third one Thara is here ~~in~~ enjoying her confinement with a six months old son.

As the enclosed letter from Kamala makes it clear it was written when our preparations to change of our residence was in full swing, to be exact, on the day preceding our shifting the things to a house in Gandhi Nagar extension of this town. Some things are still misplaced and we have yet to search for them! Our new

house a little smaller than the previous one but some how we have to mahage with it.

Our grand son Sanjaya (Devarj's son) is almost seven years old, and his sister is just 5 years. The mother too is here. The second son was married three years back and has no issues yet.

It is very rarely that I meet Sri T.Siddalngaiya, who is settled in Bangalore, and even when I do, I do not feel like speaking to him for what he did to me in collusion with Dr. M.C.Modi, V.S.Narayana Rao, and Siddavanahalli Krishnan Sharma, when I was the General secretary of B.S.Dal for the 2nd time in 1961. All this may not interest you but all the same I am informing you to let you know how I lost my old friends. I have gained new ones too and that too in our Theosophical circle. As Kamala has stated in her letter, it is Theosophy that has made us quite tolerant and in fact almost sympathetic with all these friendly enemies so to say. If it were'nt for Theosophy I would have been cynic and pessimist by now. The whole world looks like a vast store house unscupulous fellows, some pretending to be freindly and others, openly hostile, all feathering their own nest and not caring whther the world goes to the Gods or to the dogs. Where it all leads to is clearly explained in Theosophy and hence our admiriation to it, though it may all take ages and ages. One thing is certain, and that is everything, however dark or black it may appear in its present stage of evolution or unfoldment, will become perfect in course of time. I suppose this philosophising is enough for the present.

That is all for the present. We are all quite well here, and trust the same with you.

fraternally yours,.

S.V.Ekambaram

V. NIMBKAR,
..

The Amerind,
15th Road, Khar',
BOMBAY -52.

No.031072/17. Dated: 3rd October 1972.

My dear Dr. Hardikar,

As promised I am sending you below a short history as to how I came to know Mrs. Nimbkar, so that you could include same in the article you propose to write. You are at liberty to eliminate what you do not think is desirable.

"I met Mrs. Nimbkar in 1925 June at International House where I was working as a parttime post. She had known very little of India and was keenly interested in knowing more about it particularly the people and their home lives.

She is the Great Grand daughter of Benjamine Lundi who had walked from Pennsylvania to Washington for doing justice to the Negroes. He is an historical figure and does not need any introduction here.

Since I had to attend college from 8.00 O'clock to 4.30 and I was attending the post orfice and the job of post from 5.00 O'clock to 11.00 O'clock at night there was very little time for me to meet people and spend any time with them. However, we used to have dinner together in the International House Capital, where with my natural experience and nature I did most of the talking.

In the summer of 1926 Miss Elizabeth Lundi, as was her name, I was invited to meet her parents at Newtown, Pennsylvania and I accepted the invitation, but found that they were a strange Questor family, where no smoking was allowed (I used to smoke in those days). I however enjoyed my short stay with these simple folks and when they enquired how much was my interest in their daughter I told them frankly that I had gone to America under the notion 'co-operative movement' and was a self supporting student and as such I had certain fixed ideas about partner in life.

I went on saying that most American girls expect ~~that~~ their husbands to entertain them. I neither had such qualifications nor inclinations. Secondly I believed that if a young man has to marry a foreigner, she should be able to make a contribution to his country as otherwise she could not possibly enjoy a life in the country of her adoption. This is possible by doing educational work and medical work; since Elizabeth had no medical qualifications, but only was a Graduate of Barnard College, she knew that this would be possible for her. My third point was however could not be appreciated by them, and this was that one should be able to live in ten rupees a month.

..2..

After Summer of 1926 I left New York and worked in Chicago Pneumatic Tool Company in their factories at Pennsylvania, Ohio, Detroit, Michigan and another Company at Indian Police. I was aole to know very little or this family until 1926 when I was posted to Export Department of Chicago Pneumatic Tool Company. As One of my very dear Professors George Stateson who had then become Head of American Society of Mechanical Engineers invited me one evening for dinner at the Yale Club, where I met one of his boyhood friends, who was the head of the British Offshoot of Consolidated Pneumatic Tool Company. He offered me a post in India in charge of Service Department, after spending some time in his Scottish Factory and I accepted this. This is the way I came to know Mr. Howard Burton, Managing Director of Consolidated Pneumatic Tool Company.

I returned to India August 1929, where naturally there was tremendous opposition for an Indian being taken as a Head of Department of a British Company. However, their internal discipline made it necessary for them to honour the word of their Managing Director. The Indian Company kept on shifting me from place to place practically every week, and as such I was first posted on the Frontier where I started Well Sinking Department then to Jogindra Nagar Tunnel, after that to the Coimbatore Tunnel and so on. The main idea was to keep me away from Head Office.

In the meantime I was regularly receiving letters from Elizabeth still showing interest in her proposal and her parents' wish. She was deputed to some Conference in Germany in 1930, and she took this opportunity of visiting India without informing me, through some common friends whom she had met in America and for whom I was instrumenting in starting a Cashew Nut factory in Goa. Within 24 hours of her arrival in Bombay I understood she went to Sabarpur near Ahmedabad. Since we were in correspondence she knew my address and whereabouts and I was surprised to receive a telegram from her at Jodhpur late in November 1930, stating that she accepts all the three conditions and wanted to know when and where we could meet. I told her that she could very well come immediately to Ajmer where I could meet her. Within a few days she was there and I took her to Jodhpur where she was converted to Hinduism by Malaviyaji and adopted as daughter by Raibahati Shivaratan Mohalli and we were married according to Hindu system on 2nd of December 1930. That is the way we became husband and wife.

Because the climate of Jodhpur was hot she shifted to Goa where my friends had invited her and where Sunny was born. She telegraphed me and asked me what she should name the child and a Bengali friend of mine told me that he should be named as "Bon Behari". When I visited Goa later on she said the name was appropriate since she thought it meant "Born in Hurry" since Sonny was born in 7½ months of pregnancy.

Later on she want to further qualify herself at Gelihas near Burmingham and on her return she started the first Kindergarten School at Khar in Bombay, and the Institution is still running under the name and style 'Bombay Suburban Education Society."

At the beginning of the Second World War she started discussing with me about the conditions of my young wives and mothers of America and spoke to me about the new science of occupational theraphy developed. I told her that this was nothing new, at which she was amused but because of her confidence in me she accepted my statement. Further I agreed for her going to America to receive training on this new subject and she returned to India and started the first school of occupation theraphy in KEM Hospital. The second one was started at Nagpur and she has not stopped rehabilitation work ever since."

The rest is in the article.

With kindest regards,

Yours sincerely,

(V. NIMBKAR)

Dr. N.S. Hardikar,
Karnatak Health Institute,
GHATAPRABHA
Dist: Belgaum.

V. Nimbkar
Honorary Presidency Magistrate

Phone: 533543

Ref No 17/1/73/2

The Amerind
Fifteenth Road, Khar,
BOMBAY 52, India

17 January 73

Dear Doc,

Happy thanks for your Teel Gul. your advice to speak 'sweetly' is appreciated. You of course know that 'Truth' is not always 'sweet' and I being an old engineer do not know like a politician how to speak "sweetly" & still accomplish something. You must have to forgive me for this. However I will endeavour to speak as much 'sweetly' as possible without deviating from 'Truth'.

Dr Keshav is here. He does not seem to have any particular assignment & has therefore advised him to settle at KMI & where you & they & may now. He ~~is~~ I believe, does not speak however but this should not be a handicap since he can have your help wherever it is necessary. What do you think? His niece can run a Music School As my wife says - Music was born in Karnatak, developed in Maharashtra, & killed or murdered in Gujrat & so let Keshav stay on with us.

With all the very best & hopes that you will continue your good health & work

Kind regards

Yours ever

Vasant

आपल्याला विसरलेलो नाही. कणीस अजून थोडे दिवस आहेत. तोपर्यंत आपण आपल्या बहिणीकडे आला व काम करायला साहेबांच्याकडे. आता मी देवाला प्रार्थना करतो की नला सुद्धा. आणि एवढाच विशेष पोस्टाने पत्र येईल.

चि आबासाहेब चि नानासाहेब यांना आशीर्वाद व शाबासकी.

पोस्टाचे सिलका. विसरलेले पत्र येत मुळात आपण गोड लागतो. फेब्रुवारी मध्ये १३ दिवस रहायला येणे करावे. आशीर्वाद आ विसोबा खेचर

V. Nimbkar,
Honorary Presidency Magistrate

Phone: 533543

Ref No 030373/3

The Amerind
Fifteenth Road, Khar,
BOMBAY 52, India

3 March 73

49

Dear Dr

This will acknowledge yours of 1-3-73 along with letter for Shri Bantenday.

If Shri Bantenday is free, you can invite him to come & stay at GURUPRABHA & take our things from you as an Organiser & retain your position as Maharshi. This should be possible if you so desire.

Regarding accomodation, you already have a spare Room. Bantenday can stay there as I believe he has no other paraphernalia except himself. If however he wants an independent place, he can occupy the place next to Kulkarni owned by Krishnamurthy Rao.

Regarding repercussion of Gita the matter has to be taken up with Mr Shivaraj as Marathi known to Confucians would start & the matter from there on as long as he (Bantenday) is alive. Regarding the celebration of your 85th birthday, I consulted the Army Officer at Belgaum for Tents & accomodation. The Camp Rd Nursery, the Manager has no authority to give these on loan. It therefore seems that we will have to make some other arrangement. We should discuss this when we next meet & you can also do so with Dr Vaidya.

With all the best wishes yours

Dr. N.S. Hardikar

Vasant

राष्ट्रपति भवन, नई दिल्ली-4.
RASHTRAPATI BHAVAN,
NEW DELHI-4.

50

April 2nd, 1973.

I am glad to know that the Golden Jubilee of the All India Sevadal will be celebrated at Ghataprabha, Mysore state, on May 8, 1973. On this occasion I offer my congratulations to the founder of the Sevadal, Dr. N.S. Hardikar and wish him many more years of peaceful life. Also I send my best wishes for the success of the Golden Jubilee celebrations and hope that the Sevadal will continue to render its useful service to the country.

51

Dear DR Hardikar

My congratulations ~~to~~ yours on ~~85th~~ your 85th birth day You have served the congress and the country with singular devotion, The seva dal is your gift to the nation I recall particularly the close friendship between you and my father

I wish you many more years of active life

Yours Sincerely,
Indira Gandhi

Sent ~~through~~ with a special messenger ~~who came from~~ Bangalore - ~~on~~ to be received at Ghampuraha about 6 PM (2-5-73) handed over to DR Hardikar in person ~~at~~ 5 PM - ~~on 5-5-73~~

PRIME MINISTER

New Delhi,
October 2, 1973

Dear Hardikerji,

Shri Raj Bahadur gave me your letters dated the 18th May and the 8th September, 1973, the other day. You need not have troubled to write. I have warm memories of your friendship with my father.

With all good wishes,

Yours sincerely,

Indira Gandhi

(Indira Gandhi)

Shri N.S. Hardiker,
The K.H.I. Hospitals,
Ghataprabha (Dist. Belgaum)
Mysore State

RAJ BHAVAN
BANGALORE

53

May 5 1973

Dear D Devaraja

My congratulations

on your 85th birthday

on June second the Congress

party will organise

devotion to her God

on 6th the nation

recalls particularly the

close friendship between

you and my father

5h

I wish you many more years
of active life

Yours sincerely

Indira Gandhi

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST. BELGAUM)
MYSORE-INDIA

SS

P.O. } K. H. INSTITUTE
TELE. }
PHONE : GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA [S. C. RLY.]

Ref. No. ..

Date 8-9-1973

My Dear Indiraji,

On the 18th of May I wrote to you a letter and sent it with a friend to be delivered to you personally in order to make sure that you got it. Unfortunately, it was not delivered to you and it came back to me after a month. After that, due to my ageing body, I could not write to you.

To-day my friend Shri Raj Bahadur has come here to see me and I am handing over to him this letter alongwith the previous one to give the same to you personally and in my behalf beg of you to excuse me for not replying to your good wishes earlier.

I would have appealed to you to come and see this Institution which is meant for ailing humanity. But how can I when I know that you are, as I have said before, the most busiest person in the world and it will be difficult for you to spare any time to come here?

I do not wish to take your time except for requesting you to write to me a line in return.

Yours affectionately,
N.S. Hardiker
(N.S. Hardiker)

To

Smt. Indira Gandhi,
Prime Minister of India,
NEW DELHI.

SGP

THE K. H. I HOSPITALS
GHATAPRABHA, (Dist. BELGAUM)
MYSORE-INDIA

56

P.O. | K. H. INSTITUTE
TELE. |
TELEPHONE : GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA (S. C. Rly.)

Ref. No.

Date 18th May, 1973

My Dear Indiraji,

Your good wishes reached me on the 7th. Most profusely I thank you for the same. In it you made a particular reference to the close friendship between me and your father. It touched my heart and revived my memories of the first meeting I had with him on the 14th of November 1923, at Swarajya Bhawan, which happened to be his 35th Birth Day. On that occasion we two together took our lunch and were fed by your Grand mother Matoshri Swaroop Rani. It was a memorable occasion in my life. Since then we were knit together until the last.

On the 85th Birth Day of mine, I get a message from his daughter wishing me many more years of active life. I will cherish the few lines you have written to me, Indiraji ! You are one of the most busiest persons in the world. So, I don't take much of your valuable time in reading my letter.

However, I wish to request you to give me at least a little of your love you had been giving to your father during his life time. Please excuse me for this desire of mine.

God bless you always.

Yours affectionately,

N. S. Hardiker

Sd- N. S. Hardiker

THE K. H. I HOSPITALS
GHATAPRABHA, (Dist. BELGAUM)
YSORE-INDIA

PO. | K. H. INSTITUTE
TELE.
TELEPHONE : GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA (S. C. Rly.)

57

Ref. No.

Date 1-6-73

I hereby appoint and authorise Mr. B.S Kulkarni (Niralkeri) to look after the management of the Seva Dal Physical Academy Building at Bagalkot, as his adoptive father is now no more I further request Mr. Gurunao Joraper, Dr. W. G Bhagwat and Dr. V. G Kulkarni to help him in this concern I have accordingly informed them to do so

N.S. Hardikar

Copies submitted to
The three persons mentioned
above

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST. BELGAUM)
MYSORE-INDIA

58

PO. TELE. } K. H. INSTITUTE
PHONE : GHATAPRABHA NO. 51
RAILWAY : GHATAPRABHA [S. C. Rly.]

Ref. No.

Date 1st JUNE 1973.

I hereby appoint and authorise Mr. B.S.Kulkarni (Neralkeri) to look after the management of the Seva Dal Physical Academy Building at Bagalkot, as his adoptive father is now no more.

I further request Mr. Gururao Jerapur, Dr. W. G. Bhagwat and Dr. V. G. Kulkarni to help him in this concern. I have accordingly informed them to do so.

N.S. Hardikar

(Dr. N. S. HARDIKAR).

Copies submitted to
the three persons mentioned above.

THE K. H. I HOSPITALS
GHATAPRABHA, Dist. BELGAUM)
MYSORE-INDIA

PO / TELE | K. H. INSTITUTE
TELEPHONE GHATAPRABHA NO 31
RAILWAY GHATAPRABHA (S. C. Rly.)

Ref. No

Date 1st June 1973

TO WHOM IT MAY CONCERN

Mr. R.N. ~~Diwaji~~ Dewanji of Devargennur in Bijapur Taluk is very well known to me as a Congress worker. He was engaged in Khadi production and sale organised by the Congress. As a Congress volunteer he took part in the Nagpur Flag Satyagraha in 1923 and was sentenced to one year rigorous imprisonment along with me. Within a few days of the sentence he and many others were transferred to District Jails as Nagpur Central Prison was full and had no place to accommodate all Satyagrahees who were then puring in. Mr. Dewanji was sent to Akola District Jail. All Satyagrahis were released much before their Jail period was over as per negotiations carried on by Patel Brothers with the Government. I do not now remember the date on which we were released. But I think sometime in the first week of September, 1923. Mr. Diwanji is now 76 years old. He deserves the pension offered by the Central Government to all freedom fighters. I wish him well.

1-6-1973
Ghataprabha

(N.S. Hardikar)
Ex- M. P. &
Founder of the Seva Dal Movement

SOP

Shah Nawaz Khan

14, AKBAR ROAD,
NEW DELHI-110011.

60

19th March 1974.

My dear Dr Hardikar,

I was delighted to receive your letter of 12th instant. I have been hearing about you from friends off and on and have been wanting to meet you some time.

I recollect with great pleasure our association with the Seva Dal of which you were the Founder. It is still doing well, although not as well as it was doing under your leadership during the days of our struggle for Freedom. I do, however, feel that the Seva Dal has still an important role to play in the country.

I will try and keep a tour to Ghataprabha so that I can come and meet you sometime. Kindly let me know how one can reach your place.

With kind regards and best wishes and wishing you the best of health.

Yours sincerely,

Shahnawaz Khan

(SHAH NAWAZ KHAN)

Shri V.S. Hardikar,
The K.H.I. Hospitals,
Ghataprabha,
District Belgaum,
Karnataka State.

गोखले सार्वजनिक विचार संस्था बेंगलूर-४.

GOKHALE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS

Public Affairs—Journal of the G.I.P.A.

G.I.P.A. BASAVANGUDI, BANGALORE-4. (S.India)

Registered under the Societies Act

PHONE: 70882

ಗೋಖಲೆ ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಚಾರ ಸಂಸ್ಥೆ ಬೆಂಗಳೂರು-೪.

D. V. GUNDAPPA, D.Litt.
Hon. Secretary

Ref. GIPA No.....

Date 22.3.1974

My dear Doctor,

Your very generous letter of 17.3.1974.

For the last 8 or 10 months I am bedridden, unable to use my left leg and depending upon a friend's or a servant's help for my movement. I have other illnesses also. It is unreasonable for me to complain because I am 85 and weakness is natural. That is the price one has to pay for the gift of a prolonged life.

Padma Bhushan award is a meaningless gewgaw. You and I have done what we did for the satisfaction of our own souls, not to please the Government or anybody else. Does the grass grow green for your sake and mine?

Now and then I get news of you, among others from Nittoor. He is not in town just now. But he once recently mentioned to me his idea of going to visit you at Ghataprabha.

You are very sentimental and recall old Sampathigiri. He was a very good friend cum fellow worker.

Recently I heard from Shri Mangalavede of Bagalkot (now at Mangalore). Everybody seems to be dissatisfied with the regime of today. Your suffering

Dr. N.M. Hanumantha Rao
Chairman, Governing Council
Professor & Head
Department of Zoology
Osmania University
Hyderabad-500 007
Andhra Pradesh
INDIA

GOKHALE INSTITUTE OF PUBLIC AFFAIRS
B.O. I.D.P.L. Township
BANGALORE-560 062
(Andhra Pradesh) INDIA

and hoping and struggling for Swaraj has gone in vain. But something, I hope, will come out as a result, even as అమృతం came out of the turmoil in the ocean set up by Devas and Rakshasas

Meantime I am very happy to think of the fact that you are so kind to me and think so well of me In the last analysis it is the memory of good friends and their good opinion about you that counts and sweetens life for you — for you in particular, because you have no life apart from that of your colleagues and friends and followers. God bless you with the highest respect and regards and every good wish for your happiness

Yours affectionately,

V. Gopalaswami

July 13, 1974

My Dear Devaraj,

I have not written to you for a long time because of the fact that I did not want to trouble a busy man like you. However, a time has now come when I should write to you and seek your help for the Bharat Seva Dal which is working in our State.

I want to get our youngsters organised and disciplined for carrying on efficient work which they undertake. I am sure you will agree with me. If I say that the young folks of to-day are going far and away from laden path of our great sire Mahatma Gandhi.

You might be knowing me as a volunteer. I am still working in the Seva Dal movement. I know that your Government has been giving financial aid for a long time now to the Bharat Seva Dal for training young teachers and others in drill, discipline and physical culture. It is indeed splendid. For this I have to be indebted to your Government. I thank them for the same.

But my information is that the aid that is being given is not enough for increasing the volume of work of to-day.

So, I am writing this letter to you. I want you to kindly see that the aid that is now given to them is increased. It will help them to expand their work and take Seva Dal activity to the nooks and corners of the State as well as to the outside world, which is absolutely necessary to-day. I am sure you will do this.

with love

your brother,

(N.S. Hardikar)

To

Shri Devaraj Urs,
Chief Minister,
Govt. of Karnataka,
Vidhan Soudha,
BANGALORE.

SGP

THE K. H. I. HOSPITALS
P O. KARNATAK HEALTH INSTITUTE
PIN 591 310
DIST BELGAUM (MYSORE STATE)
PHONE GHATAPRABHA - 3 1

64

Ref. No.

Date July 13, 1974

Dear Brother,

I do not remember whether we have ever met. It is very difficult for me to say anything about it. However, I am writing this letter to you because I want you as an Education Minister of this State to do some work for me, in order to get our youngsters organised and disciplined for carrying on efficient work which they undertake. I am sure you will agree with me if I say that the young folks of to-day are going far and away from laden path of our great sire Mahatma Gandhi.

You might be knowing me as a volunteer. I am still working in the Seva Dal movement. I know that your Government has been giving financial aid for a long time now to the Bharat Seva Dal for training young teachers and others in drill, discipline and physical culture. It is indeed splendid. For this I have to be indebted to the Government. I thank them for the same.

But my information is that the aid that is being given is not enough for increasing the volume of work of to-day.

So, I am writing this letter to you. I want you to kindly see that the aid that is now given to them is increased. It will help tem to expand their work and take Seva Dal activity to the nooks and corners of the State as well as to the outside world, which is absolutely necessary to-day. I am sure you will do this.

With love

Your brother,

(N.S.Hardiker)

P.S.:- I have addressed a similar letter to the Chief Minister.

To

The Minister for Education,
Govt. of Karnataka,
Vidhan Soudha,
BANGALORE.

SGP

65

D. DEVARAJ URS
Chief Minister

GOVERNMENT
OF
KARNATAKA

CMI 2292/74

VIDHANA SOUDHA
BANGALORE - 1.

Dated 29th July 1974.

Dear Dr. Hardiker,

It was a pleasure to receive your letter of 20th July 1974 about the Bharat Seva Dal. I really do not know what sort of assistance the Dal requires from me. If it is one for more money than is being given now, I shall find it difficult, as we are going through rather hard times these days. However, I shall see what can be done in the matter, and can promise you some more assistance during the next financial year.

With regards,

Yours sincerely,

Sd/-
(D DEVARAJ URS)

Dr. N.S.Hardiker,
C/o The K.H.I. Hospitals,
Karnatak Health Institute, P.O..,
Belgaum District.

"COPY"

19/12/1974

My Dear Dr. Keskar,

I have received your letter conveying to me the good news that you are now the Vice Chancellor of Kashi Vidyapeetha.

I had expected that you would come here along with dear Mira. Now that you are tied up with this responsible job, I do not know how far you will be free to leave your chair and come here.

Any way, as you have not come here for a long time, I want you to come over here and spend at least 4 or 5 days with us. Will you do so?

My love to Mira.

Please reply immediately.

With affectionate regards,

Yours Ever,

(N.S.HARDIKER)

To

Dr. B.V.Keskar,
C II/128, Moti Bagh I,
New Delhi - 21.

Copy

26/11/1974

My Dear Radharamanji,

I have just now received your letter of the 19th. Thanks.

I am still very weak. But am recovering gradually.

Mr. Managoli tried to contact you when he was in Delhi on the 6th & 7th of this month. As he had to come back for Diwali Holidays he could not meet you.

I am enclosing a copy of the letter that I addressed to Dr. V. Ramkrishna which will give you an idea about the work for which Mr. Managoli had gone to Delhi. I have asked him to write to you to keep you informed about the further developments in the matter.

Thank you all the same.

How are you?

With Loving regards,

Yours affectionately,

N S Hardiker

(N.S.HARDIKER)

To

Shri Radha Ram,
Chief Executive Councillor,
Delhi Administration,
Delhi.

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST BELGAUM)
MYSORE INDIA

P.O. } K. H. INSTITUTE
TELE.}
PHONE GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA (S. C. Rly.)

Ref No.

Date 1/11/1974

My Dear Raj Bahadur,

How are you? I hope you have now fully recovered.

Mr. Managoli is again in Delhi to give oral evidence in respect of the proposed amendments to the Prevention of Food Adulteration Act, 1954 about which I had sent him to you last month. Please guide him.

Did you deliver my letter to the Prime Minister Smt. Indiraji? What is the reaction of hers? Please write to me or send word with Mr. Managoli.

With the best of wishes,

I am,
Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To
Shri Raj Bahadur,
Hon. Minister for
Civil Aviation & Tourism,
Govt. of India,
Sardar Patel Bhawan,
NEW DELHI.

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST BELGAUM)
MYSORE INDIA

P.O. / TELE. } K. H. INSTITUTE.
PHONE . GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA (S C. RLY)

Ref. No. _

64

Date 1/11/1974

My Dear Radha Raman,

For a long time I have not heard from you. As for me, I have been bed-ridden for the last 3-4 months with prostrate glands. Last month severe breathlessness overtook me to such an extent that I was kept on oxygen on the 30th of September. I began to feel that the end had come. Mr. Vaidya, C.M.O. of K.H.I. who has been looking after my health saved me from the crisis. I am now slowly recovering.

I am writing this letter to introduce to you my Assistant, Mr. S.B.Managoli who has been with me for the last 40 years. He is going to Delhi to represent the Hubli Hotel Owners Association before the Parliamentary Joint Select Committee on the 6th of this month. He will give you full details of the nature of his work there. For your information, I am enclosing a copy of the letter that I have written to Dr. V. Ramakrishna, Deputy Director General of Health Services, Govt. of India, New Delhi. That will give you an idea about Mr. Managoli and his work in Delhi.

I will be glad if you will help and guide him in his work.

I very much feel like seeing you before anything happens to me. You know I am an invalid so far as my movements are concerned. So, the choice is left to you. I know Delhi is a far off place. But I cannot help yearning to see you.

How are you? Please send a word with Mr. Managoli and also write to me.

With love,

Yours affectionately,

V. S Hardiker

(N.S.HARDIKER)

To

ESShri Radha Raman,
Delhi.

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST BELGAUM)
MYSORE INDIA

P.O. } K. H. INSTITUTE
TELE. }
PHONE : GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY : GHATAPRABHA (S C Rly)

70

Ref. No.

Date 1/11/1974

My Dear Nandaji,

It is ages since we met each other. Some times I remember you and feel like meeting you or write to you. You may be knowing that I am running 86th year. I was till recently comparatively in pretty good health. But the last 2-3 months have proved to be crucial in so far as my health is concerned. I was bed-ridden with prostrate glands. Suddenly breathlessness crept in causing great trouble and last month I was kept on oxygen for 3-4 days. Miraculously, I was saved by the incessant efforts of Dr. Vaidya, C.M.O. of K.H.I. I am now slowly improving.

Now coming to the subject on hand. I am taking this opportunity to write to you. It is just possible that you have met him. My Assistant and associate Mr. S.B.Managoli who has been working for me for the last 40 years, is now going to Delhi to lead his representation before the Parliamentary Joint Select Committee which is to review and make recommendations in respect of the proposed amendments to the Prevention of Food Adulteration Act, 1954 which are introduced in the Rajya Sabha. You are also on this Joint Select Committee. Therefore, I am requesting you to give some time to Mr. Managoli who is representing the Hubli Hotel Owners Association.

This Association was organised by me in 1938 and is still working for the betterment of Hotel Industry in our parts. When I retired from active politics, I entrusted this work to Mr. Managoli who has been looking after its affairs as the Organising Secretary of that Association from its inception. I shall deem it a favour if you will kindly help him and guide him in his work.

My anxiety is that this evil of adulteration must be eliminated at all costs. At the same time, innocent people who are not responsible for this mal practice should not be victimised. I am confident that you apply your mind judiciously and make such laws which will be beneficial to the people at large, at the same time safeguard those hoteliers who are innocent and who are helpless. I hope you will do this much for me.

How are you? Is there any chance of your going over to these parts of the country again? If you happen to pass this way, please see if you can spare some time to meet me here at the Karnatak Health Institute campus, Ghataprabha, where I am living.

With warm regards,

Your Brother,

N.S.Hardikar

(N.S.HARDIKER)

To
Shri Gulzarilal Nanda,
New Delhi.

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST BELGAUM)
MYSORE-INDIA

K. H. INSTITUTE
ONE · GHATAPRABHA NO 5 ·
ILWAY : GHATAPRABHA (S. C Rly)

Ref. No. 71

Date 1/11/1974

My Dear Mohsin,

Managoli is again going to Delhi as he has been called to give oral evidence before the Parliamentary Joint Select Committee in respect of the proposed amendments to the Prevention of Food Adulteration Act, 1954. I am sure you will help and guide him in his work.

I would also like to request you to see that the monthly pension to be given by you to the political sufferers is expedited in respect of the following 3 colleagues of mine which has been pending in your office for a long time.

1. Shri Bindumadhav Burli, Dharwar
2. Shri S.R.Deshpande, Dharwar
3. Shri D.R.Kurtikoti, Hubli.

I hope you will look into the matter and expedite sanction of the same.

I had requested you about the award of Padma Bhusan to Dr. M.K.Vaidya, C.M.O. of K.H.I. You had assured that you would see to that. Have you done that? Please let me know. I had requested you to spend a few hours with me here at Ghataprabha during your visit to Hubli. But I did not have that pleasure yet. Will you do so at least during your next visit?

How are you?

With love,

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Shri F.H. Mohsin,
Deputy Home Minister,
Govt. of India,
6, Janpath,
New Delhi.

22/11/1974

My Dear Uma Prasadji,

Doctorji has received your letter of the 12th inst. From Delhi, I went straight to Hubli via Bombay and did not get down at Ghataprabha as I had to be in time with my family for Diwali Holidays. I came here on the 19th. Doctorji is better and is improving. But he is still very weak.

I have narrated the whole story to Doctorji and have conveyed your views on the affairs of the Diamond Jubilee Trust and Foundation. Doctorji will discuss this subject with you when you go over here next month. I am sure Brother Gowardhan Prasadji will accompany you then. He has written to say that he has delivered letters to Shri Nandaji, Shri Radharamanji and Shri J.P. Naik. But he has not mentioned about the replies they gave to Doctorji's letters. Please ask him to meet them again.

I had given a letter of introduction to you introducing Sardar Mangat Singh. Has he met you? Did you help him? Please write and let me know.

How are you? My Namasthe to you, to Gowardhan Prasadji and to Shri S.V.Inamdar. Please reply.

Yours Sincerely,

(S.B.Managoli)

for

To

Shri Uma Prasad Tiwari,
All India Organizer,
Congress Seva Dal,
All India Congress Committee,
5, Rajendra Prasad Road,
New Delhi.

73

13-12-1974

BHARATH SEVA DAL : KARNATAKA

No. BSD/HD/ /74-75

Kumarakrupa Road,
Bangalore - 1.
Dated 10th December 1974

Respected Brother Deva Raj Urs,

I learnt from my Bharath Seva Dala friends, that the corporation of city of Bangalore has instituted acquisition proceedings to acquire a portion of land in Bharath Seva Dal Site No. 11, at Kumarakrupa Road, Bangalore-1, for the formation two link roads for the sake of residents of Shrikantaiah Lay-out a private Lay-out which has connecting roads to Cresent Road and on to Golf Road.

The proposed two roads to link a private Lay-out would hinder greately the plan of Seva Dala and further spoil the charm and beauty of the site.

You are aware that it is a leased land granted by Government of Karnataka. Further the construction of building is delayed due to the paucity of funds. I think in the greater interest of Youth of Karnataka, the present acquisition may be stopped as it would be preposterous to give four roads to a small private Lay-out having nearly 60-70 houses, or to wrench the land leased from a service organisation rendering Free Training to the Youth.

May I, at this juncture request you to use your good offices for this good cause by way of safe-guarding the interest of Bharath Seva Dala which is rendering useful service in Training the Youth of the Country for the past 25 years?

A line in this behalf for the action taken is requested.

With warm regards,

Your Brother

(N.S.HARDIKER)

To

Shri D. Devaraja Urs,
Hon'ble Chief Minister of Karnataka,
Vidhana Soudha, BANGALORE - 1.

Dr. N.S. Hardiker,

15-1-1975

My Dear Nijlingappa,

Circumstances force people like me to keep mum for a certain period. Isn't it? That is so in our case.

Age and sickness has made me stick up to this Arogyadham where an angel of Doctor, Dr. Vaidya, is looking after me and is trying his best to keep me away from all ailments in life. That is why I am about to reach my 87th year now. Though he has been trying his level best to keep me alive my Karma( ) makes me surfer in spite of all that he is doing. To-day I am like a bird without wings. I cannot walk even 25 steps without aid. My condition has become like that of Jatayu whose wings were cut off and who was lying on earth awaiting the arrival of Shri Ram.

The bearer of this letter Mr. B.N. Rameshayya who was a tuberculosis patient in KHI Sanatorium for 2 years is now returning home. He belongs to Chitradurga and he said that his house is just near yours. So I am giving this letter to him.

Please do write to me a line about your health and work. I feel like asking you as to whether you are writing your autobiography. If you are not will you please do it? An active man like you and who has an immense good to the Province and to the nation but at the same time who has suffered immensely, ought to place his experiences before the younger generation of our motherland. If you are already doing so, it is good. If not, will you please mind doing it? Let me know what you do.

Yours affectionately,

(N.S. Hardiker)

To

Shri S. Nijlingappa,
CHITRADOORG.

23/1/1975

75

My Dear Nandaji,

Your letter of the 5th Dec. 1974 still remains with me unanswered. I am sorry I couldn't reply earlier due to my waning health. I hope you are keeping fit in health.

The other day a Central Government Officer, to be exact a statistician visited this Hospital. During the course of his discussion with the Chief Medical Officer of this Karnatak Health Institute, the statistician persistently asked as to why the statistical returns showing the number of patients treated here were not shown community wise and caste-wise.

The C.M.O. stated that it was the ancient practice of physicians to get information from the patients about the previous history of the disease and that the physician never cared about the cast, community and sex of the patients. But still the statistician insisted that he had definite orders from above to get monthly returns filled cast-wise and community-wise.

This is really surprising! The C.M.O. further informed me that Govt. Grant for the last two years amounting to about Rs. 85,000/- was being witheld, possibly for this reason. As far as I know, we are a secular state and one need not state his religion, caste or community while giving information about him. Facts being so, why should the Government officials insist upon getting these Returns caste-wise and community-wise? especially from Institutions like Hospitals who have been rendering medical aid to the suffering humanity without consideration of caste and creed.

To me, you are the only person who can draw the attention of the appropriate authorities to this mischief and set matters right. Will you do it? Please.

A line in reply will very much oblige.

Yours Sincerely,

N. S. Hardiker

(N.S.HARDIKER)

To

Shri G.L.Nanda,
5, Tughlak Road,
New Delhi.

76

7/2/1975

My Dear Dr. Jeevaraj Mehta,

It is a pretty long time since I have heard from you. The other day, I came to know about your activities through young friend of mine - Dr. V.S.Kusnur. That has prompted me to write to you.

As for me I am suffering from prostate glands and my health condition had agravated in September last. Dr. M.K.Vaidya, C.M.O. of Ghataprabha performed cystostomey and that has relieved me to some extent. I will be completing 86 on the 7th of May. Age has told upon my general health condition.

I think both yourself and Smt. Hansaben are octogenarians now. As such it may not be just possible for you to undertake long journeys. Even then, I feel like inviting you to this Karnatak Health Institute which is at a long distance from Bombay. You know the climate here is salubrious and invigourating. A few days stay will certainly refresh you.

You know the Karnatak Health Institute you have helped us immensely in the past to make this institute grow rapidly. I will be glad if you will take the trouble of coming here and see for yourself while resting the extensive growth of this Institute which has taken place during all these years.

Can you spare a few days and come to stay here along with Hansaben?

How are you? Being a member of the Parliament, you might be going to attend the Budget Session of the Parliament.

My loving regards to you and Hansaben.

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Dr. Jeevaraj N.Metha, M.P.
Everest Building,
I Floor,
14, Carmaechal Road,
Bombay -4000 26

77

17/3/1975

My Dear Diwakar,

I received a letter from you some days back. As my health condition deteriorated during the last week of February, I spent that period restlessly and uneasily. Now I am feeling a bit better. But I do not know when the spasm recurs.

It is a long time since I saw you last. I feel like seeing you once in a while. You had written that you would go to Delhi and Wardha. I am writing this thinking that you have come back.

Whatever might have happened to you or to your concerns. I have nothing to do with it. This much I am cherishing in my mind; that Rangarao Diwakar is a friend and brother to me. and we have been so practically from our boyhood. Nothing should come in the way of such mutual long-lived affection. So, let not superfluous considerations mar our feelings towards each other. You must know that we are the only two now living of the Old Guards. Happen what may, come here and spend some time with me. Let us remain untched and unspoilt as before, up unto the last.

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Dr. R.R.Diwakar,
Sadashiv Nagar,
Bangalore.

78

17/3/1975

My Dear Ganpule,

I have yours. Whenever I receive your letters they give me not only a good reading material but food for thought also.

I realise your loneliness. That is why, we have been pressing you to come here. That will relieve you to some extent of your loneliness and consequencial broodings.

So far as my health condition is concerned, it is not static. Some times, the suffering becomes acute and unbearable and makes me feel like going never to return. But again due to the indefatigueable efforts on the part of Dr. Vaidya, my condition again comes back to normalcy. I do not know how long I shall have to tolerate this lingering condition. It might be His will.

How are you? How is the climate? Days here are becoming hotter. But the nights are cooler comparatively.

Please be writing.
With loving regards,

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To
Shri N.G.Ganpule,
Fairlands,
White Field, BANGALORE

THE K. H. I. HOSPITALS
GHATAPRABHA,
(DIST BELGAUM)
MYSORE INDIA

PO. TELE } K. H. INSTITUTE
PHONE GHATAPRABHA NO. 31
RAILWAY GHATAPRABHA [S C Rly]

Ref No 79

Date 20/3/1975

My Dear Cariappa,

Thank you for your prompt reply, for acquiring advanced knowledge in the

I have noted what you have stated about sending Dr. V.G.Kulkarni to England in the treatment of Tuberculosis. My object in this is that as medical science advances, we too should move with the time and acquaint ourselves with the novel methods that come out due to intensive reasearch work etc. Otherwise, we will be lagging behind. That has prompted us to see that Dr. V.G.Kulkarni who is not only academically qualified but also has active practical experience in the treatment of this dreadful disease, is fully equipped with the knowledge of latest inventions and methods of treatment. I am sorry to read that your friend Dr. K.H.Harley Williams passed away. But you have other friends there in England who are equally helpful to you. Isn't it? I know your capacity and ability. That is why I am bothering you to do this work.

Which Hospital or Institution will be suitable to Dr. Kulkarni to achieve this object? Whom to write or approach? I want these details. More than anything else, I want you to take active personal interest in Dr. V.G.Kulkarni and see that he does not rot here for want of an opportunity to develop his acumen further. I am sure, if you make up your mind, you will move heaven and earth and get what you want done. So, I leave the entire matter in your hands.

If you so desire, I am even prepared to send him to Delhi to meet and discuss with you. See, you are a Grandpa now. Good. Give my affectionate hugs and kisses to the new ones. I will be waiting to receive the wedding invitation of your daughter.

Give my love to all.

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Shri B.M. Cariappa,
Secretary General,
Tuberculosis Association of India,
3, Red Cross Road, New Delhi - 11.

7/4/1975

To

Shri N.G. Ganpule,
Fairlands,
Whitefield,
Bangalore.

Dear Shri Ganpule,

I came here only yesterday after an absence of 15 days and saw your letter. It gave me an interesting reading and made me happier as I have found out one more elder who can chastise me for my omissions and commissions. Instead of being dejected I felt elated after rereading it for the second time.

At the same I feel like trying to clear myself on certain points you have raised in that letter.

Firstly, I came to Bangalore on the 25th last only as an escort to Mrs. Vaidya with a load of work connected with K.H.I. As Mrs. Vaidya had to be in Ghataprabha on the 27th just in time to participate in the 58th Birth Day of Dr. Vaidya, she had to finish her work and leave Bangalore on the 26th by Karnata Express. So, I had no time of my own to spare x for any other work other than that of Mrs. Vaidya. That made me forego the pleasure of spending some time independently with you.

Secondly, how can you expect a compatatively new acquaintance to you to take the liberty of going round in your abode and in your estate? I have never in my life thrust my presence upon others howsoever thickly acquainted they are, that is why I had to keep myself contented to spend a few minutes with you in your lounge. I dared not ask you to show me your beautiful Bungalow. I must admit here that as compared to Mr. Kaujalgi & Rao, I am a novice to you. That made me shy and that forbade me to take any kind of with you. Add to this the time factor and that will give you a correct picture of my attitude.

As for other things they are of no consequence and are trifling matters. We cannot expect anything more from a "Vana Prasthashrami" like you, that too living in a far off place like Whitefield.

I hope you won't think remiss of me after reading this explanation coming as it does from an humble man like me, who knows only to serve and to give service.

Let me hope to make good the descripancies that you might have found in me when you come to stay here at Ghataprabha.

Namasthe.

Respectfully Yours,

(S.B.Managoli)

9/4/1975

To

Shri K.H.Patil,
President,
K.P.C.C.,
6, Edward Road,
Bangalore - 52.

My Dear K.H.,

Mr. Managoli, whom I had sent to Bangalore to meet you has returned here and reported the brief talk that he had with you. He tells me that you have signed and sent an order for the purchase of 400 copies of "Magidaroo Moggu". I am glad you have done it. As soon the order is received here we will see that the copies are immediately despatched.

I am writing this letter to invite your attention towards some of the matters of utmost importance as I feel that if at all these are implimented it will be in your regime. As President of K.P.C.C. you alone can do it, if necessary, in consultation and co-operation with the Chief Minister. The subject matter under reference is monthly Flag Salutation programme.

You may be knowing that during the Independence movement, the Hindustani Seva Dal had adopted a resolution in 1928 at Calcutta exorting the Congress and Seva Dal Organizations in the country to hold public Flag Salutation programmes in the mornings on the last Sunday of every month. This was endorsed by the Congress Working Committee later and the programme became most popular during the subsequent years. This gave an impetus for rousing the people and taught every Indian to show due respect and reverence to our National Flag. Sitting here and casting my glance all around, I am now feeling that we shall leave to repeat that performance. You too know that not only many of our congress workers but even Congress Seva Dal workers have very scout knowledge about our Flag and Flag Hoisting ceremony. Many more do not know the evolution of our National Flag. Therefore, I feel it incumbent upon you to take up to this programme of Flag Salutation immediately. Will you do it?

To make your work in this respect easy, I think even educational institutions like schools and colleges should also include this item of Flag Salutation and the history of Evolution of National Flag in their sylabus. The details may be worked out by the Education department of your Government. I am writing about this to the Chief Minister also. Please see how all this can be done. It is left to you too - yourself and the Chief Minister.

I know you will be busy till the 28th of this month with the bye-elections. Even then I felt like writing to you now only so that this matter attracts top priority from you as soon as you are free from the Election campaign.

How are you? I am feeling a bit better now.

With love,

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

8R

9/4/1975

My Dear Devaraj Urs,

Thank you for your letter dated assuring me that you would come here at your earliest. I am looking forward for your visit to this Institute. That will give me an opportunity to open my heart before you regarding the future welbeing of the Institute.

Meanwhile, I have an urgent request to make you which has been eating my mind for the last so many days.

You know the Hindustani Seva Dal was performing Flag Salutation on the last Sunday of every month since 1928. This was in response to a resolution adopted in 1928 in Calcutta by the Seva Dal Board which was later ratified by the Congress Working Committee. Observing closely the present trends in the political field, I have come to the conclusion that we shall have to restart the old programme of monthly Flag Salutation which has been since neglected.

Not only our young men but even persons holding responsible positions in the Congress and the Government have very little knowledge about our National Flag and its evolution.

Therefore, I am approaching you with the following suggestions:-

1. Flag Salutation ceremonies should be introduced in the Congress Organisations and it should be performed on the last Sunday of every month.

2. Flag Salutation programme should be introduced in all educational institutions such as schools & colleges, private & public.

3. History of the National Flag and its evolution should be included in the syllabus of educational Institutions.

I have also written a letter to Shri K.H.Patil, President of K.P.C.C. in this respect. I am sure both of you will think this over and decide.

How are you? I await your kind reply and also your arrival.

With love,

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Shri Devaraj Urs,
Bangalore.

THE K. H. I HOSPITALS
GHATAPRABHA,
DIST BELGAUM
MYSORE INDIA

PO. } K. H. INSTITUTE
TELE }
PHONE · GHATAPRABHA NO 31
RAILWAY GHATAPRABHA (S C Rly)

Ref No

Date 17th April,

Dear Hanumanthaiyya,

I have your letter. Thanks.

Shri T. S. is here. He is a bit indisposed. Dr. Vaidya insists that he should stay here until he completely recovers. But he tells me that you are thinking of bringing out a Souvenir eulogising his services to the country, on the occasion of a function scheduled to be held to commemorate Shivapur Congress. That is a good idea indeed. But T.S. could not enlighten me any more on this matter, as he does not know much about it himself.

So, I am writing this letter to you. I would like to have a clear picture of what is in your mind about the function. If I know your scheme of that function, I may be in a position to contribute my part of the duty in this work. Hence this letter.

Here I feel like telling you that the proposed Souvenir should contain contributions from the friends and colleagues of T.S. who have worked with him and who know him. Each article should contain a certain phase of his activities. You have done well in proposing this idea. Now, it is my anxiety that the Souvenir should not be a product of haphazard planning.

Please write and enlighten me on the subject.

Though I am bed-ridden I am prepared to share my part of the burden.

Please reply early.

Yours affectionately,

V. S. Hardiker

(V.S.HARDIKER)

To

Shri K. Hanumanthaiyya,
M.P.,
NEW DELHI.
12 Jean Moorthy Marg
New Delhi

18/4/1975

My Dear Nijalingappa,

It was so very kind of you to have sent an invitation to attend the marriage of your son Shri Kiranshankar. My infirmity has caused delay in sending my blessings to him. Please convey my blessings and good wishes to the New-weds.

I hope you remember your promise of coming here soon. I expect your arrival.

More when we meet.

With best regards,

Yours affly.,

(N.S.HARDIKER)

To

Shri S. Nijalingappa,
Chitradurga.

19/4/1975

My Dear Morarjibhai,

Pray accept my hearty congratulations for you coming out in flying colours in the "Agni Pareeksha".

Lying helplessly in bed I had to keep myself contented by seeing press reports and news bulletins about you and your health. At the same time, I was wishing all the while that I would have been by your side if I was in a position to move about.

I think it is the sheer moral force in you that strengthened your will to withstand the ordeal. It seems providence wants you to still serve the motherland in these hard days. That is why you have been spared.

May He be with you all along.

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Shri Morarjibhai R. Desai, M.P.,
5, Duplex Road,
NEW DELHI.

18/4/1975

My Dear Diwakar,

I have your letter of the 25th March. Your letters always work upon me and upon my health as a sort of elixir. That is why I crave to read from you.

Can you ever imagine that anybody upon the surface of the earth can poison my mind against you? Is it so weak and fickle? There is no power on earth which can come in between you and me. How can it be possible? Ours is not an objective association expecting some material benefit from each other. The love, affection and loyalty which both of us have been festering towards each other from our boyhood is not a shallow affair of a few years acquaintance.

Since then we have fostered those feelings towards each other and as we grew the feelings also have gone on growing and rooted underground in unfathomable depth.

You are perfectly right. Only two souls - you and me - have been spared today either to sing or weep together. That is why, disabled as I am today, am craving to see you and spend some time with you.

I only await eagerly your coming here. Even though I saw in the papers that you were in Delhi, I am writing this to Bangalore presuming that you will be back in Bangalore by the time this letter reaches you.

Glad you have regained your physical sight. How is your health now? Please write and let me know. When you come here?

With loving regards,

Yours affectionately,

(N.S.HARDIKER)

To

Dr. R.K.Diwakar,
Sadashiva Nagar,
Bellary Road,
Bangalore.

25/4/1975

My Dear Hanumanthaiya,

I read your letter written to Dr. Hardiker on the 22nd of this month. I have fully restored my health. Dr. N.S.Hardiker also is rather in a better condition. My stay here has produced wholesome result to both of us.

As regards the Souvenir, I had full discussion with Dr. Hardiker and we have now tentatively arrived at a division whereby (1) Dr. N.S.Hardiker and Shri S.B.Managoli will be asp co-opted in the committee fromed by you. (2) Mr. Managoli will be in full charge of editing and production of the souvenir. (3) As it is practically impossible to collect articles and photographs from our friends and colleagues for publication inth the souvenir if the date of publication is fixed in the month of May, this function should be postponed on the 3rd of September which happens to be my Birth Day.

I hope this arrangement will meet your approval.

I am leaving Ghataprabha on the 26th and go to Belgaum. From Belgaum I will start for Bangalore on the 28th by Karnatak Express and reach there on the 29th morning. I will then contact you.

More when we meet.

With best regards,

Yours fraternally,

[redacted]

To

Shri K.Hanumanthaiya, M.P.,
Sadashiv Nagar,
Bellary Road,
Bangalore.

A-261 PANDARA ROAD
NEW DELHI 110003

May 3, 1975

88

My dear Doctor Saheb,

Your post card of 15th January is still unanswered. I know that. But what can I do, I have just lost the habit of writing letters regularly. It is true I am to be blamed for this, because I did not develop that habit. Even when I get a letter from my parents, unless there is something specific to write about I postpone replying. But if at all there is any point which I have to communicate I do not delay writing also. I do it at once. I have tried to analyse the reason for this peculiar trait in me. Please do not think I am trying to find an excuse, but I feel it has various reasons. Compared to former years life now has become so much mechanical and complicated. One is forced to waste a lot of time and energy on many unwanted things.

My routine, as you know, starts very early in the morning. One has to waste at least an hour-and-a-half of the best part of the day in the morning to get one's requirement of milk for the day. Sometimes even tempers may ran high, because someone may try to break the queue or the Depot Manager may do some mischief in the distribution and things like that. Invariably the milk van will not come on time. If that turns up the distribution fellows will come late. Even if one takes it up with the highest quarters nothing tangible happens. It seems we have to live with this type of situations in future, because that has become the order of the day.

Once this task of procuring milk is accomplished, I get myself ready for the day. I still continue to go to Mr. Shiva Rao and help him for an hour in the morning. He is past 86 but keeps tolerably well even now. His memory power and intellect are quite sharp. He attends to his normal correspondence and writes some articles, etc. Just now he is busy putting together his memoirs.

By the time I return from there I have to get busy to go to the office. I do not get even sufficient time to have a quiet breakfast or things like that in the morning. Whatever I can take in a few minutes time I consume and rush to the office. First I drop Shobha in her office and then reach Parliament House. Fortunately, the present boss is an understanding type of person and the hours during the office period pass off peacefully. In the evening, again I pick up Shobha from her office and come back. By that time it will be easily 6. According to Delhi Shop and Establishments Act all shops are to be closed by 6.30 p.m. That means I have to rush again to finish whatever little shopping has to be done within that half-an-hour. In these days of shortages, you know, one has to go

from shop to shop to obtain one's requirements of essentials. One may ask why not order one's monthly requirements at a time and be free from this ordeal of daily shopping. This could have been done in olden times, but not now. For one thing all items will not be available at a time in one shop. Secondly market rates are fluctuating day by day and the prices for each item vary from shop to shop. There is no fixity of price for anything. Leave alone all that, sometimes Vanaspathi ghee may be in short supply. Then one has to search out where it can be got, go and wait there in queue and waste all the time. Even for one's daily loaf of bread it is a problem to get it regularly. It is true all this is because people have started leading an easy life now. For instance in the olden days, cooking gas was not in vogue. We used to cook either in coal or kerosene oil. Now every one has switched on to gas cooking. We have thus got used to a particular modern facility. But then invariably it is in short supply and one has to wait for days and sometimes even weeks to get an empty cylinder replaced. All this means more problems at home. Well we could have continued with the coal and kerosene oil cooking. But what is the guarantee that even those items will be available regularly. Their rates are also equally exhorbitant, the process is more cumbersome and very often their supply is uncertain due to rail strike, miners' strike or some other such reason.

After all this is over and when one returns home both the children will need all your attention. They will have a heavy load of home work to be completed. Even the system of education nowadays seems quite peculiar. The schools seem to believe in getting every work done by the students through home work. This means the parents have to devote a lot of time in seeing that their children complete their home work regularly. By the time the daily home work is finished -- not ours, but of our children -- there is hardly any energy or time left to attend to anything else. Moreover, one has to start again with the early morning routine the next day also. So life goes on without any real purpose or sense. That is what I find at least in my case. I am not trying to explain away or find an excuse for my not writing to you regularly, but I only narrate the facts as they are. I hope you will appreciate the hard times we are going through.

The fact that I am not writing regularly does not mean that I have forgotten you. Not at all. On the other hand, the mutual respect, regard and affection that we have developed during the few years that we spent together in Delhi have never diminished and it will ever remain indelible in my memory. It has really been an experience for me in life.

But, Doctor Sahib, I have often wondered and failed to find answers for certain questions. Is it for this type of an India that persons like you and thousands and thousands of others sacrificed and suffered under Gandhiji's leadership? Where are the moral, ethical and other values now for which you all fought and brought us this freedom? Are we Indians really fit to try

out any more the type of democracy that we have given to ourselves? There is no democracy at all in our country now. I may not be qualified to pass any comment on this, but frankly, according to me, democracy disappeared from our country long ago. What is going on in our country under the mask of democracy is something else. A new definition will have to be given for that. It cannot be dictatorship also, because a dictator will not want to put a show of democracy. But this is a very very peculiar feature of our country. In a democracy, I mean of the real sense, decisions are taken by the consent of the majority. There the majority is allowed to express their correct assessment or opinion without any fear or favour. Is this the situation now in our country? Is there any one even in the Indian Cabinet today who can stand up and tell our Prime Minister that she is going wrong in a particular way. No one dare to lest they may lose their seat in the cabinet. The same is the position in the party as well. Even the election of the President of the party is a mockery. She decides who should be the President of the party and he is elected. One President becomes Minister today and another Minister becomes the President tomorrow. So what authority and influence can such a puppet President exercise over the party affairs? Same is the case of Chief Ministers of States. They are not elected by the majority party of the Legislature. She nominates a person as the Chief Minister of a State and he has got to be elected. Otherwise the legislature party and the State will have to face the consequences. The result is the Chief Ministers lose their authority and prestige to take decisions on their own. For every little thing in the State they have to have her prior approval.

Now take the case of Governors. Except one or two retired senior officials, all the others are good for nothing fellows. The Governor of Rajasthan, a Sardarji, is a notorious drunkard. He has no ability for anything. He had not paid about Rs.36,000/- as arrears of rent for the flat which had been allotted to him when he was a Member of Rajya Sabha. In spite of the fact that he is no longer a Member, he still continues to keep that flat in Delhi. The present U.P. Governor is a proved corrupt person. He has been removed from Andhra only with a view to get rid of him from the trouble making in the politics of that State. Same is the case with the Governor of Karnataka. Akbar Ali Khan the Governor of Orissa is a very simple type of person. But certainly he is a misfit in his present post.

Having had the opportunity to watch the proceedings of the Rajya Sabha from 1953 onwards, I find what a terrible fall in the standards from then on to now. In those days the speeches of members used to be well studied and rich with suggestions. Now there is hardly any substance in what the members speak, except personal attacks and accrimonious scenes. From the ruling party side each one is only interested in trying to seize the first opportunity to support the leader's stand rightly or wrongly.

Having had the opportunity to serve four different types of political bosses so far from the same chair, I am able to see clearly how corruption has crept into our body politic.

Corruption is talked about in and out nowadays. J.P. is now waging a crusade against corruption. One does not know how far he will succeed. According to some view we Indians as a nation have become corrupt. According to others, this is a disease of the present century and it is all the world over and compared to other countries India is still lagging behind in corruption. Whatever that may be my experience has been quite different. This is a disease that spreads from top to bottom and not vice-versa. If the top administrators and politicians especially are watchful and deal with this disease it can be controlled. But if they themselves play with the disease only God can help us and our country.

My first boss, the late Mr. S.V.K., was an honest, sincere, considering work as worship type of person of the old guard. He was not a politician in the modern real sense of the term. He was a seva dar of the Congress of the old type, trying to do good to the people and the country in his own humble ways and seeking nothing for his own selfish means. During those days the late Mr. Mukerjee was our Secretary. He was also of the old type keeping a strict watch on the rules, etc. I can still recall those days. I used to get only one ream of paper, one pencil and one shorthand note book per month. If it is sufficient or not, I must manage within that fixed quota. If perchance I needed any of those items extra, the office used to say a flat no to me. No staff car facility was extended to S.V.K. As you know, he was maintaining his own car for all his official and personal use. Postage expenses were strictly watched and checked every month. There was no airconditioner provided for him in his room in the Parliament or at his residence. He had no facility of putting a trunk call at government cost. I remember, once he put a few calls to Shimoga in connection with P.M's visit to his constituency. The office refused to pay that bill. His quota of tours were also limited strictly according to rules. He could not go to any other place except to Mysore State. That too during inter-session times. There also, as you know, he was largely dependent on the courtesies extended to him by his own friends like Kirloskars and others rather than on government facilities. The rules framed for the Officers of Parliament, if strictly interpreted and observed are such that they can go to their constituency only once after every session. So being a person belonging to the old type of Congress, not corrupted by the present day methods of politics, he scrupulously adhered to the rules and carried on for 10 long years in a frugal manner.

Then came Mrs. Alva. She was a fire-brand type of person. She was an introvert and an extrovert. She could snub anybody if that would achieve her desired ends. She would not care for the other man's feelings or impulses. She got the status of the post raised from Deputy Ministership to Minister of State. This enabled her to have more furniture, etc. in her house and many other facilities, though there was no immediate raise in emoluments. She got two airconditioners installed in her office and one at her residence. She went on asserting more and more. She claimed that just as Ministers she too should have the facility of touring anywhere in India. The rules were not changed, but she went on going to anywhere and everywhere she liked. No one objected. Still I would not say that she misued the facility. Though asserted and

got the right, she was using the facility only very discreetly and sparingly. I started getting more and more stationery items also, in fact whatever I asked for was supplied by the office. One more staff car was acquired by the Secretariat and she started using it for coming to the Parliament house and attending receptions, dinners, etc. She was also maintaining her own car. She used to put through trunk calls also on government expense, though very sparingly. Thus things slightly changed during her tenure of 8 years.

Then came a new Opposition candidate, a Scheduled Caste man, as Deputy Chairman. By that time the Secretary also changed. The new Secretary is only interested in keeping his political bosses pleased, come what may. So he gave a big rope to the new Deputy Chairman. He was a bachelor. Though a Buddhist by conversion, he did exactly the opposite of what Buddha preached. The pity was that from platforms he would preach Lord Buddha's teachings to his followers. He converted the official staff car into a private one for his exclusive use. He went on going for the socalled official tours to anywhere and at any time. Every weekend during the sessions, he used to be in Bombay, Bangalore, Nagpur, Madras or Calcutta. What was the official work he was doing in those places when the Rajya Sabha was on in Delhi, no one can question. All the trips used to be by plane and his P.A. also used to accompany him. There was no limit at all for the trunk calls he has put through.

The present man is another bachelor. He is quite good, as far as I am concerned. But where tours, staff cars, trunk calls, etc. are concerned he does not keep any limits. Probably he is seeing around that all the Ministers are doing the same thing only and why should he alone keep any limits for these.

So what I was driving at was, when things have deteriorated from year to year like this mainly due to the laxity on the part of the higher-ups what is the use of crying so loud about corruption. Since things have gone bad, even if I myself put through half-a-dozen trunk calls for my own personal purpose or misuse the staff car in the absence of the boss, there is no one to keep a check. Such things are exactly happening in all the Ministries, and those who do not stoop down to such tactics are treated as fools!

Well, the letter has become too long. I will not write more. I only hope this will reach you before the 7th of May to greet you many more happy returns of the day.

At home, Shobha, Jayant and Parvathy are okay. The children have been busy with their exams. I am planning to go home on leave during this summer. Unfortunately, the car is not in good condition. Otherwise I would have ventured to make another trip via Ghataprabha as on the last occasion. This time we are going by train. We will leave on the 29th of May and return in the first week of July.

With regards and love to you, Vimal and all others,

Yours

Gopinath

93

11/5/1975

My Dear Diwakar,

I have your Greetings and your letter written from Ooty. Thanks. I hope you have enjoyed your stay at Ooty with Shri K.K. Shah and utilized that opportunity for finding ways and means of introducing Yoga in our educational system. I think your going to Ooty has also given you a sort of rest and solitude to your tired mind and body.

Diwakar, I feel like telling you again to curtail your activities to the minimum. You must keep in mind that you have now passed 80. Fund of Enthusiasm may be there in you. But you will have to use your physical strength economically. Because at this age you cannot go on re-charging it. I hope you don't take remiss of this suggestion.

Are you accompanying J.P. all along in his tour of Karnatak? If so, why not include his visit to K.H.I. at least for an hour, when he visits Belgaum? Of course, if he so desires and if he can spare that much time.

When are you coming here? Please write and let me know. More when we meet. How are Babu, his wife and children?

With love to you all,

Yours affectionately,

N.S.H.

(N.S.HARDIKER)

To

Shri R.R.Diwakar,
Sadashiv Nagar,
Bangalore.

96

June 6, 1975

My Dear Brother,

Though I do not know you personally, I am writing to you this letter with the intention of making acquaintance with you and giving some information about two gentlemen who came here(Karnatak Health Institute, Ghataprabha) last month and gave me to understand that they were from your Information and Broadcasting Deptt. The names of these two gentlemen are :

(1) Shri A.V. Bhashyant, Sound Recordist

(2) Shri B.K. Partha Sarathy, Newsreel Officer,
Films Division, G.O.I.,
24 Pedder Road,
BOMBAY-26.

They had with them a Movie Set and also a Recording set. They stayed here for 2 days, took some movies and also recorded some speeches and went away.

I ought to have written to you earlier but due to my age(87) and ailments I could not do it earlier than this. Excuse me for the same.

Anyway, through your department you can find out whether these are the real, accredited representatives of yours or they were bogus-people.

Excuse me for the delay; but please do write to me a line in acknowledgement of this letter.

If by chance you happen to visit the Bangalore and Dharwar Radio Stations please do look upon me in Ghataprabha which is only 80 miles from Dharwar on the Miraj-Hubli Metre-guage(South Central Railway).

Your brother,

N S Hardiker

(N.S. Hardiker)

To

Shri I.K. Gujral,
Minister for I.& B.,
NEW DELHI.

95

9th June, 1975

My Dear Brothers Devaraj Urs and K. H.,

I am writing this on a very ticklish matter. Excuse me for poking my nose in your personal affairs.

For some time past, I have been reading in Papers and have been hearing from friends that all is not well between you both, who, if you so desire can develop the whole State and bring more happiness and prosperity to the people of Karnataka. I have been thinking about this affair for quite some time. First I thought I should forget the whole affair. But my deep affection towards you two, did not allow me to keep mum. Hence this letter.

It is quite another thing if we keep these differences to ourselves and express privately our views accordingly in no uncertain terms. But to wash the rag in public is quite another matter. Let us not forget that there is a hoard of loyal friends, colleagues and followers, when we are in office. Along with these sincere well-wishers, a number of opportunists also mix up with genuine friends like Rahu and Kethu. They are usually keen on widening the gulf of difference between the differing leaders. Because they all along know what side of the bread is buttered. We are to be very cautious about such time-servers.

It is my surmise that the difference between you two is the result of manipulation of such persons. I would not have minded and interfered in this squabble of two stalwarts like you. But what I fear is if this squabble is allowed to continue then it will result in great injury to the body politic and will certainly cut both sides, which I do not wish to see.

Both of you possess a fund of energy. Both of you command ample resources. Both of you are expert organisers. More than any thing else, both of you are intelligent and are capable of seeing every thing in its true perspective. Facts being so, why should there be tug of war between two giants ? I don't believe it is due to power politics. I know what K. H., is. I also know what Devaraj Urs is. It will be better for both of you sit together without the interference of any one else and weed out the differences. Then only both of you will be strong and the Pradesh will be strongand that will result in the prosperity of the State.

Will it be too much if I expect this attitude of self-abnigationis practised by both of you ? As an older brother, I thought to be my duty to tell you both what I feel abouth this affair.

If you do not like it, if you do not relish it, please ignore it and throw this letter in the waste-paper-basket. But do take the trouble of writing to me as to what you do in the matter.

With love to you both,

Yours affectionately,

N S H

N. S. Hardiker

To

Shri. D. Devaraj Urs,
Hon. Chief Minister,
Karnataka, BANGALORE

Shri. K. H. Patil,
President, K. P. C. C.,
BANGALORE

FILE No 3

1910 - 1918

PAGE No 1 To 550

Hubli 24/7/10

My dear Narayana

Writing from
Hon this time Mewar
Hems
12 K S

my dear Narayana

Sorry for not receiving
any letter from you. I am yours as
well with my studies and health
more for Yours

Yours affly
B Shivaram

2

The "Bengalee,"
ESTD. 1859.
Telephone No. 937.

126, BOWBAZAR STREET

Calcutta, 15/12 1911.

twenty three years.
I should like him
very much to
succeed a, he
is a most deserving
person.

Yours truly
Edward Ayer

A. C. Bangs

Dharwar
12.6.12

My dear Sir,

I beg to introduce to you Mr. Narayan Subrao Hardikar a son of an intimate friend of mine My friend died more than 10 years ago and Mr. Narayan has worked his way up almost unassisted entirely dependant on himself He has obtained good certificates from Dr. Rash Behari Ghosh & other gentlemen of Calcutta.

He is an ambitious young man & wishes to be a specialist if he can find friends to go to America. He is quite hopeful and wants money for his passage & for about six or twelve months' stay

in America say Rs 1500 a at least Rs 1000. Once there he hopes to stand on his own legs.

He wants me to do something for him directly or indirectly. To work indirectly I wish him to have a certificate from you, as to his actual qualifications and the feasibility of what he aims at. I've asked him to see you & Principal Paranjpye of Poona and also Dr. Kher. If he brings certificates from the gentlemen I know I shall do what I can for him.

I have told him that you will test him & do what you can for him. & in that case

there will be hardly any need
for him to return to Dhanwar
to help -

From what I see of him
I am satisfied that he is justified in looking forward to a
sojourn in America - Yr certificates
will go far as to help him -

I am doing well - The sp:
gravity is about 1020 a day vary
ing from 1018 to 1025. There are
some days when there is no
sugar & some times some sugar is
present - There has been no albumen
Weight is fairly well kept up
When I came to Dhanwar in
January last I was 10 st 6 lbs
& I'm now 10 st 8 lbs. Last year
I was 11 st 2 lbs. At any rate
there is no anxiety at present

With sincere kind regards to
yrself & Dr Ker I am
Yrs sincerely
A Bk... Jr.

6

A letter addressed to Dr. M.G.
Deshamukh M.D. of Bombay
by Rao Bahadur R.B. Karandikar,
the Educational Inspector of South
Western Division Bombay. The
Inspector expresses his desire
to know about the qualification
of a Lady

Dharwar
12.6.12

My dear Sir

I beg to introduce to you Mr. Narayan Subrao Hardikar a son of an intimate friend of mine. My friend died more than 10 years ago, and Mr. Narayan has worked his way up almost unassisted entirely dependant on himself. He has obtained good certificates from Dr. Asok Behari Ghosh & other gentlemen of Calcutta

He is an ambitious young man & wishes to be a specialist if he can find funds to go to America He is quite hopeful and wants money for his passage & for about six or twelve months stay

4

To

SIR,

I have the honour to forward copies of Resolutions passed in a General Meeting of the Students of the Non-official Medical Institutions in Calcutta held at 104 Corporation Street on 15th January 1912, as well as a Memorial from these Students to the Bombay Government praying for such a modification of the Bombay Medical Registration Act as will entitle the Graduates of these Non-official Colleges to be classed as "Duly qualified practitioners" under the Act.

I trust you will have the kindness to give th... ...your ... consider-
ation as it concerns the material welfare and future prospects of a large number of our Students.

CALCUTTA,

16th Jan. 1912

I have the honor to be,
SIR,
Your most obedient Servant,
RUDOLPH MONNIER,
M.B., M.S. (Edin.),
Secretary,
College of Physicians & Surgeons of Calcutta,
104 Corporation Street.

B.—Copies of these Resolutions as well as the Memorial have also been forwarded to the Governor in Council.

3/ there yet remain many cities in India where hospitals are required the efforts of both must be supplemented by private charity

Dr Hardiker & Miss are anxious to establish a hospital in Hingoli but as both their efforts will be successful this has always been their intention since I have known it is a pleasure to think that some of our students are willing to place their services, their knowledge & experience at the disposal of the public in practically little or no remuneration Their scheme of establishing a hospital has my cordial approval & sincerely hope that they will receive from the public the encouragement they deserve

Rudolph Mornner

M.B. M.S Edin

Secretary

continent. It is then 10 unbelievable when they return to India to devote their lives to suffering humanity that are both willing to give their services free, unselfish or else chantable institution to a mere living wage.

The necessity for more hospitals in India cannot be too strongly emphasized. Which it is time that the Indian govt. has done more hospitals than any other govt. towards improving medical relief to the suffering poor of this country

9.

College of Physicians Surgeons & Calcutta
104 Cornwallis Street
4th July 1913

I have much pleasure in stating that Dr N S Hardikar L.V. Ankleshwar have been known to me for some years during their student career in the above College

They have both recently passed the Membership (M.C.P.S) Examination of this College conducted by the Bombay Universities Committee & I am sure they will be attending some of the large well equipped hospitals of that great

॥ श्रीराम ॥ लंडन - तारीख १२-१२-६३

चि. विनायक यांस अनेक आशिर्वाद विशेष

वेचणीतला किरकोळ पैसा वरून सविस्तर इकीकत कळली. तुझा काय किरकोळ झाला नाही, कारण तुझी त्याचा उपयोग करून. घेतला की नाही, कसे कळणार? प्रेमातून प्रेमाची उत्पत्ति होते, हे तुला माहीत आहेच. तसेच जगात आकर्षण शक्ती Gravitation, Attraction आहे, हेही तुला माहीत आहे. मी जर आज येथे तुझे चिंतन करीत बसलो तर क्षणात तुला त्याच्यापासून एक प्रकारचा थकवा वाटला पाहिजे आणि क्षणच तुझे मन माझे चिंतन करीत राहिले पाहिजे असे हेच, निश्चल यात तत्त्वावर — आकर्षण शक्तीच्या तत्त्वावर — आमच्या पूर्वजांनी तपश्चर्या बनवून दिली. तपश्चर्या, म्हणजे इष्ट देवतेचे स्मरण करीत राहिले म्हणजे, या तपश्चर्या करणाऱ्या तपस्वी चा थकू इष्ट देवतेला वसतो आणि ती देवता त्याचे उत्कट चिंतन करीत राहते. आपला तपस्वी वश आहेना? त्याला कोणत्याही गोष्टीची उणीव राहीना? त्याचे मनोरथ पूर्ण होत असतातना? वगैरेची ती विचारपूस करते आणि म्हणून हा तपस्वी वाटेल ते करू शकतो व तापलेल्या इष्टदेवतेवरही अंतीनात प्रेम करीतो.

लहूल आहीं परस्परांनी केले तरच प्रेम वाढते. नाहीतर प्रेमाचा लेशही दिसत नाही. वरवर प्रेम कुणी कुणाचे आहे. आमचे हिंदुलोक हा अंतर्यामी निर्मित प्रेमाची गाण आहे, ती आपण सिकवू आणि संघशक्ती वाढवून, आपले कार्यभाग साधू. तू या गोष्टीला तयार होशील ना? किती. तुझे आयुष्य तू आपल्या लोकांना आवश्यक

12

COLLEGE OF PHYSICIANS AND SURGEONS OF CALCUTTA.

FINAL EXAMINATION.

HYGIENE.

Examiners :— { Dr. J. N. Chuckerbutty.
Dr. K. D. Bagchee.

Monday, 17th March, 1913. *Hours*—2 *to* 5 *p.m.*

N.B.—*Only* four *questions are to be answered.*

1. What are the characteristics of a good drinking water? Mention the diseases which may result from drinking impure water.

2. Describe the construction of a *Sanitary Privy* in a village.

3. State the composition of human and cow's milk. With what substance is milk usually adulterated, and how would you detect such?

4. What are the impurities found in air? Describe their mode of detection

5. Describe the precautions you would adopt to prevent the spread of Cholera and Enteric Fever in large cities.

15-3-1913—125.

15

೧

ಲಕ್ಷ್ಮೇಶ್ವರ, ತಾ॥ ೧೨-೧೨-೧೩

॥ ಶ್ರೀರಾಮ ॥

ಚಿ॥ ಶಾಂತಾಳಿಗೆ ಲಿನೋಕ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು :-

ನಿನ್ನ ಪತ್ರ ಮುಟ್ಟಿ ಮಜಕೂರು ತಿಳಿಯಿತು. ನಿನಗೆ ಕಾಗದ ಬರೆಯಲು ಬಾಯಿ ಕಳಿಸಿದ ಪತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದಿರುವೆನು. ಯಾಂವ ಕಾಗದಗಳು ನಮೀಲಿ ನೀವು ನಂಬರ ಹಾಕಬೇಕೆನ್ನುತ್ತೀರಿ? ತಿಳಿಸಿ

ಬಿಲ್ಲರ ಪತ್ರಗಳ ಮೇಲಿಂದ ನಿನಗೆ ಹುಡುಕತು ತಿಳಿಸಬರುವದು ನಿನಗೆ ಈ ಕಾಗದ ಬಿಡಿಸಿ ಬರೆಯುವದೇನೂ ಇಲ್ಲ ಮಾತ್ರ ದಯವಿಟ್ಟು ಬರೆಸಿಕೊಂಡ ಪತ್ರಗಳನ್ನ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿತ್ತೆಬಾ ಹಿಂದ ಅಕ್ಷರಗಳು ಆಗಬೇಕು. ನೆಚ್ಚಿಗೆ ಕಾಣುವ ಬೇಕು

तयार होशील ना? छिन्नी मागील पत्रांत तुला परदेशाला जाण्याबद्दल म्हणत मी छिन्नीकडे तू पाहिलेस काय? विचार कर, त्या प्रमाणे मनाचा, शरीराचा, हृदयैश्वर्याचे गुणांचा अभ्यास कर आणि केवल कसून तयार हो. ध्यानांत ठेव, वाईट सवयी मनुष्यघात नाश करितात. म्हणून त्या वर्ज्य आहेत. असतु मुलाबाळांना फिरावयाला घेऊन जात जा आणि मैत्री वाढीव. मि. भास्करांचे पत्र आम्हांला दे. पत्रे स्पष्ट छिन्नी मराठी छिन्नी,

नारायण

तो कृष्ण राव बहादूर करंदीकर मेले असली तरी मुंबईच्या बोरीत बसावयाच्या वेळी तार ईश्वरात आली ती तार नांवेकरांनी आमच्या बोटीकडे जाणाऱ्या संडीला दिली आणि मी खोल्या बोरीत घेऊन गेलेल्या बोटीकडे गेलो. सर्व संडींचा निरोप घेतला व प्रत्येकाने सांगितले की, "दुःख करूं नको, करंदीकर मेले तर ब्राह्मणांचे धीर धर." परंतु हेच आश्चर्य वाटले की या संडींनी आम्हांला कां सांगावे? म्हणजे त्यांचे सोबती करंदीकर होते का? कां नातेवाईक कोणी आहेत? छे, ही मनुष्यप्राणी समजूत. या जगांत कोणी कोणाचा नाही. बरे मेले म्हणून दुःख काय म्हणून करावयाचे? अशोच्यानन्वशोचस्त्वं हा गीतेतला श्लोक तुला माहीत आहेना? म्हणजे गीतेतच ठेवावयाचे! छे, हा मार्ग नव्हे. त्या संडींना वाटलेली ही एकच उत्तर होते, तेच तुला देत आहे. Remember be a lion heart. उगाच मनाचे स्फुरण घालवूं नको.

मी डायरी छिन्नीकडे आहे. ती न्यूयॉर्कून पाठवितो. त्यांत बऱ्याच गोष्टी कळतील.

तुझा नारायण

ತಲಪಿಸಿದ ಬಹಿರು ಟೆ.ಗಂ. ಪಿಲಿಅಳ್ಳುವುದು, ಆ ನಿನ್ನೆ ಮಂತ್ರಿ ಇವರಿಗೆ ಆಳ್ವಿಕುವರ್ದನಂದ ಕಾನೂಲಂತರಕ್ಕೆ ಸಲಹುವ ಬಂದು ಯುಚ್ಚ ಕೆನು. ಮತ್ತು ಆಂಧ್ರಲ ನಿ ಕಿನ್ನೆಂಬರಕ್ಕೆ ನ್ಯೂಯಾರ್ಕ್ ಯುಚ್ಚ ಬೆನು. ಕುತ್ತಲ್ಲ ಅದವರಿಕ್ಕೆ ಬರಲಕ್ಕೆ ಬರ್ದಿಕ್ಕೆ

ನಿನ್ನ
ಕಾಂಚನ

बोलत बहुत लोग्या बोलीकडे गेले सर्व मंडळीना निरोप घेतला
मग प्रत्येकाने साळेतले की, "दुःख करू नको, करीकर गेले तर
आहे. धीर धर. मग इंच आश्चर्य वाटले की यामंडळीनी
का सांगावे? मास्या लग्नाचे सोबती करदीकर होते का? का
अगदीच कोणी आहेत? छे, ही मूर्खपणाची समजूत. याजगांत
कोणाचा कोणाचा नाही. बरें, मेले मरून दुःख काय मरून करावयाचे
'अशोच्यानन्वशोचस्त्वं' हा गीतेतला श्लोक तुला माहीत आहेना? मः
त्याचा गीतेतच ठेवावयाचे! छे, हा मर्दपणा नव्हे. त्यामंडळीना
त्यानंतरही मी एकच उत्तर दिले, तेंच तुला देत आहे. Remember
Me a lion heart. उगट मनाने स्फुरण दुबावयाचे.

मी डायरी लिहिली आहे ती न्यूयॉर्कहून पाठवीतो. त्या
वरून बऱ्याच गोष्टी कळतील. तुझा आत्मज

माझे नावे :-

17

युनिव्हर्सिटि ऑफ् मिशिगन

सोमवार ता. २९ डिसेंबर १९१३. आन् आर्बर

कुशल असो विशेष :- मिच्. अमेरिका.

॥ श्रीराम ॥

प्रथम

चि. गंगूताईस अनेक आशिर्वाद :- तुझा दुसरे कोणी न लिहिता चार शिव्या दिल्या पाहिजेत. कारण मागील खेपेस "गंगूताईचा वेळ नाही" असा बाराण्याच्या अक्षता घालून विनायकाने धाडलेल्या अक्षतात पत्र आतेल खबर आश्चर्य होय की तुझा वेळ मिळत नाही. तुझ्याकडून येईल म्हणून मी आपल्या पक्षाप्रमाणे वाट पहातो आणि तू "वेळ नाही" म्हणून विनायकाकडून लिहवितोस! दुःखाची गोष्ट. आता वरील पत्यावर सदा तुझी पत्रे आली पाहिजेत. कोणत्याही गावाला गेलीस तरी पत्ता चिठ्ठीची पाकीटे घेऊन जा आणि १० पैशाचे तिकीट तुझ्याकडे पैसे नसतील तर सदा श्रीधर म्हणजे मी पाठवत देत जा. लावून पत्रे धाड. माझ्याकडून बरोबर आठव्या दिवशी — दिवाळीत — पत्र मिळतील अशी तजवीज करून ठेवली आहे. परमेश्वराचे अर्चन आणि आपले वर्तन सुधार. चि. अरविंद व विपीन यांची प्रकृती बरी आहे ना? ति. गं. पिंकु अक्का अथवा कळ घरगीळच असेल नव्हे? ति. सौ. मावशीची प्रकृती बरी आहे ना? ति. गं. वहिनीना माझा ति. सा. न. प्रविष्ट करा.

मी आजच या ठिकाणी आलो. येथे सुखरूप

इतके बर्फ पडत आहे. थंडी मी म्हणते. पायात रबराचे बूट घालावे लागतात. हातांत कातडी मोजे घालीत असतो शरीरावर सर्व गरम कपडे घालून वर ओव्हर कोट घेतो. जेवण हातानेच करून घेत असतो. राहणे फार महाग आहे. पुढील खेपेस सर्व हकीकत कळवीन

न्यूयॉर्क शहरी आठ दिवस राहिलो सर्व शहर पाहून घेतले. या शहरांत ५५ मजली एक इमारत असून आजूबाजूच्या ५० मैलाचा टापू यावरून दिसतो. बाकी घरे १५ ते ३० मजली आहेत. फार मोठी. रस्ते, हुबजी टून ब्रुकलीनपर्यंत एकच सरळ रेष मारली म्हणजे जशी तसेच सरळ २० ते २२ मैल लांब आहेत. "ब्रॉड वे" याची लांबी ५५ मैल आहे. विजेच्या गाड्या तीन प्रकारच्या आहेत. एक जमिनीतून (Subway) दुसरा मार्ग जमीनीवरून (Tram) तिसरा मार्ग डोक्यावरून (Elevated car) असा आहेत. लोक फार घाईत असतात. एकूण मजा खरी म्हणजे मध्यंतरी दोन दिवस मी एकटाच "फिलाडेल्फिया युनिव्हर्सिटी ऑफ मेडिसिन व्हानियाच्या" मुलग्याने मला बोलावले होते म्हणून गेलो होतो. त्याने माझे मित्रासारखे स्वागत केले. ते गाव चांगले आहे. (डॉ. आनंदीबाई जोशी या गावांत शिकत होती) तेथून आम्ही ता. २७ ला रात्री १२ वाजता न्यूयॉर्क सोडले. आज रोजी जगांत पाहिजे

पत्याची पाकीटे परत वापरू नयेत. १०
जाहीरातीत म्हणजे फाडणार नाहीत. १०

॥

म्यून नायाग्रेकेचा नायगाराचा धबधबा पहावयास गेले होतो. फार चांगला आहे. पण हिंदुस्थानातील गेरसाप्पाच्या धबधब्यापेक्षा फार थाकटा दिसतो. येथे सर्व बर्फाचे वर्ख झाले होते. झाडाला पाने—यादिवसात नसतात. झाडाच्या फांद्यावर, घरांवर, सर्व रस्त्यांत, डोंगरावर बर्फ. गुडघ्यापर्यंत बर्फ. त्यावरूनच गाड्या-घोड्यातून त्यावरून आम्हीही गेलो.

असो आज आम्हांला हिंदुस्थान सोडून एक महिना आणि दहा दिवस झाले. या ४० दिवसांतील सफरीचे वरवर अवलोकन केले म्हणजे आम्हांस सुखरूप पासून त्रास झाला नाही, अगदीच जास्त थंडी, अगदी असह्य उन्हाळा सहन करावा लागले नाही, अथवा थंड हवेपणी, वापरले नाही हे स्पष्टपणे नमूद करावे लागते. अमेरिकेस अलीकडे बहुतेक लोकांना हा त्रास झाला व पुष्कळ लोक मांसाहारी बनले आहेत परंतु आम्ही जेवास तसे आहे काळजी नसावी. परमेश्वर आमचा त्राता आहे आणि त्यावर भरवसा ठेवला आहे

हे पत्र सर्वांनी वाचावे. पुढील पत्री सविस्तर सप्टेंबर डायरी पुढील आठवड्यास पाठविली. कळावे

पत्र आलीतरा—गीता आठवड्याकडून हीच विनंती

आपला प्रेमळ नारायण

रण येथें येईतोंपर्यंत ती फाटून जाते.
वाचन पुष्कळ येते. काळजी नसावी

My address

Dr N.S Hardikar
M.E.P.S.
University of Michigan
Ann Arbor
Mich.
U. S. America

No 1

Dated 29th March
Dec. 1913

Dear Ramu

Arrived here just, few hours before the Indian mail leaves Ann Arbor today by 10 A.M. So, I am hurriedly writing you these few lines of my safe arrival here. I am al[illegible] — Please send Rupees 1000 to Thomas Cook & son Bombay to forward to my address given above, if you have received from Mr. K.V. Nadgir of Koh. I am in short of money Write Thomas Cook definitely. My address is as above. Please convey my Best Namaskar to dear Vahini & Wishes to all enquiring ones. I expect your letter in a day or two from New York. Write every thing in detail. I am yours affly

Narayan

N o 2
Dated 4th Jan 1919

My Address:-
Dr N. A. Mudholkar
M.E.P.P.
University of Michigan
Ann Arbor
Mich. U. S. America

|| Ram ||

श्री. विनायक व बाळूस नोवेंबरच्या पत्रावरून सर्व हकीकत कळली. पुढील आपला मार्ग ठरवून तडीस नेण्यास प्रयत्न करा. हीच शेवटपर्यंत माझी तुम्हांस विनंती आहे. मात्र तुम्हांकडे जी एक अमेरिकी सोपविली ती १५ दिवसांच्या आत फेरी करून मजकडे पाठवून द्या. आपल्या मुंबई इलाख्यात गेरसप्पाविषयी एक व गोव्याकडचा एक असे दोन अप्रबंध आहेत. याशिवाय वर्णने व फोटो सर्व जमा झाले आहेत. कानडीत एक व मराठीत एक असे दोन्ही प्रबंधांवर तुम्ही दोघांनीही निबंध लिहावे ही माझी इच्छा आहे. त्यांचे मार्ग असे असावेत:-

१) जागाचा मूळ (situation & origin) म्हणजे कोणत्या शिखरात, कोणत्या शिकणी, कोणत्या नदीपासून. यांचे पूर्ण वर्णन पाहिजे.

२) उंची, आकृतिबंधाच्या जागेची रुंदी, पाण्याच्या उपयोग, त्याचा फायदा इत्यादी यांचे पूर्ण वर्णन लिहिले पाहिजे

३) प्रेक्षणीय जागांसाठी सरकारची केलेल्या सोयी व त्यांचा होत असलेला उपयोग यांचे वर्णन लिहावे.

तसेच फोटो लिहावेत

तुम्ही स्वतः पाहिले नाही हे सबब माहीत आहे तरी तुमच्याकडून लिहिलेल्या माहितीवर हा निबंध तुम्हांला लिहावयाचा आहे, हे लक्षात ठेवा. याची माहिती तुम्हांला देवधरांच्यात बहुधा मिळेल, तसेच पाकेत सरकारीकांकडून मिळेल, अथवा एरवाड पुस्तकांतून मिळेल; किंवा गिरगिटिया लिहून ही माहिती तुम्हांला मिळविता येईल. किंवा पारवाडास रा. राजाभरावांचा विचारून मिळविता येईल. फोटोही असाच मिळवा. मी तुम्हांला इतक्या सूचना दिल्या आहेत तसे काम फक्त करीतच पाहिजे ही माझी सबब फार फार जरूर पाहिजे आहे. ती तुम्ही मिळविलीच पाहिजे. शक्य असेल तर आळूर वकीलांनाही विचारा म्हणजे ते देऊं शकतील. सबब्जेक्ट अधिकारांत दोन्ही निबंध आले पाहिजेत. १५ दिवसांत होत नसेल तर एक महिना घ्या पण जबर पाठवा. असो:-

आपल्या आयुष्यात नेम व निश्चय राखावा; व्यावहारिक व सामाजिक कार्ये करीत जावा. दृढनिश्चय पाहिजे म्हणजे मनोरथ सिद्धीस जातात. पत्राची उलट पाठवा. माझे पत्र एरवाड आरवाडा यांनी मिळाले नाही तोपर्यंत आपले

रहा कारण पत्र्या मजकडुन कर्जासंबंधी करावे लागेल ।। 2

कळावे हे आशीर्वाद आपला नारायण

चि. शंकर यांस अनेक आशीर्वाद । विशेष

तुम्हाकडे तेथे गंगाराम नावी माझी कामना आहे. त्यास तुम्हाकडील विशेष वर्तमान लिहीत नाही नारायण

चि. रामदास अनेक आशीर्वाद विशेष :-

तोफ्यात रंगवायची गोष्ट हीकी तुझा पत्रे माझ्याघरास विलकूल पोहचत नाही. माझी पत्रे तुझा फोन तरी येत नाही? मग आकांक्षे त्यां असे व्हावे? आमी हिंदुओंना आपल्या आत्म्या संदेश तरी एकोप्या वाढविण्यास सुरुवात करावे अशी माझी फार इच्छा आहे आणि त्याकरीता तू फार घाबरा होतोस्तर काय? माझ्या डोळ्यांपुढे जे अपेक्षित होणार आहे त्यास तुम्हारासारख्या तरुण मुलांचे मला साह्य पाहिजे आहे. आपला देश अतीव मागे पडला आहे म्हणून त्याला वर यावयास फार वर्षे लागतील असे मला वाटत आहे. सर्व लोक शिक्षित, त्यांना काय कमी करावे हेच समजत नाही. येवढ्यासाठी तो मृतो की अक्षरशून्य मनुष्य जसी परदेशास गेला तरी फार तो होईल असल्या परदेशी लोकांची दौलत पाहून तरी आपले डोके उघडावयास प्रारंभ होईल व आमी किती गरीब आहो, आमची कुणी अब्रूनिगत राखेली आहे हे कळून त्यास थोडातरी कळवळा येईल. येवढ्यासाठी तुम्हां सर्वांच्या मर्जीविरुद्ध मी नाउमेदिस आलो व तुझे तोंड न पाहिजकर फास कोवर घेऊन आलो या मनुष्यातवक एक पैसाई नव्हता तोंदी पु॰ रुपये देऊन त्यास गर्मीला पाठवून दिले. असे केल्याशिवाय गत्यंतर नाही. असें मजवार लागले आहे असो.

कृष्णकरन नि. विनायक बाकुळ जिल्हेकच्या अलबलच्या महिनी ची पू पूर्वतयारी कर. देवे यासि विचार असेल तुझ्या मध्य सांगीतल्या नाशिवंत फोटो मागीव व शक्य तितकी माहिती गोळाकरून फोटोसह मजकडे पाठवून दे मला फार जरूर आहे

कोपऱ्यून फार रुपये मागून दिले असतील तर-आणी तू फार थॉमस कुकडे पाठवून दिले असशील तर फॉरेन मनि ऑर्डरीने माझ्यानांवे इकडे वरीच पत्रावर पाठवून दे. म्हणजे मला विलायतेला उशीर लागणार नाही. पैशाची संख्या जरूर आहे कारण की एकदम १००० रुपये मजकडे आहे. पैसे पाठविल्यास विलंब नको.

M. S. Bhandari Dated 1918

N. S. Hardikar

Dr.

कळावे दादरहून व बाजारहून वास नारायण

मा. ना. प्रतिष्ठकरावा आपला Bhabi

पत्राचे उत्तर लवकर आले म्हणजे आम्हांसी आत्मा होती तरी मजकडे काही. दूध फार स्वस्त मिळत असल्या इकड्या एका शेराचा दर दोन आणे म्हणजे १४ पैसे पडतात दूध फार फार मजकडे असते आमच्याइकडे मला एका शेरास ४ आणे येतील दूध बाहेर पाठविल्यावर खर्च सोसत नाही म्हणून दुसरा पाणी विणी काही नाही असे सांगावे लागते म्हणजे पुशेर दूध येते असून दुधाचा पहाडच पडतो म्हणून जातो त्यावारच्या दुसरे दिवशी हातात डोक्याला म्हणते मजकडेचा ठेवून दिल्याचा पेढा जातो. फळफळावळ फार स्वस्त, उदाहरणार्थ मजकडे १२ आण्याचा १२ संत्रे तर एके १२ आण्याचा म्हणजे २४ संत्रेसुद्धा (२ संत्रे म्हणजे १ आणा) २०-२५ शेर तर पेतात ती फार गोड असून मधुर असतात माझीमाझा आपला एकाच्या मारल्याच असतो. विशेष मागणी नाही म्हणून थोडे माल पडतात. फार विलकूल विकत नाही त्यातेवजी आमीं वाटण्यात व्यतीत जातो. थोडक्यात सांगावयाचा म्हणजे इच्छा असल्यास दूध, भात, फळे व तोटया वाटेल तितकी वर्षे अहोरात्र येतील. घर सोडून असल्यामुळे मुक्त मात्र फार लागते त्यांकरीता इहरत्नांचे लागते प्रकृती आराम राहते स्वयंपाकाची व्यवस्था यादृच्छत निदान गरीबाघरी कशीतरी लागतेच असते. कसेंकसें रोजचे खाणे करावे लागते.

यागावात आज चार दिवस झाले बारीक वर्षाचा पाऊस पडत लागला आहे आपल्याइकडे जसा जिरायती पाऊस पडत असतो तसा इकडे वर्षाचा पाऊस पडत असतो उन्हाते उष्णता नसल्याने खाली जाऊन एक नवितकता सर्व ठिकाणी, रस्त्यात, घरावर, झाडावर, तारांवर, सांचून राहते म्हणजे आपल्या इकडे जसा गुरुच्या-वर शिरवातून पाऊसाचा प्रसंग येतो तसा इकडे वर्षभर सुद्धा शिरवातून पाऊस पडावे लागते. आपल्या घायाची ऊष्णता जास्ती की त्यामुळे पाणी होते व बुरात पाणी शिरते म्हणून आरंभातच कुटुंब रवारी [illegible] पाऊस विकत तें घेऊन रस्त्यातून जावे लागते. [illegible] तसा शिरवा पडत असतो तसा अर रस्त्यात इकडे [illegible] लागते. दररोज सकाळी सरकारने नगर येतात व पायांतले बर्फ तेवढे बाजूस सारून जातात. आपल्याकडे पारिवातल्या माघावरून फुले पडतात असली म्हणजे कसें दिसते तसें इकडे बर्फ पडले असले म्हणजे दिसते "पांढरे" कशाचा म्हणतात याची कल्पना त्यासे होत नसेल त्याने वर्षाऋतुगात जावे म्हणजे वर्षाच्या योगाने पांढऱ्याची कल्पना होईल.

प्रिय मंजो, तुला हा पत्र मार्च महिन्यात लिहायला घेतला होता. पण तो पूर्ण करायला एप्रिल उजाडला. मी तुझ्या पत्राची वाट पाहत होते. पण तू पत्र लिहिलं नाहीस. म्हणून मीच पत्र लिहायचं ठरवलं. तुझी तब्येत कशी आहे? तुझ्या मुलांचं शिक्षण कसं चालू आहे? तुझ्या नवऱ्याचं काम कसं चालू आहे? तुझ्या घरी सगळे ठीक आहेत ना? तुझ्या घरी सगळ्यांना माझा नमस्कार सांग. तुझी मैत्रीण, सुनंदा

प्रिय सुनंदा, तुझं पत्र मिळालं. पत्र वाचून खूप आनंद झाला. तुझ्या पत्रातून तुझ्या घरातील सर्वांची खुशाली कळली. मी आणि माझं कुटुंब सुखरूप आहोत. तुझ्या पत्राची मी खूप आतुरतेने वाट पाहत होते. पण तू पत्र लिहिलं नाहीस. म्हणून मीच पत्र लिहायचं ठरवलं. तुझी तब्येत कशी आहे? तुझ्या मुलांचं शिक्षण कसं चालू आहे? तुझ्या नवऱ्याचं काम कसं चालू आहे? तुझ्या घरी सगळे ठीक आहेत ना? तुझ्या घरी सगळ्यांना माझा नमस्कार सांग. तुझी मैत्रीण, सुनंदा

प्रिय मंजो, तुला हा पत्र मार्च महिन्यात लिहायला घेतला होता. पण तो पूर्ण करायला एप्रिल उजाडला. मी तुझ्या पत्राची

ಶ್ರೀ

ಬಿಳಿಗಾರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಆನರ್ ಆರ್ಬರ್

ಮಿಚಿ. ಅಮೇರಿಕಾ.

೧೧.೧ ೧೯೬೦

ಪರಮ ಪೂಜ್ಯರಾದ ಗುರುಗಳವರಿಗೆ ಸಾಷ್ಟಾಂಗ ನಮಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಅನೇಕ ಅಶೀ-
ರ್ವಚನಗಳನ್ನು ವಿನಂತಿ :-

ಬಾಗಲಕೋಟೆಯಿಂದ ಕಳಿಸಿದ ಗಿನೇ ತಾರೀಖಿನ ಪತ್ರವು ನನಗೆ ಕೆನೇ ತಾರೀಖಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮುಟ್ಟಿತು ಪತ್ರವನ್ನು ಕಂಡು ಬಹಳ ಸಂತೋಷವಾಯಿತು. ಸ್ವಯಂಕೃತವಲ್ಲಿಯಾದರು ನಿನ್ನೆಯಿಂದು ಕಾಡುವ ಬಂದಿತ್ತು.

ಶರೀರವು ನಲುವಾಗಿ ಬಳಿದು ಮಜಕೂರದ ಅಧ್ಯಾಪನೆ ನನಗೆ ಹೇಳಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಮ್ಮೆ ಬರಿ

ನಿನ್ನ ವಿಂಡಿಯು ಪಾಂಡಿತ್ಯವು ನನಗೆ ಹೇಳಿಯಿತು ಹ್ಯಾಗಂದರೆ ಶ್ರೀಮತ್ಸಾರದಿಂದ. ಮತ್ತು ಆತ್ಮವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ತನ್ನ ನಿರ್ಣಯದ ಮೇಲೆ ಮೊದಲು ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಬೇಕು ಅಂದರೆ ಅವನಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಬರುವದು. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿನು ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲೆಂಬದನ್ನು ನಾನು ನನ್ನ ಉದಾಹರಣೆಯ ಮೇಲಿಂದ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

ಶಾಖಾನಿ ನಿನ್ನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಒಬ್ಬ ಶೋಕಮಾನ್ಯಚುರು ಇನು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇವೇ ಆದರ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಕಾಪಾ-ಡಿಕೆ ಅನ್ಯಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡಿಸು ಮಾಡಯತ್ನಿಸು ಅಂದರೆ ನಿನಗೂ ಬಹಳ ಜನತೆಗೂ ಸಹಾಯವಾಗುವದು. ನನ್ನ ವಿಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರರಲ್ಲಿಯೂ, ಬಾಂಧವರಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಾಪಕರುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿನ್ನಂಥ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಬೆಳೆಸಿದವನು ನನಗೆ ಯಾರು ಕಾಣಿಸುವದಿಲ್ಲ. ಇದರಲ್ಲಿ ವಿನು ಅನಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ನಡೆ ಇಂದಿಂದು ಹೆಜ್ಜೆಯನ್ನು ಮುಂದಿಡಿರಿ. ನಾನು ನಿನಗೆ ಆಮರಣ ಸಹಾಯ್ಯ ಮಾಡುವೆನು ಲಂಜವೇದ; ನೈಮಿಷವನ್ನು ಬಿಡಿದು, ವೀರಮೇಶ್ವರನ ನೈರಸ್ಯ

ನ್ನ ಮಾಡುವ ಆಲ್ಬಂನಿಂದ ನನ್ನಂದು ಮುಂದಿರುವಂಥ
ಮುಂದೆ ಬರುವವು ಉಳ್ಳವರಿಲ್ಲರು ಹೀಗೆ ಭ್ರಾಂತರನ್ನು
ಬಡವ, ಹುಟ್ಟುವಲ್ಲವೆಂದು ನಿಮ್ಮನ್ನೇ ಕಾಳ್ಗಡ, ಕೊಳ್ಳಲೇ ಮುಖ್ಯ
ಶ್ರೀಮಂತರು, ಮುಂದೇ ಇದ್ದಂಥ, ಹೆಸರುಗಳಿಂದ, ಹೆಸರಿಯಲ್ಲಿ
ಇರುವಂಥ, ಹೆಸರಾಂತರೂ ತಮ್ಮ ಹೆಸರೇ ಇದ್ದಂಥ, ಕೀರ್ತಿಗಳನ್ನು
ಮಿಶ್ರಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕಿಲ್ಲಿಗಳನ್ನು ಬಹಳ ಜನಂಗೆ ನಿಹಳ
ಬಾಗಿ ದೊರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಬೇಕೆ ಇಷ್ಟೇ ಇರುವುದು ಮುಂದುವ
ಹಿಮ್ಮಲೆ ಮಾತ್ರ ಚೀಕೆ.

ನೀನು ನಿಜವಾಯಿ ನಿದ ಕೆಲಸವನ್ನ, ನಗಿಗೆ ಉಪ್ಪಿತು,
ಬರಂತು ಭಾನ್ಗೆರನ್ನೇ ನೀನು ನನ್ನ ನೆಲುವಾಗಿ ಇಷ್ಟು ತ್ರಾನು,
ತಮ್ಮ ಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ತಯಾರ ಇರುವೀಯಾ. ಇಂದು, ಭರವಸೆಯಲ್ಲ
ನನ್ನ ನೆಲುವಾಗಿ ನಿನಗೆ ಇಂದು ತಾನ, ಇಲ್ಲ ಮುಂದು ಬೇಕಾ-
ದೀತು. ಹ್ಯಾಗೆ? ನಾನು ನನ್ನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಸು-
ತೇನು. ನೀನೇ ಪಾಶ್ಚಿಲಗಳಲ್ಲಿಯಿಂದ ಉಪರವರ ಕಡೆಗೆ ಕಳುಸ
ಬೇಕಾದೀತು. ಆಲ ಜನರ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ನಾನು ಆ ಚಿತ್ರದ
ಮೇಲೆ ಬರೆದಿರುವೆನು. ಚಿತ್ರದ (ಪಾಶ್ಚಿಲದ) ಮೇಲೆ ಸಿಗ್ನು
ಬರೆಯಬಾರದು. ಶುಭ್ರಳ್ಳಯ ಚಿತ್ರ ಶುಭ್ರಳ್ಳಕೆ ಬೇಕಾಗಿ ಕಾ-
ಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆಂದರೆ ಅದು ಇಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಈ ಕೆಲಸ
ಮಾಡುವ ಪ್ರೊವಿನ್ಸಲ್ಲಿ ಆಲ್ಬಾಗಿಗೆ ಬಂದ ಕೆಲಸ ಅನ್ನು ಅವ
ರೆಡೆಯಿಂದ ಮಾಡಿಸು. ಅಂದರೆ ನನಗೆ ಬಹಳ ಸಹಾಯ ಮಾಡಿ-
ದಂತಾಗುವದು. ಮುಂದಿನ ಸಾರಿ ನಿನ್ನ ಅಭ್ಯಾಸಿನ ನೆಲುವಾಗಿ
ಬರೆಯುವೆನು. ನೀನು ಯಾವದೇ ಚಿತ್ರ ಬರೆದರೂ ಸೈಜ್ಞ ಮತ್ತು
ಆಕಾರ ಆಕೃತಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರು. ಇಂದು ನಿನ್ನಿನದ ನಿನ್ನ
ಸಾಧಾರಣ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಿರು ಮರೆಯಬೇಡ. ನನ್ನ
ಇಬರು ಮಿತ್ರರು ನಿನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಬಂದರೆ ಅವರ ಹೋಲಿಕೆ ವಿಸ್ತಾರ
ಮಾಡು. ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಬರೆ. ನಿಮ್ಮ ಮಾಮಿ
ಯರು ಹೊಡ ಚಳಿಗಾಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ? ಇಂತಿ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು

ನಿನ್ನ ನಾರಾಯಣರಾವ

नंबर २

वाराणसी ५ जानेवारी १९५९

२७

नारायणाकडून

युनिव्हर्सिटी ऑफ मिशिगन

ॲन आर्बर

मिचि. अमेरिका

॥ श्रीराम ॥

तिर्थरूपिणी नारायणाचे दोन्ही कर जोडून नमस्कार मजकडे

येऊन साष्टांग नमस्कार विज्ञापना :

बाईनी, तुमच्या कल्पना करवते काय की तुमचे पत्र १२ डिसेंबर मजकडे पाठविल्या तुमच्या नारायणास पुण्याकडून आज पर्यंत मजकडे नाही तेव्हा त्याची काय स्थिती होईल ती ? मागील आठवड्यात तुम्हांकडून ही पत्र नाही. पुण्यात वास्तव्य करणारे आप्तवर्गीय आळशी असे आमचे बंधुराज — त्यांनाकाय वाटते कोण जाणे — कधीच पत्रे लिहिण्याच्या आलगडीत पडत नाहीत. बहुधा एकटे रितेपणी बायको बरोबर असतेच्या व तुमचे लक्ष ठरून घेण्याच्या आनंदात व गडबडीत असतील, नव्हे ? मृगजळे त्यांची आनंदी वृत्ती!

खरेंच! मुलांनी व मुलींनी आपल्या रक्तमांस पत्रे का बरे लिहिली नाहीत? निदान आपल्या मुलांच्या गडबडीत व आनंदात आपण होऊन तुमच्याच घरी येऊन जाण्याच्या व्यर्थ आलगडीत पडून गेला असेल, म्हणून च त्याला २२ नोवेंबरला तुमचे पत्र मिळून येऊन सुद्धा एक ओळ लिहिण्यास फुरसत मिळाली नाही. अंहं! तसे नव्हे, आता माझ्या मेंदूच्या कोपऱ्यात प्रकाश पडला, — फारच प्रकाश पडला — आणि त्यायोगे असे समजले की "मुलीच्याबाप" होण्यात त्याला आनंद वाटून बहुधा तो पेढ्याएवजी साखर, बत्तासे अथवा खुंदी वाटून केवळ भेंड वाहण्याच्या तोऱ्यात असेल किंवा मुलाच्या ऐवजी मुलगी झाली म्हणून सारखून पत्रे लिहावयाची सोडून एका जागी स्वस्थ बसला असेल. बरे, बाईनी पुन्हां तरी त्याची समजूत करा आणि मुलगी झाली म्हणून हाकेस ऊत वाटून न घेतां. मुलगा होण्याकरितां परमेश्वर रामी नारायणाची

एकदा पत्रं आल्यावर प्रार्थना करण्यासाठी सर्वांनी 'तथास्तु' म्हटल्याशिवाय कधीही राहणार नाही. आणि तथास्तु म्हटल्याबरोबर त्याला जागोजागी मुख होतीलच यात तुम्ही बिलकुल शंका घेऊ नका. तुम्हाला माहीत आहेच की आपलं बोलणं कधी खोटं होत नसतं पहा तरी करून. त्याचप्रमाणे पत्रलेखनी करुणातरु येकदा, मग तुमच्या पत्रं यावरून 'आजी आजी' म्हणून आरी बाजूने जागजेजी लेंबाची मुख तुम्हाभवती किती रेंगाळू लागतील हे तुम्हांला दिसेल. हं! पण असे म्हणतो म्हणून तुम्ही लेंबाचरण मात्र गाढं करायचं, असला नगण्यिमंत्र्यांचा सल्ला आहे कशाचे की तो कधीच आशीर्वाद देणार नाही; आणि मग, मगकाय. पोरीच, मगाच्या लेंबाच्या पोरीच होतील आणि त्याना कळी, कळी, थोंडी, गुंडी, म्हणून सुरेखशा नावाने हाक मारण्याचा प्रसंग तुमच्यावर येईल.

मग बाबते, मोहीनचा तुम्ही पत्रातून ~~कुत्सित~~ काढून जावेच आणि लिंगव्याचा कलाचा बोलावत नाही. हं! म्हणजे गंगूताईचा वेळ — आख्खाच्यातून दोन तास सुद्धा — मिळत नाही. अरेरे, बिचारी गंगूताई म्हणीच्या शेणाने आपले हात बरबटून घेत असेल नेहं? तुम्ही तिचा हात धुवायचाच राहिला नाही? किती कंटाळा बाई तुम्हीं! स्वतःच्या प्रेमळ मुलीचा सुद्धां एक हसरी - स्वच्छते साठी देत नाही. मला कां विचारत नाहीं? मला सांगा, मी एखाद्या सारवणाच्या, मुकडा मारण्या गंगूताईच्या हातासाठी पार्सल करून पाठवून देईन. गंगूताईपेक्षां यःकश्चित् सारवणाचा मालेरडा मुकडा काही मला ज्यास्त नाही. तिच्या कामांत मी आपला आणही देईन, सोवळं करून? मगलती तिला वेळ मिळेल नव्हे? बाईनी, तुम्हीच फार कठीण हृदयाच्या. हें पहा! मला स्वच्छ दिसते की तुम्ही गंगूताईला चहाचे तांबा सोडून तिच्याकडून आमेक घरगुती घेत आहां व तिला छिद्रविभाग्यायला सुद्धां वेळ व फुरसत देत नाहीं. दुर्दैव माझें. म्हणून तुमचा सर्वांना अशी इच्छा होते

ही पोरे! याला स्वच्छ प्रहार कसे आवाज हेच कळत नाहीं. पाणी ओढून ओढून मरायचा गाडी मारून यांच्या हातांचा घट्टे पाडे आहेत पहाः आणि तरी पडके नसेल तसे मऊसाधुरखी गालावर यांची कोणतरी हिरावून घेईल अशी भीती वाटते. मुलांना मुलाप्रमाणे शिकं नका, मी तुमचा पाळीव राक्षस आपला आपला समजून घेवा, आणि अधूनमधून आपल्या मांसाचे दोन तुकडे मला खायला घालावे. अशी

कि मावशी व विद्येची प्रकृती बरी आहे ना? कि.सौ सीताबाई व काकूबाई यांना बहुधा त्याठिकाणी आल्या असतील. सीताबाईची तब्बेत बरी आहे ना? बाबांचा काय मुक्काम? भाईचा काय लंबोधने? कळवा.

कि.सौ.आक्का व कि.चि.बंधू यांना कळवटगीस्तव असतील. त्यांची प्रकृती बरी आहे ना? कि.रा. बाबा कसे आहेत? बी आहेतना? कुवेशी, आरवाड व कळवटगी यांकडील काय काय इकडची हकीकत कळवीत असावी. विसरू नये. कि.शंकरची बातमी काय मुक्काम? कि.अप्पर व बाबू बोठे आहेत? पुण्यास गेले काय? कळवावे.

सध्या मी व माझे होन सांथीदार यांसह एका घरात राहत असून त्याठिकाणी एक जहालसे अमेरिकन कुटुंब आहे. त्यांच्या घरात नवराबायको, एक मुलगी व एक म्हातारी-त्या मुलीची आजी इतकी मंडळी आहेत. हे घर त्या म्हातारीचे असून अशाच्याप्रकारचा विद्यार्थ्यांची व्यवस्था करण्या हीच धोरे अवलंबित असते. अमेरिकेत अथवा विलायतेत कोणीही गेले तरी अशाप्रकारे कुटुंबात राहतात येते. आम्हां सिधांकरिता निजावयाकरा एक खोली, अभ्यासाचा एक निराळी खोली अशी देतली आहे. स्वयंपाक तळघरांतील एका खोलीत करावा लागतो. गोऱ्या लोकांची घरें अतीच बांधलेली असतात. यांचे राहणे सर्व पद्धतीच्या वर असून स्वयंपाकाकरिता एक तळघर केलेले असते. त्याठिकाणी ते आपले स्वयंपाकाचे सर्व पदार्थ शिजविण्यात व वर येऊन टेबलावर वाढून खातात. आपलाही स्वयंपाक आम्हांला तळघरात जावे लागते. तेथे आ

आमचे सामान ठेवायचा एक मोठे कपाट दिलेले असून त्यि ३ बंद, ३ खुल्या आणि खालची मोठी ड्रॉवर आहेत तसेच बाथरूमचा स्टोव्ह दिला आहे (आमच्या सोबत आम्ही बांधून ठेविला आहे) निवासस्थानच्या खोलीत २ पलंग असून एक अंगाचे कपाट-कपडे ठेवायसाठी दिले आहे. एक टेबल ३ खुर्च्या, सोबत आरसा, व आवश्यक इतके तिनास धरण्याचा दोरीने दिले आहेत. वरिष्ठांच्या खोलीत तिघांस तीन पलंग, चारपांच खुर्च्या, पुस्तकांचे कपाट, आरसा व कपडे ठेवायसाठी खाली, शोकेसप्रमाणे ~~शिल्प~~ वरती आहेत कोठेही कोणत्याही प्रकारची कुटुंबात असो कुटुंबामध्ये असो अथवा खाणावळीत असो, कोठेही राहिले तरी निजण्याची, जेवणाची, ऐषआरामाची सर्व व्यवस्था करावीच लागते. खोल्यांची झाडलोट सुद्धा त्यानेच केली पाहिजे म्हणजे झाले, तोंडपुरावयाचा एक असे दोन निरनिराळे डबे मिळतात, अशा खोलीला "फर्निश्ड अपार्टमेंट विथ रूम" म्हणजे सर्व सामुग्रीने सदविलेली खोली असे म्हणतात. या खोल्यांना एका आठवड्याचे एकट्या मनुष्याला २ ते ४ किंवा ५ डॉलर भाडे पडते एक डॉलर म्हणजे २ रुपये २ आणे. म्हणजे आठवड्याला ६ रु. पासून १२ रुपये महिन्याला अर्थात महिन्याचा ३० दिवसांपासून पुढे पडते. आम्ही जोडीने ते दिवस काढायचे असल्यामुळे विशेष लेख आरामाची खोली नव्हेता, त्याबाहेरून कपडालत्ता, आवश्यक वगैरे नव्हता आमचे आदीच उपयोगात आणीत असल्यामुळे तीघांत मिळून आठवड्याला ५ डॉलर म्हणजे महिन्याला २० डॉलर— ६० रुपये देणे त्याशिवाय जेवणाचा खर्च वेगळा. खर्चाचा आम्ही स्वतः करून घेत असल्यामुळे जेवणाचा खर्च कमी येण्यासंभव. किती येईल हे आताच सांगवत नाही. एकूण कायदेशीरपणाचा

No 3

मिशिगन विश्वविद्यालय
ॲन आर्बर
मि. अमेरिका
११-२-१९१९

॥ श्रीराम ॥

चि. विनायक यास व चि. बाळ यास

अनेक उत्तम आशिर्वाद

तुमचे मागील जानेवारीत मी कुळकर्यास होतो. त्या वेळी संक्रांतीचा चि. तिळगूळ तुमचा पाठवून दिला होता तसाच आता थोडासा परवलीत आहे तो घ्यावा व आपला स्वतःचा धर्म व देश सुधारण्याचा मार्ग जागा:-

विनंतीरूपी तिळगूळ :-

१) आंगचे गुण, कारीगरी, धाडसिक्य, प्रामाणिकता आणि विद्या यांचा अभ्यास लहानपणीच करावा लागतो. हेच आपले ध्येय समजून होतयांपुढे ठेवून जो मुलगा क्रमित लागतो त्याचा जगांत कशाचाही तोटा येत नाही व सर्व-श्रिया त्यास वश येत जाते हे लक्षांत ठेवा.

२) अशा तऱ्हेचा कसलेही काम करण्याचा प्रसंग आला तरी पुढे पाऊल टाका आणि निश्चयाच्या छातीने ते काम पार पाडा यशापयशाकडे विलकूल लक्ष देऊं नका. अमेरिकन लोक केव्हांही Go ahead ! असे म्हणतात, म्हणजे पुढे व्हा ! काम करा ! हिंमार्इ नको.

३) तुम्ही स्वतः आपल्यामध्ये आत्मविश्वास उत्पन्न करा — आत्मविश्वास म्हणजे - मीच परमेश्वर, मी करीन ते शास्त्रच पाहिजे, मी म्हणेन तसें घडलच, मी बोलेन तसें होईलच, मी पापी नसून पुण्यवान आहे. मी सत्य आहे, फक्त परमेश्वर सहाय्यकारी आहे असा विश्वास उत्पन्न होणे. म्हणजे तुम्हांला अपयश कधीही शिवणार

नाही.

४) कर्तव्याचा आत्मा असतो त्याग. जगत कल्याणासाठी आहे व त्यासाठी तो नवीन आयुष्यात रक्षा करायचे आहे म्हणून मुलांनो "आत्मास्यजगतश्चैव, स्थितोऽहं सुखदुःखदा। आत्मायायीनो ज्ञेयत्यान, तान् तितिक्षस्व भारत ॥६॥ या गीता श्लोकाचा आपले वर्तन ठेवा म्हणजे जगाच्या पाठीवर कोठेही जाल तरी तुमचा काहीही कमी पडणार नाही व कशाचीही आस पडणार नाही.

असो

परीक्षक १) २) ३) ४) आपले हृदय पटावर ठेवा म्हणजे खरोखरच कोणाचा दोषही तुम्हाला दुःख झाला असता तीव्रतेने तुम्हाला क्षणीही पुनः शिवणार नाही म्हणून तो स्वतःला न राहता त्याचे चर्चित सर्वेक्षण करीत राहा म्हणजे पाठकरा व तोच सर्वांना देतच्या शारीरिक तीव्र मनःस्थिती प्राप्तीने पावेल आपल्या तुमच्या सारख्या उच्च प्रणयाचा त्याचा उपयोग नाही.

मुलांनो, तुम्ही मागील दोन आठवड्यास पत्र पाठवले नाहीत फार वाईट गोष्ट झाली. असे पुढे होऊ नका. तुम्हाला जर (१५ नोटबुक पेपर लिहायचा आस वेळ तर मला दर आठवड्यास १५ ऐवजी २० नोटबुक पेपर वाचायची लिहीत असलेला कितीही कंटाळा येत असेल तरी विचार करा. वि. राऊत बहुतेक मुलांस वेळ असेल म्हणून त्यांस काही लिहीत नाही. पत्रावर लिहिला आहे व उत्तर सुद्धा पाठवत या असा

पत्र संख्या ३

33

V. S. Hardikar
M. C. P. & S.

~~Hubli~~
मिशिगन विश्वविद्यालय
अन आर्बर - अमेरिका
Dated 11 जानेवारी 1918

प्रिय वाईनीस नारायणाचे शिवाय परमा मस्तक भेदून शिरसाष्टांग

नमस्कार विशेषतः

मागील आठवड्याचे पत्र पोंचले असेल. ते पत्र पोस्टांत टाकून मी कॉलेज मध्ये गेलो व कोर्ट काढून कामास लागणार इतक्यात रजुचे मेव्हणीने माझ्या नावे जे पत्र पाठविले ~~ते~~ ते मला दिले त्यात चि. रामचे, तात्याचे, हरिभाऊचे अशी तीन पत्रे होती. एक अमेरिकेतल्या एका मित्राचे होते. ते सारांश सोडून दुसऱ्या दिवशी सारांश तो पोस्टमनचे जाण्यापूर्वी एक पत्र दिले ते चि. अरुणचे बाळकोटहून लिहिलेले होते. त्यांचे दुसरे दिवशी तात्याचे दुसरे एक पत्र पुनः माझेत मिळाले असे होण्याचे कारण एका आठवड्याची पत्रे माझेत, सुट्टी असल्याकारणाने तशीच पडून राहिली होती. असो ती ७ दिवसानंतर मिळाली. चि. रामच्या पत्रात "मुलांना यावेळेस पत्रे लिहिण्याची इच्छा नाही, ते पुढील वेळेस लिहितील" असे होते म्हणून गेला संबंध आठवडा ती त्याच्या पत्राची वाट पाहिली परंतु व्यर्थ. माझ्यात दिवस कारावयास शिकलेल्या माझ्या हिंदू भोळ्या जगांत कोणत्याप्रकारचे वर्तन ठेवावे हे कळत नाही. मी जर पूर्वी माझी असेन तर पुढे मला माझ्यात दिवस काढता येणार नाहीत असे, माझ्यापासून मनुष्याची - नव्हे देशाची हानी कशी होते हे मला कळावयास सुरुवात झाली आहे. येथले लोक इतके गरीब असतात की दिवसातून १५ तासापेक्षा ही ज्यास्त काम ते करीतात. अशा तऱ्हेने काम करण्याची सवय मला पाडून घेतली पाहिजे असे मला वाटते. पण मुलांचे काय? त्यांना माझ्या माझ्यावरचा एक पावदिवार? की तुमचेच त्यांचे काम उघडून त्यांना शेकावेचार! कोणते पत्करता? पैसे खर्चे करण्याची तुमची इच्छा नाही असे नाही, म्हणून, म्हणजे लोकांना पैसा फार प्रिय असतो, परंतु तो खर्चे करवत नाही तशी तुमची स्थिती असल्यामुळे वाटते - तुम्हाला खुशी झाले तो

पाठविता येतेच असेलच. पण समजावेसाठी हे सर्व असो विषयाचा, आई का करावा याचा प्रत्येक मराठ पडायला लागू करता येते. मराठीची आवड असेल हे पाहिजे मी विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मला मिळाली पाहिजेत असा नुसता. पण सगळ्या वाचून विचारलेल्या प्रश्नांची एक यादी तयार करावी व आपल्याला ठेवून एक एक प्रश्न उत्तर देत जावे. म्हणजे मला त्रास पडणार नाही. निरनिराळे प्रश्न विचारून करावयाचा मला बिलकुल वेळ नाही व कोणते प्रश्न विचारले आहेत हेही लिहून ठेवीत बसता येत नाही, म्हणून आपण फोनने तुम्हीच त्याची उत्तरे मुळामुळी कडून देवविण्याची खबरदारी घ्यावी. एखाद्या प्रश्नाचे उत्तर जर मला मिळाले नाही तर त्याकरिता संबंध वर्षाने मला दुःख व्यावा लागतो हे ध्यानात धरा. मनाची तळमळ किती होईल याची कल्पना करा आणि जे करणे ते करा ही मला विनंती आहे.

काजळातून पुनः वर्ष पावसाळा सुरुवात झाली आहे याचा तर थंडी हलकी पडली होती की ही एक रोग, कीड, ओतर व त्यावर रोगी इतरही पांघरून घेतली तरी काही फायदा होत नाही. सध्या हवा गारठला आहे आणि म्हणून जेवण अक्षर लिहायचे तर लिहत नाही व खिशेतही जबरदस्त होत नाही.

गेल्या आठवड्यात वर्षाकरिता चालत असता रस्त्यात मी दोनदा पडलो. थोडासा पेट जागला. वर्ष दोन दिवस जर पडले नाही तर रस्त्यात कांचकोळे वर्ष चिखल होऊन त्यांच्यात निसरडा होतो व लोक धडाधड पडतात. आमचे सांधीदार ही पडले लोक हसत गाडीत उठून उठविताना अगदी वर्षावरून चालत गेले तर पडण्याचा बिलकूल भीती नसते. व रस्त्यात जास्त गारठी थंडी नाही होत म्हणून हे लोक मतीशय जोडही चालतात. मधीतर मेथा उडून गो पाय अडून पेतात व लोक पाय घसरून पडतात, पुरुषांच्याकडील हातमोजे काढले की हात गारठतात अशी अवस्था होते. का संभवित वाटते

दिवसातून (संध्याकाळी) अजीकडे - गेल्या आठवड्यात मला (एकदाच) आले, आजी व आजही करीत असतो सकाळी चहा व दूध, रोजचा (घरचा आणलेला - आता संपलेला) चहा व दूध अथवा कुणी काही खाणे वगैरे अशी व्यवस्था ६ वाजता होत असते नंतर ८ ते १ वाजेत

काहीतरी १ ते ३ ग्लास खायला येतो फक्त दूध, अथवा नेट दूध
हे घेत असतो. २ ते ६॥ पर्यंत पुन्हा झोपेत जायचे. नंतर उठून
येथून आरती, आसनिका कुकरमध्ये ठेवायच्या. वरोवर ७ पुन्हा
रात्र जेवण तयार होते पुजेवर येऊन आम्ही पंचामृत घेतो. ८॥
नंतर काही तरी वाचन करीत. मेल्या आठवड्यात २ दिवस
आराम रात्री १०॥ पर्यंत पुन: कॉलेजला जावे लागले एकून १२-
१२ तास झोपेतच जातात. जेवणखाण्यात २ तास जातात २-२ तास
फिरत करीत व बाकीची विश्रांती असा साधारण आठवडा आहे.
असो. तुमचा प्रकृतीस आपत आपावे हीं विनंती.

आपला नम्र

नारायण

चि सौ.का. प्रेमपूर्वक अनेक आशीर्वाद विशेष.

लहान मुलांची गोष्ट, मजा काही तरी तू
दोन आठवड्याचे पत्र लिहिलेस आणि तेही
वाराणसीवरून, पाठवून मजा वाटते की तुझा फुरसतीचा वेळ तसा
मुलाने वाराणसीला गेल्यापासून हा फुरसतीचा वेळ खूपसा वाढला
आणि आठवण झाली; नसो ईश्वेच्छा.

दुर्दैव कोणाचेही नव्हे. मात्र तसे असे पण तुझ्या दैवसुखावरून
की तू आपला वेळ बायकी पद्धतीत घालवायला लागून ते बायकीपद्धती
म्हणजे काय? म्हणजे तू विचारशील. तर त्याचे उत्तर असे की: तू
जरी स्त्री आहेस खरी, व स्त्रियाप्रमाणे करणे हेही तुझा रास्त. परंतु
स्त्रियांच्या जन्माला येऊन तुझा फायदा झाला नाही करिता पुरुषप्रधान
असे तुझ्या नशीबी छिद्रिके असावे त्या जगच्चालकाच्या मनात तुझ
करवी पुरुषापेक्षाही भारताची अधिक करून घ्यावयाची नसतील
अशावरून? आणि आम्हीही तसेच का समजू नये? म्हणून म्हणतो
तू हिंमतवाला जरी स्त्री कधी आहेस तर तुझे अंतरंग पुरुषाचे
आहे; हे मी तुला हाकून - वारंवार सांगत आहे. करिता
पुरुषासारखी वागे कर, व बायकी पद्धत सोड. बायकी पद्धत म्हणजे
स्त्रियांच्यावेळी उगीच दुसऱ्या तृतीय मनुष्याची मिनाकरणे, कामेकरीत
असताना बायकात, पुरुषात मतभेद उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न करणे,
कोणत्याही दुसऱ्या गोष्टीचे रडगाणे लावून मनस्वास्थ्य ते कधी
होत नाही म्हणणे. थोड्याच दिवसाने खून गाले, कोणत्या अंतःकरण

असणे, इतरांचा गोंधळ टाळणे, वाचकांचा वेळ वाचवणे अशा अनेक हेतूंनी पुष्कळ गोष्टी आपण स्वतःच्या सोयीसाठी करत असतो. आपल्या ह्या वाचकांची सुधारणा करणे हा हेतू असतो, असा दावा कोणी करणार नाही. आपल्या पुढे कोणत्या वाचकाने काय वाचावे व वाचू नये हे ठरवण्याचा आपल्याला अधिकार नाही. आपल्या लेखनाचा सुरक्षितता व मागणी निर्माण करण्यासाठी वाचकांनी काय करावे याबद्दलचा दृष्टिकोन विचारात घेऊन आपण विचार करायचा असतो व तो ठेवला पाहिजे. नवीन लेखकाने पुस्तक वाचावीत, त्यांतील सारांश काढून आपल्या गाठीशी मग ते वापरण्याचा विचार करावा यासारख्या सूचना आपण अधूनमधून करत असतो. अशा सूचना करणे हे आपले कर्तव्य आहे असे आपण मानतो. आपल्या या सूचना वाचकांनी पाळल्या नाहीत तर आपण त्यांना दोष देतो. आपल्या या सूचना पाळल्या जाव्यात म्हणून आपण त्यांचा पाठपुरावा करतो. वाचकांच्या या अपेक्षा पूर्ण करण्यासाठी आपण जे प्रयत्न करतो त्यांतून निर्माण होणारा ताण आपण सहन करतो. आपल्या या सूचना पाळल्या जाव्यात म्हणून

No 3

तारीख 11- फेब्रुवारी १४
रविवार - दोनवार

३१

मिशिगन विद्यापीठ
आन् आर्बर
मिच्. अमेरिका.

॥ श्रीराम ॥

चि.रघूस अनेक आशीर्वाद विशेष:

तुझे ता.५ डिसेंबरचे पत्र मला मागील सोमवारी तरुणीस येथे मिळाले. एकंदर तारू आली मी तुझा पत्र वाचले होते. खरे म्हणजे ८ दिवस आधी मिळावयाचे पण सुदैवाने ऑकलंडला ते पोहोचले होते. पण रामराज्य, आपण पत्राच्या बाबतीत मी पोहोचल्याबद्दल दिलगिरी करणार, तारीख ११ आणि १२ डिसेंबरला आपल्याला एक पत्र लिहिता आले असते! प्रत्येक आठवड्यास एक पत्र लिहावयाचा क्रम आपल्यामध्ये होत नाही काय? मोठी आश्चर्याची गोष्ट म्हणावयाची! पुष्कळ सुद्धा वेळ होत नसेल काय नव्हे? असो, तुमची मर्जी.

इथल्यासारखे तू आहे त्यापेक्षाही ज्यास्त जर तुझे अक्षर सुधारणीस तर बरे होणार नाही काय? तुझे अक्षर फारच सुरेख आहे, पण निष्काळजीपणाने आणि घाईमुळे हे गडबडीने तू असे करतोस असे मोठ्या कष्टाने म्हणावे लागते. शिवाय माझ्याकरिता तरी तू प्रत्येक पत्र लिहिताना माझी आठवण करून आणि नंतर सावकाश लिही. स्वतः अमेरिकन लोकांचा इतका आहे तू गडबडीत नाहीस असे मला वाटते अमेरिकन लोकांचा इतका आहे तू काम करीत नसल्यामुळे हे स्वास्थ्य आम्ही होते. चार मिनिटे ज्यास्त खर्च करावयाचा? मला कळत नाही. आता ४-५ वर्षे मी तुझ्या ओळखीत आहे. पण ऐकणीस तर सत्पथ. दुसरे. आगट आगटी पत्रक - क्रेम - वगैरे नको. वाचणीस तर दोन्ही बाजूंस लिहू नको. कारण असे समजत नाही. आपल्यापत्र असे असावे की ते कोणीही वाचले तरी आपल्या हृदयाशी बाळगून ठेवण्याची त्यांस इच्छा झाली पाहिजे नाहीतर केराच्या टोपलीत टाकण्यात काय फायदा? हे काय, "ते जर कधी असेल - तर तेव्हा असेल" असले

जन्मदाता ही चिठ्ठी तीन आयरी १० पैसे खर्चून पत्र पाठ
वार आणि त्यांत वाकडयातिकडया गरजेपोटी अर्धवट मजकूराच्या
चार ओळी खरडलेल्या! तुमच्याकडून ख्याली खुशाली मिळून मनाची
शांतता होईल म्हणून ही एकदा वाचा, आणि पत्र तर असेल.
कृपाकर, सर्व मजकूर विसरा. घरच्या मजकूर बुद्धी तू विसरा
नाहीतर उदाहरणार्थ तारीख २ डिसेंबरचा पी.टी.चा पीरेड्चा
निकाल लागला, त्यात बापू पास झाला. तुझं पत्र तारीख ५
डिसेंबरचे म्हणजे निकाल लागल्यानंतर तीन दिवसानी चिठ्ठीचे
असे असून १० पैसे खर्चून चिठ्ठीच्या तुझ्या पत्रांत त्याबद्दल
काहीं नाही. हे आश्चर्य नव्हे काय? तू म्हणशील हे काय चिठ्ठी-
पत्रे पण, बापु, तू माझ्यासारखा परदेशाचा ज्यावेळेस
जागीक त्यावेळेस अशा स्थितीत इकीकतीसी तुला किंमत
कळेल. त्यावाचून कळणार नाही असो. इतक्यावरून बाय
ते समजून ये आणि नीट पत्रे लिहीत जावे नकोस. मी
तुझा प्रेमाने विनीत आहे.

सोबतची पेन ज्याची त्याला दे. आणि त्यांच्याकडून
ते हेतो म्हणजे तर घेऊन पाठवून दे.

कळघरगीची मंडळी कशी आहेत मुलाबाळीच्या
प्रकृती बऱ्या आहेत ना? लि. गंगूतार्‌ईस विचार कोणते मासिक
सुरु केलेस, का नाही केलेस. नसेल तर सुरवात सुरु करा
तिला तर आपले पाहिजे. तिला शिक्षण दिल्याशिवाय गत्यंतर
नाही हे ध्यानात असू दे.

लि. बापू कोठे आहे? वाचकणार? कॉलेज सुरु
करणार की दुसरा धंदा करणार? कळीव

लि. रा. रा. वासुदेवराव पंत शि. सादर.

कळीव व खुशाल असल्याचे वर्तमान

पत्राची अपेक्षा करणारा
आपला नारायण

नंबर ४

॥ श्रीराम ॥

मिशिगन विश्वविद्यालय
एन आर्बर

क्रिय अमेरिका
तारीख १८-१-१९१४.

तिन वाहनीस नारायणाचे कृतनेक नमस्कार वरणी सरलक वेडून साष्टांग नमस्कार वेगमपना :

यानी प्रकृती वरी आहे काळजी नसावी. इकडे सर्व आहे परंतु तापाचा इन्फ्लुएन्झा सर्वे अमेरिकेत सध्या थंडी पडली की त्याचे २०-२५ लोक हैराण होतात थांबून गेले. देवरेसर महाजे ऊष्णतामान ० शून्यावरती १५ डिग्रीत गेले होते आठवडा जाऊन पौंचेतोपर्यंत आणी ३ तीन रुपाणी घेऊन घेण्यासाठी दुकानातून आणले

सेवा नसेल पाठ आहे. स्वांत आहा फरक नाही.

वि रावेंद्र व विपीन पाचवा वे. राघुया [illegible] प्रकृती [illegible] ? [illegible] कुशल. राजाहर पुढील वर्षी

आपला नम्र नारायण.

वे. राघुनाईस अनेक आशिर्वाद

पुत्रे पत्र पौंचले (तारीख १८ डिसेंबरचे) बाजलकोटचे [illegible] आधी ८ दिवस पौंचले होते. या खेपेस सर्व वेळ नाही पुढीळ खेपेस विशेष मजकूर लिहीन. मात्र या खेपेस [illegible] सांगावयाचे [illegible] सूं तिकडील सर्वे हकीकत प्रत्येक आठवड्यास पूर्ण लिहून पाठवीत जा. पत्र लिहिल्यानंतर पुनः वाचून स्पांतीळ चुका दुरुस्त करीत जा

आजीवन सभासद विद्यार्थ्यांसाठी वेदाची माहिती (पूर्ण) पाठवण्यास विसरू नको. मजा फार असते. कोणतीही असजीस्ट तरी पत्र असते आले पाहिजे. आपल्या गावाची व परिसराची पाठीची तू आवश्यकता आहेस. असू आपला निरोपक्रम चालू असूंया

कळावे आपला नम्र व स्नेहांकित
नारायण

वि. वा. हडप यांस अनेक आशीर्वाद

पारवेस पुजकडून काही आले नाही. आपण काय? बहुधा खरकटी चालिध्यांच्या गडबडीत असतील नाही? पुढील रविवारी पुन्हा पत्राची मार्ग प्रतीक्षा करीत आहे. सभासदांबद्दल दिरंगाई विसरू नको

तुमचा नारायण

University of Michigan
Ann Arbor
Mich.

॥ श्रीराम ॥

चि. रामूस अनेक आशीर्वाद ।-

तुझ्याकडून पाखेवेस पत्र नाही. मला कंटाळून
वैसे झाले की नाही ? कळीव व आले असल्यास तू स्वत:
मास्तर यांचे सनि आउर करून इकडे पाठवून, सगळे पाठविलेस
तरी चालतील. मध्ये मी पैशाच्या अडचणीत आहे. एकदां
सुरळीत चालल्यानंतर मला विशेषसा पैसा पाठविणार नाही.
मास्तरखर्चा पेक्षां मला मास्तर मिळण्याची काळजी ज्यास्त आहे.
तुझ्याकडून पत्र येतांच [illegible]

नारायण

चि. विनायक यांस अनेक आशिर्वाद :-

तुमचें १५ च ओळीचे पण तीन चार तरेच्या वेड्या
वांकड्या अक्षरांनी ठिकठिकाणी थेडगुजरी पत्र मिळाले. अक्षरें
एकदां /श/श/श ते अशी पेंतालीस व ७ ज्यार इंग्रजी मोठ्या
मोठाले आकड्या अक्षरांत इतका निष्काळजीपणा दाखवायाही

सारखेची गोष्ट आहे. इतरहा सांगितले असून सुद्धा अद्यापी 'येरे माझ्या मागल्या' प्रमाणे वर्तन कसे चुकलेच नाही हे पूर्ण पणे लक्षात येत. असु. मी विचारले ल्या प्रश्नांची उत्तरे मला ताबडतोब लिहाही पाठवित. त्यावेळी तरी इकडची परिस्थिती स्पष्ट लांबल्या अक्षरांत लिही

पुढील खेपेस स्पष्ट

चि. बाळ यांस अनेक आशीर्वाद।

।। ने कालचे पत्र पोंचले. मंजूर समजले. खालील सही सुद्धा इंग्रजी पक्की हे लक्षात येत. आणि बरोबरच इंग्रजी ~~Signature~~ असे अक्षर करतां यावा असे आहे! ~~Signature~~ कोणाला दाखवायचे? किंवा तेवढा आणखी सुधारा. मित्रांचा सल्ला आवश्यकता लिहितां येत नाही तो चि. गंगुताईकडे शिकवा. पत्र लिहिल्या नंतर पुनः दोनदां वाचा आणि चुका दुरुस्त करा

आशीर्वाद

आपला नारायण

॥ श्रीराम ॥

मिथिला विश्वविद्यालय
अर्थ अर्थ
सिं. अधीक्षक
दरभंगा दि. १-१२२४.

चि. कालूतारेस अनेक आशीर्वाद:

तुझें पत्र पोचले समजून समाधान झाले. तुझी भेट झाली नाही याबद्दल मला वाईट वाटले. परंतु तरी पत्रद्वारी खुशाली भेट देत जात आहे. तुझ पत्र पाठविण्यास मी केव्हाही विसरणार नाही. अडचण नसेल तेव्हा उत्तर दे. बाकी सर्व तुझी सोयीचा करावा.

सर्वकाही गोड आहे इतकाच. सागितले असून सुध्दा अद्याची 'येरे माझ्या मागल्या' प्रमाणे वर्तन कशे. पुरुषार्थ्य पुरुषाला शोभत नाही हे पूर्ण पणे लक्षात ठेव असून मी विचारले ल्या प्रश्नाची उत्तरे सज्ञा लाबडेना व मिळाली पाहिजेत त्यावरी तरी इकडची कायवकुशी स्पष्ट सांगल्या असल्यास छिरी

पुढील खेपेस स्पष्ट

[illegible]

चि. बाळु यांस अनेक आशीर्वाद ! -

तुझे कालचे पत्र पोंचले. मंडळाचे सभासदाचा खालील सही सुध्दा इंग्रजी मध्ये आलेली ठेव. आणि बरोबरच Secretary चे S.B. Shinde असे असता कामा यामध्ये अर्थ काय Secretary ची कोणाचा सभासदपणे ? विचार करा आणि पुन्हा सुधारा. मग्रमध्ये सायना आडनावाचा छिद्रेतां येत नाही तो चि. गंगुताईकडे शिका पत्रछिद्रेल्या नंतर पुनः दोनदां वाचा आणि चुका दुरुस्त करा.

बाकी पुढीलखेपेस

आबा नारायण

॥ श्रीराम ॥

मिशिगान विश्वविद्यालय
अन्न आर्बर
दि. ऑगस्ट
तारीख ५-९-१९२४.

चि. कांतूतारेस अनेक आशीर्वाद:-

तुझें पत्र मोकळे मनानें सविस्तर पोंचवल्यानें आनंद व सुख झाले. तुझी भेट झाली नाहीं याबद्दल मळमळ वाटले. परंतु तरी पत्ररूपी स्वच्छ अंतःकरण भेट होत नाहीं अशी आहे. तुझा पत्र घालण्यास मी कुठलाही विलंब लावणार नाही असा माझा शब्द आहे. तुझ्या प्रश्नांचे उत्तर दे असा वेळेस तुझी सोयीचा कुठला काळ

आज्ञेचे उत्तर तिला पाठवले पण इकडे सेवेचा करण्याची
जहाज करीत येते आहेत तो तुझा मुलगा आजीबाई
येतील इतकी जहाज आहेत की तुमच्या पाईजेत आणी
तिकडे पाठविली तर तुमचा हात तो तुरुंगाच्यावर
राहून आमच्या सोडा सेवेच्यी रक्षिर रक्षण यास
सिक्रेट सेवेचा करार करतो तें छिद्रकथास विरुद्ध
नको. मि. औ. सीताबाई माझो काय? तिला प्रेमपूर्वक
आशीर्वाद. तीच वर्णीन बसावयाचा साग
पत्राचे उत्तर जरिर आपला नारायण

University of Michigan
Ann Arbor
Mich U.S.A.
Dated 25th Jan 1914

45

Dear Ramu

You were, I am told, very busy with your tour. That's very good You should better travel all over India & know the different people places. You shd have one object before you at such a time. The tour should not be a simple pleasure trip but an educational one. We, the Hindoos, are very back in being inquisitive about our people & land, wherever we go we shd ask questions to the people there why it is so? & why it is not so. You shd ~~should~~ study them with your heart & soul together & impart the same to your people after your return For example ~~Taj~~ a view of Taj at Agra You see it, You master its history; You look its architecture, You its beauty; take some of the Photos & return to your place You shd write an article with your opinion on the subject & publish it by giving the illustrations. Here by the people will be inspired at & they will begin to do the same thing. Second thing You are

to do is to send your own people on tour a tour to behold them. This is what is called the Practical Lesson of OBJECTIVE SIDE. Shall I request you to send your own brothers on such an expedition just nearby? Hampi is a good place for them. They may go in the may vacation & see the sight there Ask them to take points when they go one there & after returning to write an essay upon the same If liked publish it This is the way to Educate the mass

Have this view ever in travelling hencefoward

Why did you not write me about your tour? Why, you ought to have informed me at least a little bit of it Very well who were the persons who went with you Will you name them & describe the tour a little I hope you will do so Nothing more

Yours ever affl,

NVHardikar

My B. Namaskaras

to Dada & Baba Tembe

NVH

नंबर ५

मिशिगन विद्यापीठ
आन् आर्बर
मिच्. अमेरिका
तारीख २५-१२-१९५४

॥ श्रीराम ॥ ५१

चि गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष.

तुझे तारीख २६ डिसेंबरचे पत्र मजा १९ तारखेस मिळाले. पत्र वाचून जितका आनंद वाटला तितकेच वाईटही वाटले, कारण पत्रात अशुद्धांचा पुरा होत्या. तुझे पत्र चोवीस ओळींचे असून त्यात सुमारे पाऊणशे व १०-१२ ठिकाणे पुरुषाचा होत्या. पत्र तुझ्या तुझा सुधारता यावयास मुलांची मी येथे जपून ठेवले. त्यात काय चुकले आहे ते पहा, आणि असा पुरा पुनः न करण्याची खबरदारी घे. -

पुरुष —	१) पत्रावरचा पत्ता मी पाहात आहे	पत्ता मी वाचत आहे (तुझा
	२) एक पत्र लिहिला होता	पत्र लिहिले होते
	३) आस्कर काकूस विचारला म्हणे	आस्करने काकूस विचारले.
	४) तोंडाला काकू म्हणाले	काकू म्हणाल्या
	५) असे म्हणाले (काकू) म्हणून	असे म्हणाल्या
	६) मी तर पत्र धाडले	मी तर पत्र धाडले.
	७) रघुनाथाची कळवीत जावे	रघुनाथाची कळवीत जावी.
	८) स्वतःच्या माझेकडे पांघरूण	स्वतःच्या माझेची पांघरूण

वि.विनायकाचा विचार म्हणजे कोणता गडद काही चूक है तो तुझा सारासार. तुझी एक सूचना तुझा करावयाची तीही की विसंबेनी लेखनी गाईने लिहिले, असता गाईने अक्षर वाचले नसते

माझे कोणत्या तारखेचे पत्र कोणत्या दिवशी तुझा मिळाले है मजा कळवीत जा. आणखी विशेष नको

गंगूताई, एक गोष्ट तू नेहमी ध्यानात धर. ज्या ज्या गोष्टी तुझा करावयाच्या नी लागत आहे त्या कोणी उद्देशाने मागत असतो हो तुझी खात्री आहेना? तुझ्या एकटीच्याच नव्हे तर महाराष्ट्रातील सर्व आगेनीच्या कल्याणाच्या दृष्टीने मी गोष्टी तुझा नी मागत असतो है तुझे माहीत आहेनाई नी घरत सायेदासास मेजे म्हणजे साखरबोबर आगेनी वर्गणीसाठी काम करावयास पुढची तयारी आहेना? नी तुझा किती तरी वेळा या गोष्टी विचारल्या आहेत आणि तूही मजा वचन दिले आहेस. है तुझा आठवते ना? मग का बरे इतका कंटाळा? तात्यांच्या वाचकोस समजावावे. खो.खो.खूप खेळ पण अभ्यासातील पत्र तुझा कधीच आला व त्यांच्याकडून उत्तर आले नाही म्हणून तुझा वाईट वाटले तर नी याजगांत कुणी कसे वर्तन ठेवावे? आगेरीकेतल्या देशात सुद्धा दर आठवड्यास २८ ते ३५ पत्रे नी लिहीत असतो. कोणी कोणी त्याची उत्तरे येतात व कोणी येत नाहीत. नी हिंदुस्थानात असताना कुठे पत्रे लिहिण्यात नियमितपणा इतकेच नव्हे महाराष्ट्रातील बहुतेक लोकांना माझे धैर्य व कार्यतत्परता दाखविता आणि तेवढ्यावर कारेतर मजा लोकांनी एकदे देण्यास साहाय्य केले. जर नी हातेकून बसले असतो तर माझ्या हातून काही झाले नसते. हे है उद्गार सारांशाने आपल्याला कसे उपयोगी नेहमी करीत असावे त्याच्या फलाकडे दृष्टी देऊ नये ॥ कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन ॥ या भगवद्गीतेतील उक्तीचा अभ्यास ४७ वाक्यांक तू विनायकाकडून समजावून घे; अथवा बाबूजी विचार तो स्वतः विषद करून सांगतील. एकूण काय पोर मर, संतत्व लोगाते कळणारी नाही असे होते. त्याची इच्छा करो नको तुझा परोपकार करण्याचे सोडू नये. एखादा माणूस वाईट वागला तरी सारखे वाईट वागू, ते तुझ्याची पण व्यवहारात येतील. माझ्या प्रेमळ सूचनांची तू उत्तरे

असो, मनुष्यजन्मातील अत्यावश्यक गुणांचा वेध सर्व अंगाने घेतला. यावरून लक्षात येईल की प्रश्न विचारीत आहे, त्याची उत्तरे नावीन्यपूर्ण नाहीत.

१) युगे येती, युगे जाती, प्रत्येक युगातं जाणारी स्थिती कशी असते उदाहरणार्थ – सध्या कलियुग चालू आहे. त्यात लोकांची स्थिती पाहिल्यास सर्वत्र भ्रष्टाचार पाहून संकट वाटतो आहे आहेच पुढेही, पण ही परिस्थिती अशीच असणार नाही. महाभारतातील अर्जुनाने ही गीतेची पुस्तके लिहिली. ती वाचून व नीट पाहिले असल्यास पहून लिहून पाहिले. वैज्ञानिक, वाचू, साहू, राजेरजवाडे यांनी विचार मांडले तसेच तर लिहीले पाहिजे. तो स्वतंत्र असावी वाटतो व असावी, पुढचा अभ्यास होतो. इत्यादी. वेगळे नको. आपण सध्या लिहीलेत फेरफार लिहायचे आहे.

मानवी वेदना लिहिले व मोठ्यांनी मोठ्यांनी वाचून दाखवायचा वाटतो. पुष्कळ लोक व मुले कौतुकाने अमेरिकेची हार्वर्डवाले वेगवेगळे त्यांच्यासाठी शब्दांक पंधरा दिवसास एक पत्र लिहीत जातील. ते पत्र फाईलचा लावून ठेवावे अथवा वर्तमान पत्रासारखे त्याचे एक कात्रण करावे व ते मासिक त्याला वाचायचा देऊन परत मागावे. माझे दुसरे पत्र मिळाले की ते पुन्हा त्याला देण्याचे असा रीतीने त्यांनी दिला मुले होऊन तुम्हास तुम्ही पत्र देत्याची जाणीव राहील. हे फाईल कोणी परत देईपर्यंत असावे. जो माहिती त्या पत्रांत ती लिहीत ती तुमच्या मेंदूतून गायब होऊ शकेल. म्हणजे माझा लिहिण्याचा कार्य आरा पुढेच. असतु. ते अरविंद, विवेकानंद व साधूंची चरित्रे वाचली होती ना? तिची आई तसे माझी काय? कुटुंबातील इतिहास काय? पत्रांचे उत्तर मोठ्यांनी आपला नम्रतापूर्वक वाचावे.

वि.गं. वाचीनंतर वाचणाऱ्याने दोन्ही कर जोडून त्रिकाळ वरणी नमस्कार करून नमस्कार विचारणा ऐकिजे :-

वयोवृद्ध म्हातारपणी मनुष्यास काय लिहावे हे कळत नाही. तरुणापासून पुढे काय करून घ्यावयाची अपेक्षा त्यात व त्याला या जगात आयुष्य काढावयाचे असते; सर्वत्र असेच का, असाच रीतीने नगर, असे लिहा वगैरे त्याला लिहीता येते. पण तुमच्या काय लिहू या प्रश्न पुढे येतो, तो मोठ्यांनी केव्हा तरी जात नाही. फार झाले तर तुमच्याही इच्छा, तुमच्या प्रकृतीबद्दल काय म्हणावे, असेच ही काळजी व्यक्त करून विनंती करावी यापलीकडे काय लिहावयाचे हे कळत नाही अथवा इकडची तिकडची कळवावी, थंडी आली होती, आम्हो यंदा केले, पुढे जेवण असे काही हे. तर हा वाईनी काय करावे काय लिहीत असतं हे मला विचारून कळवा. म्हणजे मी तुमच्या लिहीत जाईन का एकदम्या वाचून स्वयंपाक करीतात, भरतीची कामे करणे पार पाडतात, आपल्यास तुमच्यी गुंतवणूक करी देतात हे लिहून तुमच्या ओळी सुधारणा करावयास वेगळी कुठे? बोला. विचारल्या अथवा गप्पांतून बोला मला अधिक कळेल काही मला हा आत्मा तुम्हास तेवढा उपयोगी होईल, यांत शंका नाही. उत्तरांना अपेक्षा करणारा वाचक

सांगवान विश्वविद्यालय
आन आर्बर Ann Arbor
मिशिगन ४८१०९. Mich.
U.S.A

श्रीराम ५५

दिनांक ५-१-१९८२.

चि. विनायक यास अनेक आशीर्वाद विशेष :- तुझे लिफाफ्यांने लिहिलेले पत्र अद्याप मिळाले नाही. पत्र मिळाल्या मिळाल्या लिफाफा खराब झाल्यास तुझा पत्ता समजणार नाही म्हणून पत्र लिहिण्यापूर्वी लिफाफा खराब करतो. पत्र लिहिण्यास वेळ मिळत नाही, पाकीटात ४-५ पत्रे जरी (पाठविण्यासाठी) असली तरी ते १० पैशांत सहज पोहोचू शकतात. त्याची तुझ्यासाठी विलक्षण काळजी नको. प्रत्येक खेपेस पाकीटावर अर्धा नोटपेपर वापरीत गेले पाहिजे. व पत्राकोपऱ्यानंतर पुनः पुनः वाचले पाहिजे. आवश्यकतेनुसार एक तास खर्चकरा, अर्धा नोटपेपर (मुद्दाम तर मांडणीकडून मागून घे अथवा मजकडेही मी दरखेपेस नोटपेपर पाठवीत जाईन) घे व पत्राच्या खालच्या कप्प्यांत पत्र लिहिण्यास सांगत जा. विचारांकडून तसे लिहून आणण्यास घेणे लिही. एक मजकूर संपून दुसरा मजकूर सुरू झाल्याची दुसरा ओळीचा सुरुवातीस व अक्षर काळजीपूर्वक काढावे. अक्षरावरून मनुष्याची पारख होते. श्रीमंतीचे समर्थ यांनी सुद्धा लिहिले आहे की :-

ज्याचे वय आहे नूतन । त्याने लेखनाचे जतन ॥
जनासारखे पडे मौन । ऐसे करावे. ॥६॥ म्हणजे अक्षर पाहिल्याबरोबर

वाळूचे कण ~~सुद्धा~~ रगडल्यास सुद्धा त्यातून तेल गळेल हे शक्यतेत येत नाही. म्हणून आज आणि दीर्घ योगाच्या मागे लागू. मनुष्य जन्म मनुष्य सर्व साधारण जीवन जगण्यासाठी नाही तो नीच दृष्टीस पडतो की तो स्वतः दुःखी आहेच. आपले लोक अत्यंत आळशी होत. स्वावलंबन करण्याची शक्ति फक्त नाही. ती त्यांस लावली पाहिजे. आणि ती अत्यंत कुशलतेने पुरवावी, तुम्ही आपले काम चिकाटीने करीत जा हीच तुमच्या चरणी विनंती आहे.

विनायक, आता तू सातव्या इयत्तेत गेला असशील, व पुढील स्वतंत्र अभ्यास जोमाने सुरुवातही केला असशील. आणि तू तसे करावेस या बद्दल किंचित संशय नाही, पण त्याचबरोबर तू वरचेवर जीवनाचे सार्थक कसे करून घेण्याचा प्रयत्न कर. आपण निदान भूमिकारूप होऊन जगावर निदान राहण्यापेक्षा मेलेले बरे अथवा "मरोनि कीर्ति रूपें उरावें" अशी तरी काही कीर्ती करावी. श्री तुका कोण, पोर्तुगेड, ब्यूयॉर्क इत्यादी गावांतून कित्येकांच्या पत्रांचे उत्तर आल्यानंतर तुका या विषयावर ग्रंथ लिहिण्याचा मानस आहे. संधी एक विनंतीवजा हे पत्र पुरे करितो. तू आळसाचा दूरास सर्वकाळ कर. त्याचबरोबर त्या तत्त्वाचा तुमचे कोणतेही काम - आपला प्राण जाण्यासारखी मोठी आली तरी - करायचे नाही हा दृढनिश्चय कर आणि तो शेवटपर्यंत पाळ. त्याचबरोबर तू शाळेतील प्रत्येक आठवड्यास विशिष्ट विषयावर एक एक मराठी निबंध लिही आणि तो इकडे पाठवून दे. आपण फलज्योतिषावर मराठी पुस्तक ~~कधी~~ कधी सहज येथे शकणार. ही विनंती मान्य करशील ना?

पंचप्राण तुझा शिव नारायण

विनायकाच्या मोठ्या उत्कंठा झाला पाहिजे आणि त्याने असे म्हटले पाहिजे की "वा! काय सुंदर हे अक्षर, असे सुंदर अक्षर काढणारा मनुष्य किती बरे सुंदर असेल त्याने आपल्याला पत्र लिहिले काय?"

ऐसा ग्रंथ जयाने लिहावा। प्राणिमात्रांस उपदेश द्यावा॥
ऐसा पुरुष तो पाहावा। म्हणती लोक ॥१॥ श्रीसमर्थ

जर वेळेवर आणून, काळजीपूर्वक आठवड्याचा एक तास खर्च करून व नीट पत्र लिहून ही आपल्याजवळ विनंती आहे.

विनायकास लिहिलेल्या पत्राचे निबंधरूपी उत्तर आपणास दिले पाहिजे हे सांगणे नलगे. २-२ आठवड्यांच्या मुदती पाहिजे तिकडून सर्व निबंध लिहून तो पिकू आंबू आळीच्या शिक्षणासाठी तुमच्याकडे कळीव पाठवून. प्रोफेसर कर त्यांस संख्या कळवीत जाईल. उत्तराची सर्व प्रतीक्षा करीत असणारा आपला नारायण.

नंबर ६ ५१

॥ श्रीराम ॥

आत्मारामविद्याविलासगृह
आत्मार्णव
सिन्नर . पुणे . अमेरिका
तारीख १-२-१९१५

चि. संयुताईस अनेक उत्तम आशीर्वाद.

रवेदाची गोष्ट ही की तुझ्याकडून मागील आठवड्यात बिलकूल पत्र नाही. खरं तर धाकट्याचे पत्र तुला डिसेंबरच्या २७ अथवा २८ तारखेस मिळाले असले पाहिजे. तसेच त्याच्यासोबत मार्सेलसचे दुसरे पत्रही मिळाले असले पाहिजे. (मिळाले की नाही हे कळीव) आणि त्यानंतर गुरुवार अथवा शुक्रवार पर्यंत पत्र पोहोचायला तुला खरोखर अवधी होता. पण अशी काय कामाची घाई होती, म्हणून तुझ्या पत्राची पुरसत नाही? रवीला, मास्या इतका कामाचा अवाका नाही हे खरं. पण, असं घडे? तुझी जर रविवारी अथवा सोमवारी मासी पत्रं मिळतात हे तरी खरं ना? रविवार पासून गुरुवार रात्री पर्यंत बरोबर ४ दिवसाचा अवधी तुझ्याला मिळतो. येवढेत एकेक, दोनदोन ओळी जरी चिठ्ठ्या तरी शुक्रवारच्या आत पत्र लिहून होते. मग असं असून प्रयत्न करीत नाही. मला तुमच्याकडून काही पत्रं आली नाहीत तरी त्याचे आम्ही वाटत नाही पण तुमच्याकडे पत्र आणि सर्वांची मिळून चिठ्ठी जे, पण मला मिळाले नाही तर फार फार वाईट वाटते. ते अक्षरशः कल्पनातीत नाही. मुलं मुलींची पत्रं, त्यांच्यावर मी अत्यंत प्रेम करतो, अशा मुलामुलींची पत्रं दुर्बळीकून जर आली नाहीत तर त्यादिवशी अंतरी मनुष्याच्या चेहऱ्यात जसा होतो, तसा चेहरा माझा होतो. हे मी प्रांजळपणे कबूल करतो. यावरूनच पत्रांत तुम्ही मुलींचे बाजूचे कविनाथाचे असून. वाचून नसले तरी तसेच होते व सर्व मुलांचे असून तुमचे नसले म्हणजे तसेच होते. करता कृपाकर माझ्या मनाचा व्यस्त मासे होऊ नये अशी इच्छा असेल तर त्याप्रमाणे वर्तनकर. हीच माझी तुला नम्रपणाने विनंती आहे. माया हा अजब चीज आहे. हे लक्षात असू दे.

चि. सौ. सिंधूचे पत्र तारीख प्रतिवारीचा आले. ती अजूनी आहे म्हणे. म्हणून तिचे पत्रं घाबरी नाहीत. गंगूताईकडून २-३ पत्रं आली व तिचा उत्तर आले असे ती म्हणते. तिचा पत्रं घाबरीत जा. विसरू नको.

मंगूताई, तुझा नित्यनेम कसा चालू आहे? तू केव्हा उठतेस, उठल्या पासून निजेपर्यंत काय काय करतेस व केव्हा निजतेस हे कळविणीच काय? श्रीरामरक्षा, मारुती स्तोत्र, मनाचे श्लोक यांचा नित्य पाठ कायम आहे काय? दुजी ही रामा संचार, व रामरक्षा वक्तुगीर होते ना? चि. विभीषण व अरविंद यांचा पेढ्न बनाता नाही. सर्व एकीकृत कळीव. घरांतल्या सर्व मंडळींना तर त्याचा पत्र 'श्रांत मनाचा थोडातरी आराम मिळेल तुझी मजी अनेक तर पाहा. मला विलंबवायचे नाही.

माझे विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची उत्तरे मला मिळतीलच असे नाही.
बाकीचे 'मला' पाठवायचा खरा पत्ता मला देऊ नाही. माझ्या
पत्रव्यवहारासंबंधात नंबर 2 चे पत्र आहे. ते सर्व लोकांकरिता आहे.
त्याखेरीज असली सर्व पत्रे फाडून टाकून देणे. इतकी
पुढील एक सूचना करावीशी वाटते. ही की पत्रे लिहिली किंवा
खाजगी मालकीचा असल्या माहितीच्या लिहायच्या कागदावर लिहिली म्हणजे
कदाचित् तुमच्याही पश्चात्काल माझ्यासारख्या व्यक्तींच्या हातात देता येतील.

-असतु. बाकीचे उत्तर घरच्या पुढील पत्रात.

आपला कृपाभिलाषी
नारायण.

ति.सं. वहिनीस नारायणाचे होनीकर जोशी लिहिले असले तरी मजकूर
आहे नारायण सरकार लिखापढी:-

वहिनी, तुमचा तुम्ही विकल्प आहे असे वाटत नाही. तुम्हाला
तुमच्या मुलांच्या गडबडीत, विशेषत: नूतन नवीन घरच्या सुरक्षिततेची
व्यवस्था लावण्यात गुंग झाल्याने तुम्हांला पलीकडे लोकांची झालेल्या
या शोषणाची नारायणाचे स्मरण तरी कसे होईल? मृत्युलोकाची मनुष्ये
अज्ञानीतीने देवाधिदेवाला विस्मरू लागली म्हणून तर कलीचे प्रस्थ
माजले. स्वत: पलीकडे या लोकांना जगच दिसत नाही. म्हणून आपल्या,
आपल्या पोराबाळांच्या नादात दंग राहायचे. मग कोठला नारायण आणि
कोणचा दास! असेच की नाही? मी तरी असताना तुमच्या आठवणीवर
काही मदार ठेवणे होणारच होते? असो मला कंटाळा येऊ लागला आहे.
वहिनी, खरे सांगा, तुम्हांला माझी आठवण नाही होत का? निदान जेवताना
व सायंकाळी अथवा रात्री सांजा खाताना? प्रत्येक वेळेस
निदान एक घास तरी माझ्याकरिता म्हणून तुम्ही खाल्लाच तर तो मला
निश्चयाने पोचेल आणि माझी तृप्ती होईल. असो मला तुमच्या वैभवात
किंचित् अडथळा होईल असे काही लिहावयाचे नाही. तोपर्यंत, ज्याअर्थी
घर मी येथे दिवस काढीत आहे त्या अर्थी मला, १०,००० वेळा घरून
तुमचा सदैव आशीर्वाद येऊन पोचला असेल असे वाटते. पत्रे घरची
नाहीतर लिहिलेच गेले. तुमच्या प्रकृत्या ठीक असतील. चि. बाळ आणि
चि. विनायक व बाकी लेकरांचे क्षेम कळवावयाचा येऊन जाणारी नाही. जाता जाता
एवढा येऊन जाण्यास सांगावे. ति.सं. किंचित् मजकूर अस्पष्ट असल्याने सोडून दिला आहे.
तुमचीस कधी येणार? नाहीच म्हणून कळवा. ति.सौ. आवशी कोठे आहे
कळवे प्रकृती बरी आहे. हे विनंतीवजा आपला कृपाभिलाषी
नारायण

"Ram" 53

No 6

University of Michigan
ANN ARBOR
Medical Department

Dated 1-2-1914

My Dear Ramu, With your chit from Baroda to hand, I was very glad to see that you have taken such a trip all over India. Let you be benefited thereby. Don't acquire only commercial knowledge but have recourse to society & bring the rules of society in force after your return home. The first thing for you to do is that you shd improve your own home managements & try to set an example to other families. Look, how much it is necessary to give education to our females — this shd be restricted to their own homes. Look! how necessary it is to care for the health of your children. Always. Allow them to do their own will but always instruct them to follow the best rules of life. Show by your own action & you will see the fruit of it. Don't you be a reserved man. Don't you turn a selfish creature in this world. That is no humanity. Mix, very freely, with in your family, & you will something out of it.

Do you read Papers? What Monthly you have begin for dear Gangutai. I am writing in 'Lokshikshan'. Give all those copies to her always. Let them read them. Teach them. Will you give me a description

of your tour? I would like to peruse it & I would like to compare me some with my experience. Where ever you go, you take down notes & mark the most important & write something upon it.

May I request you to answer in detail, & convey my B.C's to Dada & Baba Temke? Tell Shankarappa that he should deliver my letters (to be done as soon as he sees the foreign stamp upon it, show him) to Vahini & boys at home, in your absence, without losing a single moment. My B.C. to him without fail. Nothing more Yours

Narayan

॥श्रीराम॥

चि. काकूस अनेक आशीर्वाद :-

गाडीत आरक्षण मिळत नाही. का बरे? चि.सौ. सीताबाई अपत्यार्थ चंबुकेश्वरहू तेथें आली काय? मुलीचे डोके किती से मोठें आहे? नाक कसें आहे? स्वरूपाने कोणत्या गोरी आहे? तिच्याच्या आईपेक्षाही गोरी आहे काय? मुलगा आला असता तर मीत्याचा कुणी पोतडे वसते काय? माझ्या आज्ञेविरुद्ध ते होते. मुलगी काही असली तरी तिचा गोत्यासंबंधाने घेऊन तिचा मुका घेईन. पण मी यात्रेच्या आंत तिचे बारसे करीन तिचा मात्र मात्र पाठवूं नका हो! उत्तर आणा. मुलगा गरोदरपणा

No 6 ॥ श्रीराम ॥ 15

शिवाजी विश्वविद्यालय
आर्ट आर्केड
सिव्हिल लाईन्स
नागपूर १ ८ १९ १४

प्रिय बंधुवर अनेक प्रेमाशीर्वाद,

पत्रव्यवहार आणि आदरातिथ्य यांत काही स्थूलपणे फरक घडतोच असे नाही. कधी कधी पत्र न पाहून पत्र घडण्या आधी असलेला कटुतेचा ही आपण लोप करितो. पण विशेष अशा अपवादाने नियम आणि कायदे ठरतात.

पुरुषाचा विवाह झाल्यावर त्याच्या आईबापांचे, नातलगांचे, स्नेहसंबंधांचे, रक्तसंबंधांचे, प्रेमाचे, शेजारीपाजारी औपचारिकतेचे संबंध दृढ होत असतात. पण पत्नीचे विवाहापूर्वीचे अनुभव वेगळे असतात. व हे अनुभव शरीराच्या हरतऱ्हेने लाडावलेल्या लाडीवेडी असतात. आपल्या संसाराच्या भरभराटीवर डोळ्यांचे पारणे फेडणारी सेवा तरी आपल्या सहजासहजी मिळत असते. पण ही सेवा एका दिवसाचे अथवा महिन्याचे काम नव्हे. यासाठी वर्षे जावी लागतात. असे मी माझ्या स्वतःच्या अनुभवावरून सांगत आहे. माझ्या शरीराच्या हरतऱ्हेने कुरवाळण्यातून आज अशा लाडाची पत्नीमध्ये मूर्तिमंत झालेली आहे. माझ्या आहारात तामसिक 'सात्त्विक' आहे. सात्त्विक पण मी व्यवहारात तुझा अगत्यशीलतेने सेवेचे. मी माझ्या देहाच्या अशुद्ध पक्का वागत असलेले काम व्यवहारात करत देत आहे. माझा प्रिय धर्म-सेवा कधीही सोडणारनाही असेही माझी पूर्ण खात्री आहे. यासर्वांचे बीज मात्र आपण दिलेले काढ.

केव्हा कष्टसाध्य आजुष्यात असते, हे ध्यानात असू द्या. तुरुंगात जाणे म्हणजे फार मोठे असते परंतु पोलीस जवळ आणखी दूर पडून जाण्यात किती तरी वीर आलेच्याकडे आहेत. यासाठी पूर्व तयारी पाहिजे तुरुंगात जावयाचे असेल तर अधिक पोलीस लोकांची ओळख करून घेतली पाहिजे. नंतर तेथे ने अडचणीत तसेच अन्न खावयास सुरुवात केली पाहिजे कांबळ्यावर अथवा जमिनीवर कोण केव्हास आपण केला पाहिजे तर तेथे सुद्धा सुखरूपी होईल. तसेच परदेशाचे आहे, हे ध्यानात धरा. आपल्याला पुढे मोठे व्हावयाचे आहे. तुरुंगातून बरीच मोठाली कामे करून घ्यावीत असा आदेश झाला आहे. कदाचित परदेशातही तुरुंग जावे लागेल हे पूर्ण ध्यानात घेऊन. आणि त्याप्रमाणे सर्व तयारी मुक्त करा. जमीन जंजाळात येऊन काही तरी कुटिल्य केले पाहिजे.

माझ्याकडे सर्व प्रजाची उतारे मजा लवकर लिहाली पाहिजेत. पत्रे व प्रजाची उत्तरे एकांतच लिहू नये. निरनिराळे कागद घ्यावेत. लोकसंख्येत नंबर 2 मध्ये लोकांकडील आहे हे गंगाधरपंत यांच्याकडून कळून घेईल इतरही जातीची लोकांची विचारपूस करून सर्व जेवणाचे जाईल. पत्रे व त्याच्या पत्रव्यवहारानंतर लगेच आपल्याकडे स्वतः ची पत्रे ठेवावी. नंतर कळवे. सुधाला शिरवळकरांचा जोडवर घेऊन जा

तुकाराम
नारायण

ಶ್ರೀ

॥ಶ್ರೀರಾಮ॥

ಮೈಸೂರಿನ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ

ಅನ್ನ ಅರ್ಚಕರ

ಮೈಚೆ. ಉಮೇಶಾಂಗ

ಅಂಕೀಲಿ ೧-೨-೧೯೬೪.

ಚಿರಂಜೀವಿಗಳಿಗೆ ಅನೇಕ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು

ನೀನು ಕಲಬ್ಬಿಗೆ ಹೋಗಿ ಇದರಲ್ಲಿ ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಪತ್ರ ಹಾಕಿದ್ದಕ್ಕೆ ನನಗೆ ತಿ॥ ತಿಲು ಅಕ್ಕ ಮತ್ತು ಆ॥ನೆ॥ ಯಾವಾಗ ಇದರ ನಿರ್ಬಂಧ ಬಾದರೂ ತೆಗೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆಗಲಿ ನಿನ್ನ ಮಲಂಬಿ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ ಪತ್ರ ವನ್ನು ಹಾಕುವದು ಮರೆಯಬೇಡ. ಊರಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದರು ಅಲ್ಲಿಂದ ನಿನ್ನ ಮಿಗಿಲಾಳಿಯನ್ನು, ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಆಗಿಸುತ್ತಾ ಬಾ.

ನೀನು ಯಾವ ಚ್ಯೂಯಿಂಗಮ್ ತಕ್ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರಿ? ದಿನಾಲು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿಕೊಂಡು ತರುಗಾದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತೀರಿ ವಿಮೋಲ್ ಇಲ್ಲಿಂದೇ? ಹೋಗದೆ ಇದ್ದ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ, ಹೋಗಿ ಮತ್ತು ತ್ಯಾಂಬಿಯನ್ನು ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿ ಎಂದು ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳನ್ನು ಕಳಿಸಿ.

ಈಗಾಗಲೆ ಚಿನ್ನಾಯನ ಸೂಚಿಯನ್ನು ಹೇಗೆ ಕಳಿಸಿದೆ? ಆಳಿನ ಪಿಡ್ಡಾಂಚದಲ್ಲಿಯೋ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿಯೋ? ತಮಗಿನ್ನು ಅಯಿಳ್ಳ ನಲಿಶಯೋಗದಲನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಬುವದು ನಿನಗೆ ತಿಳ್ಳಬೇಕು ಇರುತ್ತದೆ ಇದು ಮರೆಯಬೇಡ. ಬಿದು ಮತ್ತು ಮನನವನ್ನು ಮಾಡು

ನಾವು ಕೇಳಿದ ಎಲ್ಲ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಬರೆದು ತಂದಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ನಂತರ
ಗಳು ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಬರೆಯಬೇಕಾಗಿರುವುದನ್ನು ಬರೆ.

ನಿನ್ನ ವಿಂಧ್ಯಾದಿ ತಮ್ಮಂದಿರನ್ನು ನಿತ್ಯ ಕಾಮಧೇನು ಮಂತ್ರ ಪಾಠ
ಅಚ್ಚು ಮಾಡಿಸಿ ಹೊಲಿಸಿದ್ದಾರೆ ಮುದ್ರಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ, ಮುಂದೆ
ಅದರಂತೆ ನಡೆ. ಪ್ರತಿ ಶನಿವಾರ ಗುಡಿಗೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ-
ಯೋ! ಹೋಗಿ

ನಿನ್ನ ಮಿತ್ರರು ಎಲ್ಲಾ ಅಲ್ಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಲಚ್ಚಿಗೆ
ಪಡಿಸೋಕರ. ಇವನಿಗೆ ಆಶೀರ್ವಾದ ಹೇಳು.

ಚಿತ್ರದ ಉತ್ತರ ಹಾಕಿ

ನಿನ್ನ
ನಾರಾಯಣ.

ಶೋಕಶಿಷ್ಯನು ಮಾನಿತ
ಪಳಿನನ್ನೇಳಿಗಳು ಪ್ರತಿಪದಿ ಚಾಗುರ್ತಲಿವೆ
ಅಪ್ಪಗಳನ್ನು ಹಾದು ಮುಟ್ಟು ಮನಂತಿಸಿ
ಭಾವಿತೋರಿಸಿ. ಅಪ್ಪಗಳನ್ನು ನಂಗ್ರಹಿಸಿಹಾಕು

No 7

59

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor
Mich. U.S. America
8/5 Feb 1914.

My dear Ramu

Strange to see your silence towards an innocent brother of yours. Why so? Don't you think it proper to let me know about your movements & health? You, being an educated & experienced young man, I don't know why you should do that. You ought to try to mingle with your kinsmen & improve your own state of mind. Corresponding between persons educated, is a lesson in itself & teaches a man a great deal. Don't think it is simply a ~~lost~~ waist of time & energy. Don't think, that what I am doing, is totally a foolish thing. No, if you think so, you are mistaken.

Are you giving proper education to my boys? Take care of their health & studies. What dear Bepin learns. Is he attending school? Take care of him too. Teach him some ~~[illegible]~~ at home. ~~Boxe~~ dear Gangutai too that. Let the small boys be taken out for outdoor exercise. Ask Vinayak & Balu to do that. You Take them yourselves & with you to shop & give them freedom of play there. Don't frighten them ~~at~~ every now & then.

Remember they are not your brothers but my sons. I shall have to look for their education in future, while you shall have to pay for it. I shall take Vinayak, Baba & other small boys on my hand together with my dear Thangalan & impart them education; while, you shall have to supervise it. So, you do according to my advice in this respect.

Dear Ramu, don't you agree in this respect with me? Don't you make this point clear to me? I hope you will do that.

I think, you will give a good description of your tour round all the parts of India. Do you wish to come over here?

Please answer soon & write every week. More after I read your letter.

Yours affly
Narayan

My Best Namaskaras to dear Dadu & Baba Tambe without fail

"Ram" 62

University of Michigan
Ann Arbor
Mich. U.S. America
8th Feb 1914

My dear Bala Avinayak,

Sorry. I have no letter from you for the last 15 days. Why so? Are you tired? Please, be writing & answer all my questions. Don't fail. How many days you spent in Kolhapur? How is Naoshi & Pillu akka there? How are you going on with your studies? Please write More after I read from you. Yours Affly

Narayan

Dear Shankar

How are you? I was expecting a detailed letter from you; but sorry, I could not. What have you settled about your future plans? Let me know. What those Lingayat friends say about America? Have they any desire of coming over here? If, give them my address & ask them to write me in detail & to read the articles that I have published in Loka-shikshana. I shall be glad to give any help & information to any student who wishes to work for this country. Please write

Yours affly

Dear Balu Vinayak

Convey my B.C. to Bhangade & Laxman Kaka Kar. How are they both? Ask them to study & take care of their health. You never go to swimming that Tyrsoddapha trend, because the water is dirty & it spoils your blood. Take care less you will suffer from itches again. Do you ever receive from Bhaskar & Bapu? Please keep an eye upon Gangubai's education & movement & submit the result to me every week. You know that she shd. be taught very well.

Yours Narayan

६५ ॥ श्रीराम ॥

सिमिगान विंथवाडियाकॅथ
आन् आर्बर
मिच्, युनाइटेड अमेरिका
तारीख ८-२-१९९४.

तिनं वहिनीस नारायणाचे दोन्ही कर जोडून शिरोधार्य चरणी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनायनत. आज पंधरा दिवसांत आपणाकडून आलेली नाही. बहुतेक आपणाकडून पत्र नाही म्हणून तुम्ही पत्र धाडले नसेल. इकडचा पोंच केले व कडून-गार सोडले पत्र आपणाला २६-२७ दिसेंबरला पोंचले. त्यानंतर ३ आठवडे पर्यंत आपल्याला काही आलेली कळणे शक्य नव्हते कारण ख्रिसमस, मुंबईहून १५-१६ दिवसाच्या अंतरावर आहे; पण अमेरिका २६ दिवसाच्या अंतरावर आहे. व मी दोघीतीन प्रयोगात असल्याकारणाने सध्यंतरी ८ दिवस. पत्र छापिणे व ते छापिल्यानंतर कुठे कोण जाणे शक्य नव्हते; कारण, तुमच्या दोघींची भगिप्रतिष्ठा करीत आलेले पत्र न्यूयॉर्कहून ४ दिवस घरून राहिले यात नवल नाही. तरीही उत्तरल्याबरोबर मी लिहिले तसेच खुशाली कळविली. व ती आपणास जानेवारीच्या १८-२० च्या सुमारास पोंचली असावी. त्यानंतरची आलेली पत्रे क्रियमितपणाने दर आठवड्यास येतो आहेत. पण आपण, अथवा मुळे कोणी दोघींच्या प्रवासात असल्याचे मला खिचात्त सुद्धा आढळून आले नाही. मग, पत्र न धाडण्याइतकी मोठी तुमच्या कामाची वाटली? दोघींचा प्रवास कठीण. म्हणून दोघांचे आलेली दोन पत्रात बुडून मी तेथल्याही तुमच्या आस आणि असेल नव्हे? हो, म्हणूनच तुम्ही ३० पैसे उगीचच्या उगीच खर्च केले नाहीत व खुशालीकडून पत्रे लिहिली नाहीत. मेलेल्या मनुष्याला पत्रे पोंचत नाहीत असे तुमचे वाटणे साहजीक आहे, पण एकदा तुम्ही पत्र धाडून पहावयाचे होतेत, म्हणजे मेलेल्याला सुद्धा पत्रे पोंचतात असे तुमचे आढळून आले असते. जगज्जननीची कृपादृष्टी असलेल्या तुमच्या नारायणाला त्रिभुवनाची भीती नाही हे तुम्ही कसे विसरलात? कळत नाही. आकाशातून जरी सहस्र डोक्यावर कुऱ्हाड पडो तरी त्याडोक्याचे तुकडेतुकडे पण त्याला धीर सुद्धा पडणार नाही इतके ते असह्य आहे हे तुम्ही किती लवकर विसरलात? असो तरी कृपाकरा, आणि हे कदाचित खरोखरी तुमचा नारायण हा खरोखरीच नारायण आहे. त्याला कसलीही चीज व्हावयाची नाही. व तुम्ही लिहावयाची सर्व पत्रे त्याला वेळेवर पोंचत नाहीत असली काही शंका नाही. मग पत्रे धाडवाच ना? मि. अरावेंद व बिपीन यांच्या प्रकृती कशा आहेत? तिसरी मावशी व तिनं. पिंकु अक्का यांस फोन न लावेल्ह करून माझी खुशाली कळवावी. बाकी सर्वांच्या प्रकृतीस संभाळणे हे विसरणा. आपल्याबद्दलची सर्व प्रतिष्ठा करणारा आपला नम्र कॉर्नेलियस

नंबर ७

61 ॥ श्रीराम ॥

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ता. ८ - ६९.५४

चि. गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष

तुमचकून बरेच दिवसात पत्र नाही. असे का बरे? आम्हांवर इतकी नाराजी का? का, आमची गतप्राण झाल्ये ~~[illegible]~~ अशी आपली समजूत झाली? वरेच गतप्राण झाल्ये असलो तर तुमच्या मायेची ही एक वाचली स्थिर पुंजी असती नव्हे? उगीच पत्रे धाडावे, पाठवावे, लिहावे, संवादावे म्हणून आम्हाच्याकडून म्हणून घेणे तरी पुरे असते, नव्हे? आपली गंगूबाई! ती म्हणते तो असेच की नाही?

असो! तुमचा प्रश्नकिरण्यात गुंग झाल्ये म्हणून मायी अक्षरे व ओळी किंवा वांकड्या आल्या पहा!! वरीच अक्षरावरून ही अमाची आहे, एक अगदी जवामध्ये मोरगा आहे असे एवढ्याचा वाटेल. पण त्याने एवढे सुद्धा समजावे की ही अमाची नाही, तर गंगूताईकडे दृष्टी जाऊन रडावे की नाही किंवा रडू जाणे. म्हणून वरीच ओळी आकाशात जाऊ जाल्या.

गंगूताई काय बरे झाले? घसका नाही घातले? अध्यात्मवरा आपल्या आई तरी प्रकृती बरी आहेना? मी लिहिलेल्या प्रश्नांचे उत्तरे पोस्टाने तत्परतेने विचारले तरी तुझी कोणीही लिहिले नाही हे आश्चर्य नव्हे काय? तुझी मर्जी!!!

तुमची प्रकृती बरी आहेना? चि. अरविंद व विमल यांना आमचे लिहिवत जा. स्वामी किरवयाचा पेढ्न नारायण संगे प्रकृतीकडे पहावे. चि. विमल काय लिहितो? त्याचा सर्व व्यवस्था वेतात काय? अंक गोजतो काय? कसीच मागील आठवड्यात ३० पैशावर असलेले "डेट्राईट" नवीचे गांव पहा- वयास आली गेली होती तेथे सर्व जगात मोठी असलेली मोटार कंपनी पाहिजे. यावरून बुद्धिचे पत्री लिहीत. कळावे, तुझा बाबा अण्णा.

चि. काशीस अनेक आशीर्वाद विशेष:-

मागे लिहिलेल्या सर्व प्रश्नांचे उत्तरे दे. प्रकृतीचा जप. यापरते तुझे काय लिहू? तुझा बाबा अण्णा.

नंबर 6

॥ श्रीराम ॥ 65

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिच्.
युस्.ए. अमेरिका
तारीख १५-फेब्रुवारी १९१९

चिरंजीवी अनेक आशिर्वाद विशेष :-

तुझी तारीख ८-१-१९ ची पत्रे मला ता. १० फेब्रुवारी रोजी एकदम मिळाली. वास्तविक चारचे पत्र १ आठवडा पूर्वी यावयाला पाहिजे होते, परंतु योग्याच्या तुझी-मुळे मला पत्र उशीरा मिळाले. याबद्दल मी तोंडर मास्तराकडे तक्रार केली व यापुढचे असे होणार नाही म्हणून त्याने लिहून पाठविले.

स्वामी विवेकानंद खंड ३ रा हे पुस्तक मला पाहिजे आहे. वाचण्या ते पाठवून देण्याबद्दल १-२ वेळा सहिन्यापूर्वी लिहिले असल्याचे तुला ते पाठविण्याची गरज पडणार नाही. ते तो पाठवेल की नाही हे कळत नाही. म्हणून कि. आस्करला पत्र पाठवून किंवा की ते पुस्तक मला पाठविले आहे काय? पाठविले नाही म्हणून जर उत्तर आले तर तू मजकडे पाठवून दे. हे काम करण्यास विसरू नको.

गंगूताई, तुझ्या मी मुद्दाम काढलीत टाकतो. असे वाटते का! १५-२० पैसे पत्र न मिळण्याचे कारण मागील पत्रात लिहिले वाचलेस ना? मला वाटते जानेवारीच्या १७ तारखेसच्या आधी 'व्यर्थाई' चे पत्र तुला पोंचले आहे. आणि त्या योगे तुमची काळजी दूर झाली आहे.

अरेरा! मला कांही पदर पसरून विनंती करावयाची नको! कारण मी माझे आप्त चोख पार पाडीत आहे. उलट तुलाच पुनः हात जोडून विनंती करायची आहे तुझ्याकडून आलेली कार्ड ७-८ दिवसांत पोंचली; आणि त्याची उत्तरे ही गेली. शास्त्रात प्रत्येक बाबतीत मला तुझे कौतुक करावेसे वाटते. आस्करकडे पाठविण्याची तुझी कोणी योजून काढली. उपयोगी जमण्याचा हातू लागे आहे. तुझी पत्रे त्याच्याकडे वेळोवेळी तुम्हाकडे पेकुन मग तुम्ही इकडे पाठविता हे फार चांगले. पण एक व्यावहारिक बाब की पत्र वजनी होते म्हणून पैशाच्या कागदाच्या मिटरचावर छिद्रे-असले नाही. तर अर्धा नोटपेपर गच्च भरून लिहावयाचा. म्हणजे पैकिंग मिळते कमी. बातमी यावयाची. तुझ्याकडून तर मी एक संपूर्ण नोटपेपर दोन्ही बाजूला लिहिलेला कधी पैकिंग यायची अगदी प्रतीक्षा करीत आहे. तू आळशीच तो नुसती!

कां, बरे? इकडचा कां जाऊन दिला नाही. मला वाटते इकडचा जाऊन यावयाचा पैसे पडतील म्हणून तू तसे केले नाहीस. मात्र्यापेक्षा तुला पैशाची किंमत व्यासत वाटावी यांत काय आश्चर्य? तुझीच खेचेस ती कशाची पाठ विसरेल? बाही तोंपर्यंत चांगले.

ति. गं. भिकुअक्कूस मजकडे कांही रुपये दिले होते. त्यांतले मी परतफेडी दिले याची व संख्या किती यावयाचे आहेत याची मला आठवण नाही म्हणून ते काय आहे ते पहा! व भिकुअक्कूचे रुपये देऊन टाका. व किती दिलेस ते मला लिहून कळीव म्हणजे मी तुला येथून मनिऑर्डरीने रुपये पाठवून देतो. काळजी नको. एवढी गोष्ट तू मजकरिता करशील ना? तुझ्याजवळ जर रुपये नसतील तर वि. विनायक अथवा बाळू यांजकरवी. यादवाड्यात आठवे वकीलजवळ पत्र लिहून वसोबलचे पत्र त्याला पाठवून दे, म्हणजे ते रुपये देतील. तू स्वतः रुपये देऊन मग्यानंतर वेळ पडल्यास मजकडे तर यादवाडचा पत्र लिहून नको तुझी रुपये देण्याची तयारी नसेल तरच पत्र लिहीव.

मागील सर्व प्रश्नांची उत्तरे तू बहुतेक पाठविली असशीलच. यादवेकर तुला एक सोपा प्रश्न विचारावयाचा आहे. त्याचे उत्तर सविस्तर देशील ना? शीट विचारपूर्वक लिही. ——— श्री मारुतिरायाचे आईबाप कोण? त्यांचा जन्म कसा झाला, केव्हा झाला, कोणत्या

पुरावे मागा? त्यानी ~~[illegible]~~ जगतेजेहोते काय? असेच तर मंदिरात हल्ला चा
गुजरातमध्ये करोडे करोडे साक्षरता वाचन; पुस्तक विचार, तू स्वत विचार कर, मला
मत स्पष्ट लिही. लेखिकीय नाही विसरू नको

ज्याक्षणात मी पूर्वी राहत असे ते घर कॉलेजपासून दूर असल्यामुळे त्या घरी
रोज विलंब पाहून जायच्याकुळे आम्ही काळजीती सोडून दिले व आज आम्ही तुमच्या घरी
सुखरूप आलो आहो. हे घर कॉलेजपासून जवळ असून विद्यार्थ्यांना सोयीचे नाही
म्हणून तुम्ही दुसऱ्या घराची अपेक्षा करणारा तुमचा प्रेम
नारायण

चि. वहिनीस नारायणाचे दोघांकडून त्रिवार नमस्कार वेडून साष्टांग
नमस्कार विज्ञापना :-

वहिनी, तुमचा कार दिवसातले आठवा, पंधरा दिवसांचे पोस्टाचा. तो तिसरीच दुर्दैव
दुसरा तिसरा नसून पैशाच्या बाबतीत होता. मला वाटले नुसती मजा झाली, वाढदिवसाची
भाषा, मांडणे कोरे पाठवून देऊ असे म्हणून विचारले. पण पहिलो तर मजा-
बिजा, मांडणे कोरे पाठवून देऊ असे म्हणून विचारले. पण पहिलो तर मजा-
बिजा पाठवून के म्हणून लिहिलेले. मग मात्र खात्रीचा पैसे पाहिले असतील तर पुढचा
१ महिना वाट पहावी लागेल; कारण अथवा मजा पैसे मिळाले नाहीत असेच पाहिले
असतील तर चि. संतोषाचा विचारच करतो त्याक्षणाचे झाले. मजाबिजा कुठे ठेवाने
कसले त्याना देऊन माझा नाही पाकीट घर वाईट वाटते. वहिनी, तुम्ही विचित्र
आहे. येथे राहणे फार कष्टप्रद आहे. घोडासार घोटाळा झाल्या की सर्व अधिकच
विध्वंस जाते. त्यातल्यात त्यात पैशाच्या बाबतीत चोख व्यवहार पाहिले मला
तसे वाटत आहे नाही पाकीट दिवाळीत प्रदर्शित करावी असाही दुसरा उपाय
नाही. असू. मेल्या म्हणजे परवाच्या गुरुवारी मी येथीच एका संस्थे-
च्या आमंत्रणावरून त्यांच्या समेत गेलो होतो त्याठिकाणी सभेच्या एकजी त्यांचा
वाचन पहावयाचा मिळाला. हे वाचन दोनो १ वाजेपर्यंत चालले होता. कोणत्या
श्रोत्यांवर कोणती पुस्तके वाचावे; अमुकच वाचे, असा त्यांचा नियम आहे
हा वाचन म्हणजे एकमेकांच्या गळ्यांत (स्त्रीपुरुष) हात घालून तोंड जवळ तोंड नेऊन
शरीराला शरीर लावून, इकडे तिकडे पुरुषांच्या पडीकडे काही नसले. श्रोत्यांच्या
स्वतंत्रतेची ही सरकारची कमाल होय. नीतिदृष्ट्या हे अगदी, अत्यंत वाईट आचरण
होय असे मला आढळून आले. वाचनेच्या शिवायाला मजा येत नाही पुस्तक वाचनेच
सर्वांना वाचता येण्याजोगे वा वाचावर मजा शिवायाचे आहे. तेणे आपल्याला
व्यास आहेत होईल. चि तपूची मुलगी मुक्तरंगा बरी आहे ना? चि. सौ.
बाई आजी काय? तिची प्रकृती बरी आहे ना? चि. अरविंद बाबजीन यांच्या प्रकृती कशा
आहेत? त्यांस शिवायाला येऊन जाता ना? मुलांचा अभ्यास बरा चालला आहे ना
मुलांची स्वातंत्र्यांच्या सोयीचे आपली सोयही नाहीत ना? असो.

आपला कृपेचा वहावी हे विज्ञापना आपला नमस्कारपूर्वक
नारायण

चि. कावेरीस अनेक आशीर्वाद

पुस्तकाचे बोर्ड दिवसात पत्र नाही, असे का? पोहोचली ? पत्र नाही का?
मासिक मी आणावी उत्तरे दिली असतील? असतील तर दे. त्यास पुढील पत्रात
पुन्हा नारायण

No 8

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U. S. America
15th February 1914

My dear Bala

Yours to hand; one from Poona the other posted at Hubli on the 15th of January. I don't know why you want Nos. on the letters. However I will tell you. Since I came here, I think I have posted 7 letters to you one on the 29th of Dec. 5th Jan. 12th, 19th 26th January 1st 7th February. That makes 7 in all. This is the 8th. You have Nos. for the former letters yourselves.

As for money you reminded me I have written to my dear Gangulai & she will manage. If she has no money to pay please forward the accompanying letter to Mr. Alur please. Shanwar Shukravar pett & he will pay off the money that you asked for. If Gangu tai pays, then tear off the Mr Alur's Chit. Don't keep it. Let me write you to write a clear hand & read all my previous letters. Have you written answers all my questions? This time I would like to request you to write an essay on the "Christmas Vacation" you spent at Kalghatgi. Write in full. Don't leave anything in that. Write in Canarese. Shripad has come over there. Teach him. Take him for a walk with you. Take him with you for Sandhya & other religious & social duties. Teach him. How to write essay in Canarese & ask him to write one on 'our house' this time.

No. 8

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
15th February 1914

Dear Vinayak

Your letters to hand. You are very lazy, you boy. I would like to thrash you if you don't listen to me. Have you read my London letter? Read it once more. Read all my letters & study them. Remember that I shall have to take steps against you, if you don't care to listen to my words. Have I not told you to write in full & in a clear legible hand? Dear Vinayak, a man's character is judged by his external appearance & duties that he does. A man's character is judged by his pen & mode of using it.

Try to be a perfect man, try to know thyself & there by see what your people & other people are doing for you.

Have you written all the essays that I asked for? This time let me request you my boy, to write an essay on the Xmas vacation you spent in Kalghatgi. Don't fail to write it. Write

Glad you sent Shree Ramas Photo. I dont want a large one. Convey my thanks to dear Tranquilas for that. Glad for the presence of mind. How is our Thongaji? How is our Laxman Haridikar? My Ashis to them both. Where is dear Pillu akka? See that 1514 Talya's letter is despatched at once

Nothing more Yours affly
Narayan

My dear Rama

Nothing from you. I don't know anything about your love so, I will write you after

Yours affly.
Narayan

in Marathi. It should be more than 60 lines. Bring everything until it. Write, what was the subject of Topic when you went to Kalghatgi.

Did Baba say anything for me? Did any one say of my departure to foreign land? What did Maoshi say? How are those people there? What Keshavrao Laxman has said? etc.

I will send you my steamer diary next week. You will receive it from Talya as I will send it to him first. Let him read it & you keep with you afterwards.

My present diary is nothing. I will write you my daily time Table after in the 1st week of march.

More afterwards Yours affly
Narayan

Please send this 1514 accompanying letter to Talya at once.

No 9 64

!! Ram !!

University of Michigan
Ann Arbor
Mich, U. S. America.
22nd February 1914

Dear Ramu

Nothing from you. Intensely sorry. Why so? Have you read money from Mr. Nadgir K.V of Low if have you sent it? If not please send it direct home by Money order. I am in want. Write every thing about your travelling in India Would not have been better, if you had written from any where else? You are so very careless to do so. Sorry. Read [illegible], or [illegible] a book published by [illegible] of Bombay Let the facts be impressed upon your mind

At the same time impress these on the minds of youngsters what is the fact needed.

Also order ~~for~~ that book of Mr. Shantaram Anant Desai — "the Vedant of Shankaracharya" a book published in English recently for which an article appears in दि डिव्हाईन लाईफ 3rd issue of 2nd year. Let you have it in your library. I think so. I do not know what you think. I have nothing more to write to you than requesting you to take care of boys write every week about the health of all.

I am in sound health & mind. How are you?

My Best Namaskaras to Shreeyut Dada & Baba & Tembe.

Yours ever affectionately

Narayan

अमेरिकेचा पत्र
गुंबर

7-1

श्रीराम.

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिच्.
यु. से. अमेरिका.
22 फेब्रुवारी

चि गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष

पत्र लिहायचा बरेचे श्री तोंडात गंगूताई बद्दलचं गंगेश अथवा नगरेश येतें. असें कितीदा तसं आहे. व खरंखोटं तो 'गंगेश' शब्द एकदोनदा उतरवायचा, पण अमेरिकेसारख्या दूरवर देशांतील एका शोभायमान खोलीत बसून मायभूमीतील एका प्रेम कल्पकेस अशा रीतीने लिहिणे बरें नव्हे- म्हणुनें मी बोंब तोंडावर फाडून घेतली. पण, पण काय! हे गंगेश! हा हा! तोंच शब्द पुनः उतरला, आतां काहीं मी हा शब्द फाडू इच्छीत नाहीं. कारण आतां तिच्या लिहायचा मला वेळ नाहीं. म्हणून कृपाकर, रागावूं नको, आणि मी येत्या करतो म्हणून रडतही बसूं नको. उलट, एकदा हास्यमुख होऊन या पत्राचे उत्तर तत्काल रीतीने लिहिण्याचा प्रयत्न कर. 'जशास तसें' वागणे हेच या युगांतील लोकांचा धर्म आहे. तूं मला पूर्वी म्हणाशील तर मीही तुला पूर्वीप्रमाणे रागेन. मला कोणी चिडविले तर मीही कुणा त्याला चिडवेन, असें केल्यानंतर गत्यंतर नसतें. म्हणून म्हणतो, मी तुला चिडवेन्यांचा व रडवेन्यांचा जो प्रयत्न करीत आहे, त्याला उत्तर तूही कर म्हणजे फिटाफीट होईल नंतर 'थुत्तको' धाडू म्हणजे पुनः ओढावयाचे नाहीं असु.

गंगूताई, तुझी सर्व पत्रें पोंचली, काळजी नको. मागील पत्राप्रमाणे ज मा मा... पत्रांवर नंबर घालावयास सुरुवात केली आहे. अमेरिकेस आल्यापासून या पत्रांची नंबरात गणती केली आहे. मागील पत्रांस मी नंबर घातले नाहींत. ते तूंच घाल. तारीख दिलेबरचे पत्र नंबर १ चे होय यापुढें तुझीही नंबर घालीत चल. नंबर घालण्याची सूचना दिली आहे. आणि ती शोधून काढल्याबद्दल त्याचा मी आभारी आहे. यांपासून बरेंचसे फायदे आहेत असें आतां मला सकळ् धाले आहे. मी आतांच लिहिले असतें, पण पत्राला नंबर असल्यापासून काय फायदा होतो हे तुझा प्रथम मला सांगावे, मग मी तुम्हांस कथन करेन याउद्देशाने लिहिले नाहीं. आपण सर्वजण मिळून विचार करा आणि सर्व फायदे नंबरवारीने मला लिहून कळवा.

सर्वधर्म-परिषद- अथवा शिकागो नांवाचें एक मोठाले पुस्तक बाहेर पडले आहे. त्यांपासून जगांतील सर्व धर्मांचे ज्ञान होते. जगांत किती धर्म आहेत त्यांत कोणता धर्म खरा, कोणता श्रेष्ठ, हिंदुधर्म श्रेष्ठ का? हें सर्व लिहिलेले आहे. त्या जगांत आपण राहतो व त्या धर्माचे आपण अवलंबन करतो त्या धर्माची माहिती प्रत्येकाला अवश्य असली पाहिजे विशेषतः तुजसारख्या

अवश्यच अंगदी असावे म्हणून चि. अस्करास ते पुस्तक पुस्ता नावाने पो.पा. करून पाठवावयास सांगितले आहे. बाजारात पुस्तक शेवटचे छापले असले, तरी वाचकेही असणारच, आणि म्हणून हा रुपया का खर्च करावा असे विचारणी त्याचा उगर हेच की पुस्तक अमोल्य आहे, असे आहे म्हणूनच आप-त्यासिवाय जीव असेतोपर्यंत आपल्या जवळ ठेवण्याचा आग्रहही आहे. मे शेवटे हेच कंपनीतील पुस्तके शेवटे हे कपनीच्या दुकानात अथवा हेंबेच्या घरी जाऊन राहणार! मग, माझ्या संग्रहात, तें वाचावयाचा अथवा काही वाचा वयाचा कामचे. तर चि. सामूची व वहारबाईबाची पार पुरावेतां पुरावेत नाकीं नव येणार! आणि तुमचे तें पुस्तक घरांतील सर्व मंडळीनी वाचले पाहिजे अशी माझी इच्छा आहे. चि. सौ. सीताबाई व कावेरी यांनी ही त्यांचे दोनदोनदा वाचन करावेत. विनायक, बाळ, शंकर यांनीही तें वाचावे व आपल्या मित्रांकडून वाचवावे. आपला हिंदुधर्म सर्व जगांत श्रेष्ठ म्हणजे आम्ही, आम्ही हिंदू लोक सर्व जगांत श्रेष्ठ. हेंच तें पुस्तक शिकविते. आई का श्रेष्ठ हे आम्हांस माहीत असले पाहिजे म्हणून त्याचे वारंवार वाचन करावे, मनन करावे व तुमच्यांस कळजावून सांगावे. गंगूताई, तुमकरवीं सर्व आजीनी कर्तित करीन काम करलावयाची आहेत म्हणून तुला ही सांगणं असें वागले पाहिजे. हें पुस्तक अवश्य संग्रही ठेव. वाचन आणि कठीण ग्रंथ असतील तर चि. सामूला विचार. त्याला सुटले नाहीत तर कधी तरी बाबा हेंबे यांना विचार. नाहीतर मथा छिदून विचार. छिदताना थोडा त्यांतील ओळ कोरे छिद्रावयास विसरूं नको. तिचे पिंड अक्षरसाधावयास दे व ही सांगितलेले आहे म्हणून सांग. व्हीपी. परत करूं नको. त्याची किंमत अवघी ३॥ रुपया आहे.

तूं पाठविलेले कोटो पोचला, त्यापेक्षां मोठा नको. आनंदाचा. मथा त्याची जरूर होती. अमो. पत्राचे उत्तर जरूर आवे. सुध्दां मराठी डायरी. अथवा— "हिंदुस्थान-अमेरिका प्रवास, ४१ दिवसांचा स्व-वृत्तांत" पाठविला आहे तो तुलाही अवलोकन करण्यास हरकत नाही. कळावे. आपला स्नेहांकित नारायण

चि. सौ. कावेरीस अनेक आशिर्वाद विशेष :-

तुझकडून पत्र नाही : का? बेफिक्र नाही वाटतो. गंगूताई चिठ्ठीचे पत्र वाच व लिहिणे — सर्व-धर्म-पारिभाषिक पुस्तक श्रद्धापूर्वक वाच. तें प्रथम दोन वारदा समजणार नाही पण पुनः पुनः वाचन म्हणजे अर्थ कळेल. तुझ्या वहिनीजाहो तें वाचण्यास सांग. माझी इच्छा तरी जरूर म्हणावे. तुझीच्या कामात सेंतारवाईला वाचावयाचा होणार नाही, मज ठाऊक आहे तरी वेळेस वेळ काढून वाचन म्हणावे. असो. बाळ.

नारायण

No 7

I have sent my diary to dear Bhaskar he will send it to you.

75

University of Michigan
Ann Arbor
Mich.
U. S America
2nd Feb. 1914

My dear Venkatesh.

yours to hand. Glad to read its contents But at the same time there were no contents at all. I would request you this time to read the book तिरुक्कुरळ — तिरु-कुरळ — गीता which you will receive from Bhaskar. Accept that V.P. Let you all read it. Second thing is to let me know the necessity of writing numbers on letters. What benefit a man gets by writing these every time. Balu has the credit of originality & he deserves it as it is far more important. Write in detail over this subject. Ask Balu also to do so. Dhongadi has asked me to send some of the scenery cards. Yes, I will do so in a week or two. I am to send an article on the skyscrapers (आकाशचुंबित इमारती) of New-York. At that time I will send pictures to Poona. Some of them will be sent to you. You give them to Mr. Dhongadi Tell him my Ashis.

Narayan

Dear Balu

yours to hand. Glad to note its contents. Write a clear hand. Write on good Notepapers. Don't care for the ~~letter~~ heaviness of the letter. I am alright. I am glad you have requested to ~~write~~ number the letters I give you the credit of having originated the idea thank you. But please write why you want the numbers? what necessity you found to number the letters? Don't fail to write it. It shd be an essay. Nothing more Be writing all the particulars. Whenever time, excuse me

Yours affy Narayan

Dear Shanka

Alright. I told you last time that I will send you an article — circulating Newspaper in Canarese. Excuse me; I have no time. I will do so next time Take care of your health. Read my diary Ask your brother to write to me. Answer

Yours
Narayan

पत्र नंबर 74

शिवाजी विश्वविद्यालय
आर्ट्स ऑफिस, शिव
पुणे ४११००५

॥ श्रीराम ॥

दि.२८.८.९६

चि.सौ.कांचनीस नारायणाचे दोन्ही कर जोडून शिरसाष्टांग नमस्कार विशेषतः-

आपणाकडून इतक्या महिन्यात मजा दोनदाच कायतो आशीर्वाद मिळाला. पत्रांतूनच आशीर्वाद यावा अशी काही माझी इच्छा नाही अगदी स्वार्थिकाणीजरी आशीर्वाद दिलात तरी मजा पुरे आहे. श्री अंबेमिरवंडाक देईतोपर्यंत ~~मजा~~ मजा घरची स्वप्ने पडत होती पण अलीकडे पडत नाहीत यावरून आपण अशी कोडे सहजे नांव सुद्धां घेत नसावेसे दिसते माझी खात्री आहे की तुम्ही माझी ज्याहिवशी आठवण काढाल त्याहिवशी ही तुमच्या स्वप्नात पडतो. ज्याहिवशी तुमच्या माझी आठवण बिलकुल नाहीतर मजा सोन्न तुमी शिरा, पुरी श्रीखंड खाता त्याहिवशी माझा डावा डोळा ~~का~~ लवू लागतो उदाहरणार्थ परवा संक्रांतीला तुम्ही काय काय स्वयंपाक केलात सांगता पाहू? त्याहिवशी माझी आठवण तरी तुम्हांला झाली काय? प्रामाणिकपणे सांगा! मजा तेवढ्यासाठी सुद्धां पाहिजे असे नाही, पण ~~पण~~ असेल काय बिघडत होते. असो. आता एवढे तरी करा, की सर्व-धर्म-परिषद् अथवा तिलगूळ नांवाचे पुस्तक गंगूताईकडे पोहोच, तेवढी तिच्याकडून वाचून घ्या, व चि.सौ.सीतावहिनीकडेही ~~आणा~~ वाचावयास द्यावे व मुलांना वाचवयास सांगा. तुम्ही जरी मजा तिलगूळ पाठविला नाही तरी मजसाठी हा तिलगूळ घ्या, असे म्हणे चीज करा. इतक्यासाठी तिलगूळ पाठविणे शंका नसल्यामुळे व मी गरीब मनुष्य असल्यामुळे 'तिलगूळ' सुद्धां वि.पी.ने पाठवावा लागत आहे. त्याचा स्वीकार करा. राग तू नका.

चि.सौ.विजू अजून अभ्यास करण्यासाठी आहे काय? ती सौ सावरीची प्रकृती कशी आहे? बरी आहेना? मुलांच्या प्रकृतीस जपत जावे. चि.विपीन व अरविंद माझी आठवण काढतात काय? ~~काढतात~~ काढतात! त्यातलेकाय, कसली आठवण. मोठ्यामाणसांना जर आठवण होत नाही तर लहानमुलांचे काय होणार?

प्रकृती बरी आहे. माझे प्रवास कमी झाल्यासारखे पडतात. लो आपणाकडे पाठवीत. वाचून घ्यावे. सुटीत रवीवेस डायरेक्ट मजकूर

आपला नम्र आशीर्वाद

अध्यक्षांचे भाषण वेळ नसल्यामुळे मासिकेस हा एकुण कागद ९०पैसे खर्च करून आपणाकडे न पाठविता सि.आफिसकडे पाठवीत आहे. अगोदर रवीवेसही अभेद्य केले. बहुतेक पुढे करणार नाही. कामा असावी. अडचणीतीने आपणास एक दिवस पत्र उशीरा पोचते काय?

आशीर्वाद

No 10 Read more & Read it Keep them

705

University of Michigan
Ann Arbor Michigan
U. S. America
14th march 1914

My dear Ramu

Your letter I have & notes the contents. Careless as you are you did not care to give any details about the tour that you had. It's your nature you can not help it. But if you try you will sure keep off from such horrible carelessness. Remember that a man shd. do something beside his own work. I know you are not careless to your work but it will not be appreciated by the common people. By doing your work you will earn your livelihood. What more you will do for your people? Dont you wish to consider that? so I request you to take care always of some such things through which you shall be able to come forwards. If you give a detailed experience of your travels in one of the Canarese papers they will publish it & the people will gain there by. Otherwise write to me & I will publish it here. How do you think? Please write in a good legible hand. The address also shd. be written in a beautiful hand.

Why has Mr Nadgir not given the full amount? Has he asked told about it! If he comes there you please urge him to pay the remaining sum of 1000 Rupees at once. If he does not do that, tell him that I (myself) will not take any care of his brother. Money is the 1st thing in this country. I have spent nearly 1000 Rupees for him till now, in paying off the fees (one year) in purchasing books & clothes & sundries & managing the other expenses. So talk him to that effect.

Dear Ramu, what of Bhaskar? He complains of being not supported by any one. Is it not a matter of only 5 Rupees a month? Will no one of his relatives manage to pay them to him? I think he is comfortable with that. So I request him to look after him keenly & take care of his education. I may suggest you to collect a fund for him. Collect from 1 anna & bring the amount to 5 Rs. You pay yourself a Rupee at least per month. Is it not advisable? If not pay him & let the amount be on my account. I will pay to you, by the end of each year. I may send the

amount from this place. If you don't care to do so please write me, I will manage in another way. But at any rate don't let him return from Poona. Remember that an ambitious man alone can do something in this world.

How is your baby? Has she come there? Do you like her? Does she cry very much disturbe her Papa? Let me know. I am asking these questions seriously not in a joking tone.

Well, what about Tembe family? I heard that Shripad Tembe died. Where did he die? Has Vishnu gone anywhere? Does he wish to stay in shop or to go & work somewhere else? Does he mean to go to Europe? If when? Do they treat you well? Try to bring your firm to the notice of the public by constant exertions. Let there be no misunderstanding between anyone of the people who manage the shop. That is the only way of making it a life long. Adopt the Western Policy in such respect & let you all practice in trade. "Honesty is the best Policy" proverb. Look to the Western organizations. How hard they work for their trade these people are very jolly & mischievous when out but very serious while at work or business. Even in College we see these things. A Professor comes & chit chats with us for hours together. Mixes in us & tries to learn our manners & customs; but while in College he exacts much work from us & the student is passed unless he gets 80 per cent marks, however favorable he may be to him. Very excellent policy no doubt. Let us be try to adopt this.

Be asking questions every now & then about your own line. I shall try to answer them. The Questions shd intelligent & not ordinary ones.

How are my boys? How does Shankar prosper? & so is his younger brother? So they visit Tryon & Wodeyar Vahini? How does Balu have his foot? what about his studies? Do you take Arobindo & Bipin to shops with you? take them & send them for walking with Venayak or Balu.

Will you try to answer my letter in detail? Please do. more in my next. Yours affly

Narayan

No-10

77

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U. S. America.

Ram -

1st. march 1914

my dear Vinayak

Yours to hand. Write on separate papers & in Marathi. Glad see you improving your marathi hand language. The diary is sent last week You might have received it. Read it & keep it.

Who is your teacher? Does he attend the school regularly? What about Head masterships? So mr. Bhate still enjoying the Post Write how you are progressing in your studies. Are you taking any exercise? Do you play? Do you take a walk? Do you take youngsters with you while away for walking? Let me know.

How are you with your religious duties? Dont avoid them learn to train your mind to suffer hardships & pass away the befalling difficulties. Have a mind to acheive higher ambitions & goals of life; Dont you be content upon what little you have already.

Be writing in full. Give the news of a whole week of Kuble & others there.

Dear Balu No 10

Yours to hand. Sorry you have made so many mistakes in writing one letter that too in your mother tongue. Read what you like so that you will understand your own mistake that is the only way of improving ones language. Thanks that Balaram & others have sent their best wishes. Thank them on my behalf. Tell Balaram that the Clothes he sewed were all dirty & unfashionable dress were obliged to throw them away & purchase new ones in New York & London. I have published in the effect that no one shd. give his clothes to that tailor Mr. Who does not know anything of Tailoring. Tell him the plain fact. I was at a loss by 300 Rs I dont know why Bhimarao Beeru does not wish to write to me. Is he alive? or dead? I wrote him more than 6 letters. Untill I receive from him I will not write again Please tell him the same.

Have a view on dear Gangi Kaki's move work. Give her work to me. Guide her. Do you remember our talk one night about that girl & her pitiable condition? What I told you about it & what you promised me about for it? I never forget any such thing but I don't know whether you remember it or not. Please take every precaution.

Be writing in full.

My first & most ambition is that I shd. see my boys at a higher level of education & girls at the head of our women mass. Don't you wish to fulfil my ambition, dear Vinayak? Please send Hari Pandit's letter to him.

Yours affly
Narayan.

Please read ग्रहण & keep them safe.
Let your friends read these.

Are you informing about me to dear Tai Pillaikka or not? If not, do please!

Are you going regularly to ब्रह्मविद्या on every Saturday. Take youngsters with you & try to take some of your friends too. Hari Laxman Kanitkar & Mr. Dhongadi My B-C's to them both.

Nothing more.

Yours affly
Narayan

Please read ग्रहण & keep them safe.
Let your friends read these or you read these
Please send them
Hari's letter to Pandit

ಶ್ರೀ॥ ಶ್ರೀಚಂದನಶ್ರೀ

ಅನೇಕ ಆಶೀರ್ವಾದಗಳು.

ನಿನ್ನ ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಂತೆ ಮೊನ್ನೆ ಬಾಳೂರಿನ ಕಡೆಯಿಂದಾಗಲೀ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ನೀನು ಹೊಂದು ಅದರ ಮೇಲೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಬರೆಯುತ್ತಾ ಇ

ನಾಗಾಯಣ

ಚಿ॥ ಕಾವೇರಿಗೆ ಅನೇಕ ಆಶೀರ್ವಾದ ವಿಶೇಷ:-

ನಿನ್ನಿಂದ ಫಾರ ದಿವಸಾಂತ ಪತ್ರ ಬಾರದೆ ಆಶೆಯಾ? ಒಂದಕ್ಷರವಾದ ನಿನ್ನಿಂದ ಸಮಾಚಾರ ತಿಳಿದರೆ ಸಂತೋಷ ಆ? ವಿಸ್ತರ ಬರೆಯೆ.

ನಿನ್ನ ನಾರಾಯಣ

ಚಿ॥ ಗಂಗಾದೇವಿಗೆ:-

ನಿಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಪತ್ರ ಬರೆಯಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ನಾನೇನೂ ತಿಳಿದಿಲ್ಲ ಕಣವ್ವಿ ಬರೆಯದೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರಬೇಕು

Read slowly

by Kannan

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U S America
1st march 1914

Dear Shankar

Yours to hand I shall be highly pleased if you think over to assist a man who needs help. Don't forget the value of Education. Bhaskar shd not return from the College. He needs not more than 5 Rupees a month for fees. Takya will take care of his food. Is it not advisable for students like you to consider the point & impart endeavour to such deserving boys. There is no charity which is higher than giving knowledge. Remember that ignorance is crime. Ignorance of people leads to the downfall of a Nation; so, Education is needed. India is poor & it cannot afford to for receive the costly education those who have money shd come forward with their sympathy & extend their helping hand to the people. Those who are educated shd try devise plans for educating their brow people. You are wise; you are not ignorant; you know the value of education. So, I request you to consider the case of Bhaskar & try to secure some funds for him. I need not write you more about this. What about your study? what you mean to do in future? Why don't you write every week? Write on a good note paper leaving margin & in a good readable hand. You are not at all improving in your writing? Take care of your brothers studies. Ask him to write me as Canarese every week. The reason why I tell, you will understand. I have written a seperate card to dear Kashinama as he expressed his desire.

One thing more please, Excuse me for not writing in Canarese do I once said. To write in Canarese is a waiste of time to me. I am heavily pressed with my studies so I can't do that. Please excuse.

Yours affly
Ramaya

मिचिगान विश्वविद्यालय
आन आर्बर. मिच.
युं. से. अमेरिका

॥ श्रीराम॥

तारीख १ मार्च १९१५

ति. गं. वा. तीस नारायणाचे ~~सस्नेह~~ वो. नीकर जोगून निरोप घरणी समक्ष देऊन साष्टांग नमस्कार विनंति :—

यत्रतत्रेषु आपण पाटावेळेस आशिर्वाद पोंचला. आज त्यासोबत आपण प्रार्थित केलेला विचार कळला. चि. भास्करची स्थिती सुधारण्याचे तुमच्या हाती नाही काय? त्याला महिन्याला अवघे पांच रुपये जागतात तेवढयाची व्यवस्था त्याचेकडून करतां अपेक्षाकडून होऊं नये ही मोठया खेदाची गोष्ट होय. त्याचे ~~घरचे~~ घरचे ठिकाणी असतांना त्यानी सुद्धां ही गोष्ट आपल्या अंगावर टाकावी यापेक्षा धक्कादायक दुसरी कोणती गोष्ट असणार? बोलणी। तुम्हीं त्याचेपासून शिल्लक घेऊं इच्छित नाहीं काय? त्याच्या जवाबा बोलावून आणून तुम्हीं त्याला समजावून सांगा व आपल्या खर्चायेवी कांहीं खर्च कमी करून त्याला महिना एक रुपया तरी देण्यास सांगा. तुम्हीं कमें तरी करून महिना एकरुपया अथवा ८ आणे त्याचेकडे पोंचते करा व बाकीच्याची अशीच व्यवस्था करा. जगावर जर कोणते पुण्य असेल तर ते विद्यादानाचे आहे. आणि अशी विद्या देण्यासाठीं तुम्हीं प्रयत्न करा. तुम्हीं जर असाल तर मला वाटते त्याचे कार्य खरोखर पारपडेल. मी जर त्या ठिकाणी असतों तर त्याची सर्व व्यवस्था केली असती. त्यास कशाचीही उणीव पडूं दिली नसती, परंतु माझ्या दुर्दैवाने मी त्याचेजवळ नाहीं. असें असले तरी येत्या जुलै नंतर मी त्याला पन्नास पंचवीस रुपये पाठवून देईन अथवा त्याच्या पुढील वर्षाच्या फीची व खर्चाची व्यवस्था करीन. तोपर्यंत तो त्याचा अभ्यास चांगल्या रीतीने त्यांस कसलाही त्रास न होऊ देतां चालवण्याची खबरदारी तुम्हीं घेणार नाहीं काय? चारसौआनी ८-८ आणे जरी दिले तरी त्याची फी सहज निघून जाईल. व त्याचे पोट तात्पुरते भरेल. दोनअर पोटभरावयाला इतकी मारामार पडावी ही खरोखर आश्चर्याची गोष्ट नव्हे काय? असंतु; परमेश्वराची मर्जी. तुम्हांला विनंती करावयाची तेवढी केली आहे पाहिजे असल्यास विचार करावा.

मी मांस खावो कां कोरकंडाचे चणे खातो यांची कल्पना, शिल्प आत, आजी, आजोबा, आजा वगैरे यथास्थित पदार्थ कधून खाणाऱ्यांना कशी बरें होईल? आतां तुम्हीं माझ्या भूतण्यावर विश्वास तरी कसा ठेवणार? एका परमेश्वराला मात्र माहित कीं मी कोणत्या स्थितीत — कोणत्या मनोवृत्तीत आपली कालक्रमणा करतो आहे ती. याठिकाणी वस्तुतः १३ हजार मैलावर असणाऱ्यांची खात्री पटा करतां येणे मुष्किलीचे आहे. तें जगन्नियंत्याला देखील होणे नाहीं. म्हणून अपेक्षेत असलेला श्रीरामचंद्र असला विचार. म्हणजे तो तुमच्या स्वभावात दुर्गुण देखील व खरी हकीकत कळवतील. हेंच त्याचेजवळी वाचवून त्याला दिवसों दिवस धीर करावा व माझ्या नमस्कार उच्चार कधून स्वस्थ होवोनी जावे. स्वभावात जो प्रकार दुर्दैवाने पडेल तो मला कळून कळण्याचा विसरूं नये. असो. ज्यास्त पुढीलप्रमाणे. आपलाच

नारायण.

नंबर १०

चि. गंगूताईस अनेक आशिर्वाद विशेष :- पत्रावरून मजकूर सारा आनंदायी स्थिती आहे असें त्याने लिहिलेल्या पत्रावरून कळून येतें. करता सर्वांनी त्याचा हलभार आपला मानिले. सध्यां मास्तरकडे पैसे नाहीत मी त्याचा येत्या शुक्रे साहेब्यानंतर थोडी मदत करेन तोंपर्यंत तरी तुमीं त्यांस मदत करावी अशी मासी इच्छा आहे. प्रथम आठ वड्यांतून ४ पत्रें कशा पाठवायचा तुमच्या निश्चय साला होता ना? आतुरने सांगितले मुख्य दोन आठवडे त्याच्याकडे तू पत्र पाठवून देतेस, तर त्याच्याकडे पैसे कुठे येतील याचा विचार तू केला नाहीस? आम्हांस सांगितले असता तुमच्या कोणी सांगितले तरी वेगळाही दूरवर विचार करावा. दोन आठवड्यांचा मास्तरकडून पैसे येतात, म्हणे खाण्याकरितां त्याला पुरेसे वर्ष पडतो. या पांच आण्यात त्याचा एरवढे पुरतच नुसतें येतां येणार नाहीं काय? स्वतः पैसा उधळून आपल्ये एकीकडे जरी ठेवले तरी अडचणीतीने दूरविचार करून त्या मनुष्याशी वर्तन केले म्हणजे त्याना सहाय्यकर्त्याचे श्रेय येते, हे गंगूताई तू ध्यानात ठेव. सध्यां त्याचा आपल्याचा पैसे मजजावक असल्यामुळें मी एक (नुसतें पर्यंत) मुलीं शोधून काढली आहे, मी ही की. प्रत्येकाने ८-१० आणे त्याचा घरचे. वर्त्याचा फीची भरती करावी. मी ही दे २० आणे त्यांस आपल्यास तयार आहे. तें अडचणीतीने देतो. तुमीं कशा पत्रें पाठवायचा एका महिन्याचा दहा आणे खर्च करतासा? तेंच दे २० आणे मास्तराच्या शिक्षणाचा आर व मी ही तुमच्या जी पत्रें पाठवतो ती न पाठवतां तें पैसे त्याला देण्याचेच मोठ्या मंडळीस कळविलें. येणेकरून त्याचा सवा रुपये मिळेल. वर्त्याचा बोजा कमी होईल. वंतुमच्या भार कमी होईल. काय ना?

गंगूताई ५७ रुपाची इमारत करी असेल याची कल्पना तुला होणार नाही. तुजर एरवढे मोठें गांव पाहिले असतेस तर साधारण कळले असते. दी. कोल्हापूरच्या अंबाबाईचे शिखर तू पाहिलेस ना? त्याच्या आठपटीने ही इमारत मोठी आहे. याचे वर्णन लिहायचा कळा येत नाहीं. "जगांतील एक मोठें शहर" याविषयावर ही आर्टिन नाव्याकडे एक सचित्र लेखक पाठविला आहे. तो कोणत्यातरी एका मासिक पुस्तकांत तो छापलेला, तो वाचावा म्हणजे कल्पना होईल. नाव्याकडे आपल्याची बाकी फोटो पाठविले आहेत तें मागून घ्यावेत व त्यांतीकीं थोडेसे एरवाढ तुमचा देऊन लाजकडून तो मोठा करून घ्यावा.

चि. सौ. मिंधूस पत्रें आलीत असावे. चि. विनायकाकडून कोणी लिहविले? तुझेच काय चाटले? त्याला लिहायचा धडा जाण्यास सांग. त्याच्याकडून स्वतीच श्लोक पाठ करवून घे

आधींच मर्कट तशांतहि मद्य प्याला।
झाला तशांत मग वृश्चिक दंश त्याला॥
झाली तयास तद्नंतर भूत बाधा।
त्रेषा किती मग वदूं कपिच्या अगाधा॥१॥

(दुसऱ्या दोन ओळी आपल्या आपण बनवीत)

चि. विनायकाकडून श्लोकाची पाटी लिहवून घे; त्याचा अर्थ कर पाठ करून त्याच्या कडून पाठ करीव. आणखी कोणतीं तरी मिसळे-स्वरचित श्लोक वगैरे पाठवून देईन. कळावे प्रेम वृद्धिंगत करावे ही विनंती आपला डि. नारायण.

चि. बिपिन यांस अनेक आशिर्वाद.
तुझें पत्र पोंचले. शाबास! असेंच लिहित जा जोडाक्षरें पाठविली आहेत ती शिक्

क्ष ज्ञ त्र श्र
१ २ ३ ४

तुझा
नानुआजा

पत्र नंबर ११

॥ श्रीराम ॥

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन आर्बर, मिशि
मुं. पो. अमेरिका
ता. ८-३-१९५५

चि. गंगाधरादिस अनेक आशीर्वाद. तुझें पत्र पाहून समाधान झालें. माझें पत्र तू इतक्या वरकाईने वाचून त्यावर आपले मत दिलेस हें मोठें आश्वासनदायक आहे. माझ्या प्रत्येक पत्राला अशा रीतीने उत्तरें मिळतील अशी आशा आहे. यावेळेस मी तुझा स्वतंत्र विचार करणार आहे. तें पुस्तक चि. राजू झुन मागून घे. वाच, मनन कर, तुझ्याला पाहिजे असल्यास विचार आणि विचारण्याजोगी उत्तरें दे. ८-१० दिवस उत्तर यायला तरी इरकत नाही. पण आलं पाहिजे. "गड आला पण सिंह गेला" हें पुस्तक कोणी कोणत्या वर्षी लिहिले? या पुस्तकाचे नांव असें का ठेविले? त्यांत मुख्य कोण होता? स्थल कायकोते? त्यांपासून काय ध्यावयाचे? कवण कुमारी कोण? उदेभानू कोण? हे प्रश्न याची उत्तरे पाहिजेत. स्पष्ट लिही. घाई करूं नको. नीट विचारपूर्वक लिही. तुझ्या कडूनही पत्रे येतात त्यांच्या वचनानेच मला विश्रांती मिळते. तुझ्यासारखाही मित्र नाही हें पूर्णपणे ध्यानात असूंद्या.

आतां मद्रुग्णालयांतल्या माझे बद्दल काही बोलणे बहुत - मी आल्या गल्ल्यांतली माझे आठवी नाहीं व पुढें आठणार नाहीं. काय झालं तसला प्रसंग वारंवार नाहीं. सबंध शरीर सोडके टाकण्याचा प्रसंग स्वतासिवाय येत नाहीं आणि स्वतःच्या वेळी आठवी जागत नाहीं स्वतः मित्र पडते. ज्यासिवायी अत्यंत

चि. विनायक आंस अनेक आशीर्वाद :- तुझें पत्र पोंचले मजकूर समजला. आतां पर्यंत विचारलेल्या सर्व प्रश्नांची उत्तरें मला त्यासाठी तारखेस मिळतील. आठवडाभर तुझी रोजांनीही स्वतंत्र प्रश्नांची उत्तरे यावीत अशी माझी इच्छा आहे. हा प्रश्न विचारण्यांत माझा काय हेतू असावा याची कल्पना तूंच कर. तुला मनाजोगी तर मी पुढें लिहीन. उत्तरें नीट, स्पष्ट, कसरक निराळ्या कागदावर लिही.

"इतिहास भूगोल, गणित, इंग्रजी, संस्कृत अथवा शास्त्रीयविषय यां पैकीं तुझ्याला कोणता आवडतो? तें का? पुढें तोच विषय आंगळा करण्याची इच्छा आहे काय? असल्यास तीकडे पाऊल पडणार?" विषय फार महत्वाचा आहे. सखोल व विचार पूर्वक लिही. विसरूं नको. माझी डायरी मिळाली काय? वाचलीस का? जाऊनदेव. अभ्यास बरा चालला आहे ना? कळावे

आपला नम्र
नारायण

थोड्याशी अनेक स्वाहिवशी फारश्याने कुसून काढतो. पाईल्या प्रथम काही दिवस एका दिवसा आड स्नान घडत असे. तरुण पुरुषांच्या साठी स्नानाची व्यवस्था चांगली नव्हती. मी नाशिकला जाऊन आल्यापासून रोज, त्याच्याहिकडी स्नान करतो. संध्या मात्र घडत नाही. स्वारोचीशी तुमचे विषय केले आहेत. स्नानाच्या वेळीच पाय धुणे घडते. तर मी पायांतले पायमोजे काढीत नाही. ते सर्व दिवस चरीत्र पायांतच असतात. संध्या करीत नाही म्हणून अथर्वशीर्ष पाठ्यो म्हणून समजू नये. अथवा मी संध्याकरीत नाही म्हणून अथवा रामरक्षा म्हणत नाही म्हणून तुमची खुशामत सर्व सोडून द्यावे असे नाही. मी संध्येच्या बाबतीत कठीण स्थितीत आहे. संधेत जे सांगितले आहे ते माझ्या आचरणात मी आणले आहे अर्थात डिसिप्लिन्ड परंतु ठिकाणी संध्या केली नाही तरी चालते. म्हणून आपापली तत्वे चरीत्रे. म्हणून तर मात्र पुरुष होईल. मी तुमच्यासमोर आहे पोरनडेपीत नाही वकाही पोहून न देपिके नाही. तुझा कसेपारी असा विचारसरणीस वाटपा तर कुटुंबाचा विचारात जाई? मी त्यांचे आनंदाने उत्तर देईन. चेहऱ्याने आंदीनरी व्यवहारेसे वाटते, वक्तिहितेही. पण ते मनात जपून ठेवू नको. जितका अवकाश पण आपल्याकरणीच लिहून मला पाठविले आहे, म्हणून मी तुला इतक्याकरीताच विनंती करीत आहे. असो. पत्राचा नंबर आल्यावरून सुरुवात केली तुला कळली नाही? असूदे नंबर चे क्रम असूदे दिवशी पोचले असे लिहून पत्राचे आरंभकर. कळावे.

आपला मित्र नारायण.

University of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S. America

My dear Ramu

Yours before 15 days to hand.

Mr. Bhave, the manager of Central Trading Agency has sent a draft of 256 dollars = 800 Rupees. I acknowledge the receipt. Please inform the same to me. K.V. Nadgir. Thanks for having done the work on behalf of Mr. Nadgir. Why don't you write every week? Don't you find time? Has your wife gone over there? Then perhaps you might be playing with your little baby. Do not it? That's right why you don't write to me. That's the reason I understand. Very well, find some time at least & drop not more than two lines in dear Gangutais. I don't want more. My B.C. to Tembe brothers

Yours affly
Narayan

पत्रांक २१

॥ श्रीराम ॥

सिराक्यूज विश्वविद्यालय
मार्श मार्केट, सिर्च
यु. से. अमेरिका
ता- ८-३-१९१५

तिन वाहीनीत नरसोबाच्ये दोनीवर जोडून लिखाण करणी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनापत्र :-

आपणाकडून बरेच दिवसांत कसलाही निरोप आला नाहीं. तुमचा पहिलाच पत्र आले असते तर बरें झाले असतें असें वाटते. पण छे! येत नाहीं तेच बरें आहे. कारण नसत्या कुरांडा काढून मला नाहीं नाहीं ते प्रश्न विचारले असतेत. मांस-मच खातोका? मद्यपान करतो की नाहीं? गळ्यातली माळच काढलीस काय? जानवे हि- ठेवावर आहे की नाहीं? वगैरे प्रश्नांची यादी करून ठेवली असतीत. देवाने खैरात केली म्हणावयाचे. नाहीं तर आमच्या नशिबाने आम्हांला गळ्यातली माळ काढलीस काय? म्हणून जेवा विचारतात तेवा बुद्धीही विचारतात. असु -

येथें आल्यापासून एक महिने ता १८ जानेवारीपर्यंत ताप कधी अधिक कधी कमी असा होता. हें थोडक्यांत आजीचिणार आहे. तें वाचून दया आणि मग नारायण स्वीकारीच मांस खात नाहीं तर रोजचा- एकादशी करीत काळ कंठीत आहे याची खात्री करून द्या.

या १० दिवसात आम्हीं कधीतरी १५ दिवस एकाच रवेदेचा आतिव बटर आणि काही मिश्र भाजी करून खाल्ली. कधीं कधीं पंधरा दिवस नंतर सर्व कांहीं तरी. आम्हीं दिवसांतून तीनदा खातो. सकाळीं ८ वाजतां, दुपारी १२॥ वाजतां व संध्याकाळीं ७॥ वाजतां. प्रथम तारीख २० जानेवारी पर्यंत सकाळीं सुद्धां आम्हीं दूध व रोटी खात असूं. तदनंतर २० जानेवारी पासून ६ फेब्रु वारीपर्यंत एक डेंकाच्या चहा व दूध घेत असूं तदनंतर १ मार्चपर्यंत दूध व हरभऱ्याच्या डाळीच्या पिठाच्या वड्या घेत असूं. ता २० जानेवारीपासून आम्हीं कालेजातील ताप्रेम खाण्यास जाण्यास सुरुवात केली. खाण्यासाठी घोडीत घरत असे सक्त नसल्यामुळे खिशांतून दुधाची बाटली व जाड अथवा पोळी साखर घेत असूं. ताप्रेम कडून रूम मध्ये येण्यानंतर साखरेसह येथून तें दूध व जाड घेत असूं. नंतर दुपारी १ वाजतां दूध व रोट खाऊन इकडे तिकडे फुकफुका- वळ खात असूं. मुळे म्हणजे गाजरें व सलगम. संध्याकाळी ७॥ वाजतां पुनश्च दूध व रोट तोंडात करीत असूं. दूध, रोट व फळे यांचे प्रमाण असें ठेवले आहे. आमच्याकडे कैथाना नसे अन्न शोधून देतात तेवें आम्हीं शोधून अन्न खातो. सकाळीं ११ अर्धा शेर, दुपारी ३॥ पाऊण शेर व संध्याकाळी ७॥ पाऊण शेर असें एकून २ शेर दूध. दुपारी अर्धी व संध्याकाळी अर्धी अशी कोरी (रोट-ब्रेड) व दुपारी फळे २ सकाळचंद्र हें आमचे रोजचे खाणे. रोज- चे वजन पाऊण पाउंड म्हणजे आमच्याकडचे १ शेर असते. याशिवाय एकादा अथवा दोनदा. या पहाण्याने आमची प्रकृती बिघडली असेल असें कदाचित आपण म्हणाल, तर तसें नाहीं, माझें वजन मी येथें आलो त्यावेळीं १०५ पाउंड होते तें आतां १२० एकोणीस पाउंड झाले आहे म्हणजे

पांच मजुरांनी मात्रे वजन वाढले नसेल, तर त्यें असताना जेवढा पगार होता त्यापेक्षा तुम्ही जरा ज्यास्त कडू चालतो म्हणाला होतात तरी तो पगार कमी झाला नाही. पदार्थांकडे लक्ष जात नाही. करोनरी धमनी घास खाऊन मात्रे मार्ग बंद करणे म्हणजे दोन ग्लास दूध, एक सफरचंद, व दोन केळे आणि एखादे अथवा दोन चमचे इतके अन्न फिकट आणि चवीपुरतेच आहारात या प्रमाणकेपा जीवनवृत्तांत आढावयाचा आहे, या तत्त्वाच्या स्वरूपात कदाचित थोडासा फेरफार करावा लागेल नाही. असे नाही पण आहारात बिलकुल फरक नाही हे खूप ज्यास्त प्रमाण. लोकांच्या दुर्बलतीस्वतः केसाचा आग्रह धरला, मिरचीदाण्याच्या अथवा कॉफीच्या घोट जरी असली तरी अपवित्र पदार्थांचे सेवन करणार नाही हे निश्चित होय. तात्पुरत १ जानेवारी पासून १ मार्च पर्यंत मला दोघांची आमंत्रणे आली पैकी पांच ठिकाणी गेलो. जायच्या पूर्वी मी प्रत्येकास सांगे की मी शाकाहारी आहे; मला पाहिजे तेच मी खाईन, तुम्हांस त्रास नसेल तर येतो. तेव्हां ते मृदुत कांही हरकत नाही. तेथें गेल्यावर पंक्तीस बसल्यावर पदार्थ पेढे मेणाच्याचा तोंडाला केला आहे हे विचारे, त्यांत चरबी, मांस वगैरे आहे का विचारे; नाही म्हटल्यावर जेवत बसले ज्यास विचारून खात्री झाल्यावर त्या पदार्थांस हात लावी. मांसाचा असल्यास परत पेढून जाण्यास सांगे व बिरड्याचे तुकडे तोंडात घालीत त्यांच्याशी बोलत बसे. या माझ्या हटण्याने कित्येकांना राग येई, माझ्या सांगीवर मित्रांना सुद्धा मांसे हे कळो एक दोघांचे पक्षांत पडले नाही. पण त्यास स्वस्थ बसावे लागले नंतर त्यांनीही तोंच मार्ग स्वीकारिला. आमी शाकाहारी आहो असे जिकडे तेथे कळले. एका ऑफिसच्या मुख्याचा ही हकीकत कळली, तेव्हां त्यानी माझ्या स्वास्थ्याबद्दल चवकशी केली. त्यांनुसार (आग्रहाने) अरबूर स्वास्थ्याचा मिळेल नाही असली मरत नाहीत नाही असा, पेढेने त्याने एकाचा विचारले. त्याचे त्यांस समर्पक उत्तर मिळाले. हा आमच्या जेवण्याचा इतिहास आहे. अशा तऱ्हेची रोजची एकादशी घडत आहे. घरी असताना सोमवार एकादशी सोडण्याकाठी तुम्ही व संगूताई मागे लागला होता व माझे उपवास सोडवले ही. पण ही नित्याची "रोटिबिस्की एकादशी" सोडावयाचा येथें संगूताई नाही हे पाहून बाईस वाटते. घरची एकादशी कोणीही सोडवली असती, कारण त्यांच्यापासून त्यांना कुणी त्रास पडला नसतात पण ही एकादशी जी संगूताई सोडवीत तीच खरी समजावू माउली सुखावयाची. संगूताई, या प्रश्नाचे उत्तर देईलकाय? असो.

मुलांच्या प्रकृती कशा आहेत? चि. अरविंद व चि. पीत खुशाल आहेतना? चि. विपीत गाळेला जात असतो ना? चि. अवेरी कळयाला आहे काय? चि. जं पिकू अद्दल बहुधा हे पत्र तुमच्याहातात व त्यादिवशी घेऊन त्याच्या मुखास आली सिध्यांचा असाच संभव आहे. असल्यास माझा त्रिवाची साष्टांग नमस्कार कळवा. चि. मीताबाई आपल्या चवथ्या कळीचा डोहाळे घेऊन बसली असेल नेण्ये? आत काय हो केंकुरवाळी झाली? असल्याशी बोलावयाची सुद्धा नाही. असतु पत्राचे उत्तर मुळीं करवी अवश्य धाडावे. आपला स्नेहांकित.

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America.

"Ram"

Dear Shankar.

Why so? Why not drop two lines at least in the letter of Vinayak? You are not the loser thereby. A certainly you can spare some minutes for your brother across! Don't you think so? What have you thought about Bhaskar? What you intend to do in future. You did not write anything about it. Please write. I am anxious to know everything about you.

Hope to receive from you always

Yours affly
Narayan.

No 11

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
8th March 1914

"Ram"

Dear Balu

Just a few lines. Please ask vinayak about the subject that I have fixed this time Write upon it in Canarese very clearly. Let me receive it after 2 weeks at least. Do you wish to go to Tarale now? Has dear Pellikkka returned? ~~What~~ How you managed for the Rupees? Did Tirumalai pay or you wrote to Mr. Alur? Please write. More in my next.

Yours affly
Narayan

Hubli

गीताश्रम 401 Narayan
Poona
3rd April '14.

Dear Baba.

Gangutai's letter to hand.
Diary is also sent by this may mail.
Tell her that I will do as per
her directions without fail. Letter follows.

Nothing more for the present
your dear
Bhaskar.

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
Gr. D. American
Lit. Hist. C-14

Wolff

"Kleine"

Dear Mr. Wolff

Upon card I found [illegible] to read that you wish to be regularly enrolled hereafter. I think by the time you receive this letter you will be in Hubbell. Let me know how many days you will stay there & how many days in Ann Arbor. Do you desire to do anything about rooms & board while you are in the college?

I will send you some prescription cards next week. Be often writing more often [illegible]

Yours truly

No 12

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U S America
15th March '14

My dear Bala

Nothing from you last time. Have you answered all my questions? Don't fail to do so. Improve your handwriting whenever you write a certain thing read it once or twice over again, see whether there are any mistakes, if any correct them & then dispose off will them. That is the best way of learning. Don't simply go on without Considering.

Have you receives any letters from Anna, Atai? Are they alright? Be writing them often — not for moneys sake but for the sake of love. Has dear Pillakka returned? If, tell her My B. Namaskares. If not don't fail to write about me? Has Keshave master gone to the other world? I don't think that he is alive! I word

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U S America
15-3-'14

"Ram"

My dear Shankar

Its a pity that you shd, not drop a single line on every eighth day! don't you find time? A minute even to write I say! Then, how is it that you will do so many great things after you settle in one place? We should train our body & mind to suffer hardships, to go away through difficulties & do great many things at a time without getting ourselves or others confused, that is a great a really great man. Don't you think so? Learn these things besides your school hours. Your school & your poor & weak minded teachers would never teach any thing of this sort because they

him more than 6 or 7 letters but not a single is answered yet Perhaps he might be engaged this [illegible] Had Kashinanna gone over there Please write him also

What about your fat body? Is it yet as it was first? What are you doing for it? Do nothing but take a walk, eat as much little as you can & don't sleep more than 6 hours a day At the same time devote your attention to God at this devotion I am sure this will not only reduce your fatiness but make you an iron man.

Are you performing your Sandhya ceremony & saying the Stotras? Don't fail to do so

Be writing often Yours affly

Take care of Shrimad Ganesh Narayan

don't know themselves. Your routine books will never teach you & you will not learn anything from them because they haven't anything in themselves. You shall have to analyze all these things for yourself & think over them deeply & bring them in practices. This is what we call व्यवहारिक वेदांत or as the common people say व्यवहार. व्यवहार is not only of going into bazar & by playing tricks to bring some articles; it's not only a better knowledge of household affairs or संसार; not only of conducting a merchandise but the analyzation of so many things which you see & behold in your daily life; & then placing them in an order to be followed by others. This is the teaching of Hindu religion. This is as I say is our religion. I don't wish to ask you to perform Sandhya tsam संध्या but I appeal you to follow the above explained religion. Will you do that for me? I shall be highly obliged. Narayan

पत्र नंबर १२ ७८

सिद्धिगानविश्वविद्यालय
आर्क आर्बर, मिच.
युनि. अमेरिका
१५-३-१९

॥ श्रीराम ॥

चि. गणपतराव अनेक आशिर्वाद विशेष :-

तुझी पत्रे आम्हाला वेळी मिळत नाहीत. तुझा कडून मिळत दर सोमवारी अथवा मंगळवारी पत्रे येणार व पलीकडून त्याच सोमवारी तुझी पत्रे जात असून कमीत कमी आठवड्यात दिवसी बेकसिक्त नाही. म्हणून मिळत नाही तरी आठवड्यात रविवारी संबंध दिवस आपणाकडे पाठवावयाची पत्रे लिहावी लागतात. अर्थात् पत्र पोचल्यापासून त्यापासून उत्तर लिहीतोपर्यंत पांच दिवस मध्ये निघून जातात. त्या आठवड्यात पत्र आले नाही म्हणजे पुन्हा आठवड्यात इकडून पत्र आले पाहिजे असे नाही. कोणा कोणा ही चुकी पोस्टाची असते कधीना कधी आपणाकडून चुकीमुळे होऊ शकते. ~~आम्ही~~ आठवड्यात ही उत्तरापर्यंत (दोनआठवड्यापर्यंत) आमच्या पत्राची वाट पाहून नंतर ~~आम्ही~~ दुसरे पोस्टात टाकणार आहे.

आपणाकडोणाकडून काही पत्र आले नाही म्हणजे आपणास काय लिहावे हेच सुचत नाही अर्थात यात्रेचे विशेष मजकूर नाही.

चि. सौ. सिंधुकडून गेल्या आठवड्यात पत्र आले. तू तिला पाठवत असतेस ना? पुण्याच्या पत्रात पत्रे पाठवायची म्हणून सोडीस की तुझी पाठवण्याची इच्छा नाही? आपण आपले काम करीत राहावे, दुसरा इच्छा करू नये असे म्हणे केलेले आहे. चि. सरस्वती तू पत्र पाठवत असतेस त्यातील एक पत्र नित्यनेमाने नेमुकता तुझ्या पत्रात घाल परमेश्वराचा दुवा आली तर तुझ्याकडून मणिनी कार्याची सेवा घडून आणील, वाईट काम होणार नाही अशी मनोदेवता मला साक्ष देत आहे.

माझ्या सर्व प्रश्नांचा उत्तरे नेमुकता दिली आहेस ना? पुढील पत्रात मला प्रश्न विचारावयाचे आहेत. खुप मजकी हकीकतीचे वर्णन वाचण्यावर व माझी डायरी पाहिल्यावर तुझे काय मत होते ते मला कळीव. विसरू नको.

चि. अरविंद व विमीन यांच्या प्रकृतीस जपत असतेसना? ~~आम्ही~~ वरचेवर पत्रातून त्यांना आवर्जून घेतलेना? त्यांचे काही कडक वरचेवर आहेना? कळीव. नंबर ४ "जानपद" आला पाहिजे आहे. पाहून ठेवा. सर्वांना वाचून दाखवा. युरोपियन व अमेरिकन लोकांचे गुण व त्यांची चांगलीत कमी असतेत ते पहा. कळावे

आपला जीव नारायण

पत्र नंबर १२

॥ श्रीरामः ॥

मिशिगन विश्वविद्यालय
आर्ट आर्बर मिच्
यु. एस्. अमेरिका
१५ जानेवारी १९१४

लि. जं. वाहिनीस बरयाचे दोन हार गोड़न मिळाले तरी मस्तक ठेवून नमस्कार विज्ञापना- बरेच दिवसांत आपणाकडून मेरोप आला नाही. अलीकडे मिरोपाचेंना सो इतका धावपो असे की खुरी काढायचे जरी कोणी मला येथें जेवण दिले तरी मला तृप्ती होणार नाही. बाकी तसले जेवण मला स्वप्नांत सुद्धां या ठिकाणी मिळणार नाही म्हणा, तरी सांगतो. हं! मागील पत्रांत लिहिल्याप्रमाणे आमचे सुग्रास भोजन कसे चालले आहे हे आपणास आता कळले असेलच! वहिनी, हे दोन दुधाचे स्वर्गीय अन्न खाता नाही तुमची आठवण इतकी होते म्हणून सांगू की घरीं जेवणाच्या वेळी तुम्ही असतां तर फार बरें झाले असते असें कित्येकदा वाटते. व केव्हां केव्हां तुमचा हेवाही फार करतो; कारण तुमची नित्य, तूप, लोणी, मोरवळा, स्वयंपाकी बाया- मराठ्यांची भाती, कोथिंबिरी व मसुरडा उकडीत आलेला कोणाकडे तूप व मेतकूट घालून केलेले धांस व त्याबरोबर आमटी अथवा कढी यांचे चुरके मारत असलेले आपण हल्लीस पहातां! केवळ वाळले रोयले तुकडे दुधाशी कसे बसे गडबडीने खाऊन गाळेला जाण्याच्या मला अगदी तीन चतुर्थांश रात्री खाण्याचा हेवा येथार नाही असें कसें होईल? पण छे! माझें अज्ञानी हृदय इतर पोरांच्या जेवणा मजेत देशबांधवांत तुमच्या तरी थोड्या अंशाने सुख मिळते हे पाहून समाधान वाटते व याकरिताच त्याच्या जोरावर मी त्या हेवेस कांब मुरडून देतो, व आपल्या प्रेमाने माझ्या इतर कोकरांना कधीं चांगले अन्न मिळेल यांचा विचार करीत बसतो. वहिनी, आपल्या देशांत पुष्कळ लोक एकेक लिंबाएव्हढ एक भाकरी व कांदा खाऊन कालक्रमणा करीत असताना, या ठिकाणी सुग्रास अन्न खात असता शरीर बरावें यापरते दुसरें महत्त्वाचे कोणते हें नाही अशी माझी समजूत आहे आणि म्हणून मला मिळणारे "रोटी दूध" अन्न मजला प्रिय आहे. मजें सर्व आयुष्य माझ्या लोकांकरितां खर्ची पडो हीच परमेश्वराजवळ माझी प्रार्थना आहे.

मुलांची प्रकृती बरी आहेना? ये. अरविंद वाचितोय पूर्वीप्रमाणेच खेळत असतातना? माझी आठवण काढतात काय? त्यांना सांग. खूप दूध प्यायचास देऊन खेळायचास सोडा. त्यांना फिरायलाही घेऊन जाण्यास सांग. घरांत सर्व बायकी मोडीतला ठेविले आहेत. सर्वांकडी त्यांच्याबरोबर मुलांना बाहेर पाठवत असा व नित्य गंमतीने खेळत असा! त्यांच्या अभ्यासाची काळजी तुम्हांला नको. फक्त त्यांना चांगले चारा; खेळू करा आणी सशक्त बनवा म्हणजे झाले. चि. अरविंद दही, ताक खातो काय? अवश्य कळवा चि. सौ. सीताबाई अक्षरी लिहीत आहे काय? चि. सौ. कावेरी अक्षरी काय? चि. जं. पिंकु अक्षरे काढतें हुलकी का आली असेल. माझा त्रिकाळी साष्टांग नमस्कार कळवावा. चि. सौ. मावशीची प्रकृती कशी आहे? तीकडे माझा नमस्कार कळवा आणखी नवीन वर्तमान.

No 12

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich,
U. S. America
15th M. 1914

My dear Ramu

Why shd I not be sorry for not receiving a single letter from you? Since I left you on Bombay shore, I see only two letters from you while I have written 12+4 = 16 letters. Is not it a wonder? You may very well say that there is no need of writing seperately when the whole family is writing. The answer is why should you eat when the whole family is taking something. Why should you not be silent when they take their proper share of food and consume it? You can not live unless that! so also you should think that I can not satisfied unless I receive from you & you do not do your duty in the real sense of the word I shall be expecting your letter in future.

You might have seen dread all the letters that I have written to dear Vahini, Gangubai, Baba, Vinayak, Shankar & others. So also

No 12

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor; Mich
U. S. America.
15th march 1914

Dear Vinayak

I am sorry I did not receive from you last time. Perhaps you might have written but I did not receive. Sometimes the Ind mail arrives here 3 weeks late or sometimes four weeks late. Your letter might have gone with the 4 weeks mail. But wonder it is I received 2 letters from Tatya, Bhaskar & others dated 13th Feb & Bhaskar says that you have written! The mail arrived here after 3 weeks but your letter did not come. Why? I don't understand the reason of its being late! I will wait till tomorrow noon & see whether I receive any. If I receive I will write at the back of this letter, If not I will state so.

Have you written all the essays that I asked for! Remember I expect & much from you & you should satisfy me

you might remember me when I said that none of my letters should be shown to any one except the family members. People are always curious & they often like to read some thing from a man who is far away. But it is not advisable on our part to show our private correspondence. Therefore I have begun to write separate papers for people who ask curiously. In these papers I always give some interesting news & make the people understand the real state of affairs here & let them know the manners & customs of the western world. I name this paper as [illegible] & I number it. You should read all these papers yourself & then read to others & explain the real meaning of the same. I want you to create a spirit amongst your friends for foreign news. Read this [illegible] whenever you receive it to all your classes & set them thinking. Let there be discussions, & let them have a thirst of reading more & more often. I shall try to send every week even the minutest news which I think would be of interesting to my people. Hoping to receive from you

Yours affly
Narayan

in every respect. Write, as I said in my last, on the subject which you like most, & ask Balu to do the same.

Be taking boys for a walk daily. Don't forget to do it. I am writing you often about it but you don't mention any thing of that sort in your letters. Remember that you always should impress the youngsters your own & nice ideas by either hook or crook

Who is your teacher? How are you going on with your studies? What is your class number? Try to read my [illegible] to your friends & create some sort of feeling amongst them. & I need not tell you. Have an eye upon dear Gangulai & her duties.

Nothing more.

Yours affly
Narayan

No letter even now. Monday 16th
at 12 Noon

पत्र नंबर
१२

॥ श्रीराम ॥

मिशिगन विश्वविद्यालय
ॲन आर्बर, मिच्.
दु.से. ओरिक
ता. २२-३-१५

चि. गणपतराव अनेक आशीर्वाद विशेष :- तारीख १७ रोजी कॉलेजातील कामकरीत असताना मेल्टरीने एक पत्र आणून देऊन बाबा कोणत्या तारखेचे पत्र पाहिजे. त्यांपैकी आणीक आठवड्यात वेदाची माहिती पाठविली आहे' असें लिहिले होते म्हणजे ७ पत्रांतून वेदाची माहिती वाचून उत्कृष्ट पत्र असलेले पूर्वीच्या आठवड्या चे पत्र मिळाले. पत्र वाचून आनंदापरीस अत्यंत कौतुक वाटले. पुरुषोत्तमरावांची ह्यांनी- ची काय तुरथा होतील हे तुम्हीं तूंच त्याच पत्राने पुनश्च मला कळविलेस. आणीक आठवड्यांचा मजा आज ८ दिवसांनी जाऊन तीन महिने होतात. या अवधीत आम्ही पर्यंत तुम्हांकडून मुळासह व तात्यांचा १२ पत्रे पावलीं व आजचे हे तेरावे आहे. तसेंच पुन्हाकडूनही आतापर्यंत १२-१४ पत्रे आलीं. पैकी वर्णन वाचून तात्यांने मुळासी वर्तमान आश्चर्य व्यक्त केले आहे. कोणी काही, कोणी काही अशा तऱ्हेने आपणाकडे पत्रे लिहिली आहे. चि.सौ. विमू तात्यांची पत्नी व तू यां तिघांकडूनही मजकडे पत्रे येतात तात्यांच्या पत्नीचे यात्रे रवेळचा पहिले पत्र आले. अर्थात् त्यांत विशेष मजकुराची अपेक्षा मी केली नव्हती. पण ज्यावेळी ज्यावेळी मी पत्रे लिहितो त्यांच्या- त्यांच्याकडून मजकडे आगळेवेगळे प्रश्न विचारले जातात. त्यांची उत्तरे मला चांगली जमतील असें वाटत होते. आपण सर्व मंडळी विश्वास असून ती लिहिलेली आहेत. विनायक, बाळ, शंकर हे सुद्धा मजकडे निरनिराळे प्रश्न विचारून कळावून सोडतील अशी थोर समजूत केली होती. तूं लिहू लिहिलेली, अथवा व जगाच्या विलक्षण अनुभव नसलेली अर्थात् तुला काहीं कळणार नाहीं असें वाटे म्हणून अलीकडच्या तुझ्या पत्रव्यवहारावरून माझें मत पार बदलून गेले. तात्यांच्या पत्रांत. घरगुती रुगाले असले व कांहीं केलां "मी तुम्हांकडून कशाची गोष्टकरेन, अमुकाला तुमच्याबद्दल पत्र पाठविले आहे, उत्तर आल्यावर कळवीन, पैसे पाठवीन त्वरित करीन" अशा होऊन न होण्याच्या संभाषणांत आपला असतात. मधल्या तारांत बोलणीच थांबत नाहीं, थरारी तरी तो तारेच्या च पार ओळी खरडतो — म्हणजे असें वाटतें की आपल्यापुढें सर्व जगत् आदीं मुळ्ख होय— (अलीकडच्या दोन पत्रांवरून माझी कल्पना झाली) आणि तात्याराम बोलतो. विनायकाचा स्वारीकडच्या फौजेस बसावयाचे आहे. म्हणून त्याचा वेळ मिळत असावा व पोहोंचा पास झाल्यानंतर कॉलेजमध्ये जावयाचे = अर्थात् कॉलेजची मुळे जणी सदा छातीवर बाळून डोळ्यांसमोर असतात व आपल्या मातृसंस्थेचे आपल्यासारख्या अनेकांचे पोशन करून ज्ञानवैभवांत तसें त्याचा आतापासून लिहावयाचे असल्यामुळे पंचवीस। तात्यांनी काढलेल्या २-४ पुस्तकांची ओळी लिहावी म्हणजे कारकुनी चिठ्ठ्यांवर काढतो व पलीकडे पाठवून देतो. बाकीचे- मला असलेले पुस्तक पाठवायला सांगा. पत्रांत पाठवून द्या. डायरी का पाठवीत नाही अशी पृच्छा केलीत. एका महत्त्वाच्या गुप्त राजकीय बाबतीची चर्चा झाली होती. ती अशी असें त्यांच्या त्यांच्या पत्रांवरून मला कळून आले आहे. मनुष्याच्या दुधारीची, कल्पना करावयाला चौकसपणा फार कारणीभूत होतो. याच अर्थाचे एक पत्र मी कळघटगिरि बाळाभाऊंस २० दिवसांपूर्वी धाडले आहे. मधे मधे हीं जी प्रश्नोत्तरे मला विचारलेत त्यांवरूनच मी

या दृष्टीने की तुमच्यातून चांगली कामे होऊ शकतील. मला पत्रे लिहायचा मुळीं वेळ मिळत नाही पण तुम्हा सर्वांकडून रविवारचा दिवस मी राखून ठेवीला आहे. पत्रोत्तरी दोन लिहून वेळ मिळाल्यास मी अभ्यास करतो. आपण एक तर येतं पुष्कळ लिहायचंही असतात व तुमचं एखादं तुमचा वेळ लिहितो व सकाळ संध्याकाळ चर्चेला जातो. (याबाबतची रीत पत्रिका पाठ्यांच्या उद्देशाने मी एकदाच एका कार्ड पाठवून तुम्हा या चर्चेला दर रविवारी सकाळ संध्याकाळ दिंडत जातो) अर्थात आता थोडाफार स्वतंत्र तू विचार केलेल्या प्रश्नांचे मी आतां उत्तर देणार आहे.

मागील आठवड्यास पाठविलेल्या नोंदवहीत 'आमचा परिसर' मी एकेक लिहिले" याविषयावर लिहितांना वसंत ऋतू संबंधाने लिहिलेले तू अगदी असमाधि आणि त्यावरून तुझा थोडी कल्पना आली असेल. इकडे तर ऑक्टोबर ते नोव्हेंबर महिन्याच्या अखेरीपासून तें मार्च अखेरीपर्यंत पडते. या अवधीत झाडांची सर्व पानें गळून गेलेली असतात. हिरव्या अथवा वाळलेल्या पानाचा एक तुकडा ही कोठें दिसत नाही. आपल्याकडे कापूसवाढ्या - कॅक्टस - जशा दिसतात तशी इकडची सर्व झाडें आपल्या दृष्टीस पडतात. फुलझाडें कोठें कांहीं, कांहीं नर्सरीत. सृष्टीची शोभा - ती सुद्धा वर्षाऋतूवर अवलंबून असते. जमिनीतील गवत तुडतां येईल किंवा नाही असते पण मोजकी कीं ही सोडें विकतही मिळत नाहींत. आकाशांत मेघमाला, झाडे पाहतां पक्षी यांना कधींच पहायला मिळत नाहीं. फक्त खारी मात्र दिसून येतात. या खारींवर पाळणाऱ्यांचे विशेष प्रेम आहे. याकरितां घरांत पाळण्याच्या खारींना हे लोक दाणे वगैरे खावयाला टाकतात. यासंबंधाने एका गावांत १,००,००० एवढ्या खारी एका दिवसात मारल्या गेल्या असे मी एका वर्तमानपत्रात वाचले. या डोंगरी प्रदेशांत वसंतऋतू प्रारंभ झाल्याबरोबर झाडांना पानें फुटतात. एप्रिल, मे, जून, जुलै, ऑगस्ट, सप्टेंबर व ऑक्टोबर या महिन्यांत प्रत्येक ऋतूंत कुठे झाडें जास्तीकमी असतात आणि त्यायोगें परावर्तविशेष शोभा येते असें मात्र ऐकिवांत आहे. बर्फ फार न अजिबात पीक कधींच येत नाहीं. पण एप्रिल पासून जुलै हे जोरें पेरणी करतात मूग. शेतकरी वर्ग थंडीच्या दिवसांत दुसरीकडे आंगमेहनतीला जातो. तोंपर्यंत ही रिकामी कोंकणांतल्याप्रमाणे घरांत बसून राहत नाहीं. गावांत एखादें काम पडलें तर वर्षाकाठी दोन तीन रुपयांची मजुरी करून येतो. येत्या एप्रिल अखेरपासून दुसरा दिवस मजा वसंत ऋतूची सुरुवात. एक दिवस मी तुझ्याकडे एका खेडेगांवास जाईन व तेथली माहिती गोळा करून तुझ्याकडे पाठवून देईन. तसेंच 'दूध' याविषयावर एक सविस्तर लेख निसर्गमंगलकडे (तात्यासाहेबांकडे) पाठवीन तो वाचा. लॉकिन यावेळचा एक पक्षी वसंत ऋतूची सूचना करण्याकरितां थंडीचे दिवस संपल्याबरोबर येतो. त्याबद्दलचे तो दिसूं लागला आहे. असतो.

यानंतर तू जर मला प्रश्नविषयाबद्दल तर मी मोठ्या आनंदाने तुझ्याकरितां थोडा वेळ खर्च करीन. बाकीच्या प्रश्नांची उत्तरें पाठीमागून पत्रांत सांगतोच. कळावे. आपला स्नेही नारायण (शिरीष नारायण सातकर)

पत्र नंबर १२ ॥ श्रीराम ॥ ७५ मिशिगान विश्वविद्यालय
आन आर्बर, मिच,
यु.से. अमेरिका.

चि विनायक यास - - तू पाठविलेला केरव पोंचला. केरव आरंभ चांगला वठला होता केरव मागाविषयीच्या आरंभी थोडीशी खेचल झिंग इकडील. आकडी कसली याची डायरी बहुधा पोंचलीच असेल. आपली दुसरी साखी काय? असतु. दामाकाकांची मागविशेष खिरापत मिळाली केळ नाही. आंबेळ नाही ई थोडक्यात सांगितलेले बरें असें वाटतें. आवश्यक्या आवश्यक्या प्रत्येक विषयांत — जितका अभ्यास साधा असेल तितक्यांत पारंगत होते. आणि त्या सर्व विषयांची उकळणी करावयाचा आरंभ केळ निघून गेला. म्हणून विशेष केळ मिळत नाही. पुढील खेपेस ज्यासंबंधी मजकूर कळावे आपला नारायण.

my dear Shankar
Your broken Chit to hand. Glad to see it. Be often writing please. More in my next. Yours affly
Narayan.

My dear Balu
Yours to hand. glad ~~to~~ see that you desire. to see some eminent articles in your papers. I will write you more in my next. Yours
Narayan

Mydear Rama
Your letter written in a fashionable manner is to hand. Glad you have made up your mind to write on every fortnight atleast. It is my fortune I may say. I don't wish to trouble you because you are a father of a child now. So, I must respect you in every way. Don't you think so? What made you to write, "Sir"? that shows that you are thinking of something else about me. What is it, please?
How is Baba + Maoshi at Kalpalgi. Please write about their health. More in my next.
Yours affly
Narayan

अमेरिका १२

॥ श्रीराम ॥

कॅलिफोर्नियाविद्यापीठ
सान्ता बार्बरा, कॅलि.
यु. एस. अमेरिका.
२३ सप्टेंबर ३/६४

तिर्थरूप वहिनीस नारायणाचे दोन्ही कर जोडून
विनंति करणी विनंतिपत्र ते कृत साष्टांग नमस्कार विशेषतः.

आपल्या पत्रव्यवहाराचा (कॉरस्पॉंडंस) ने (आकडे) लिहिलेले आपले पत्र पोचले. मजकूर वाचून फारच वाईट वाटले. माझ्या वहिनी सौ परत हिंदुस्थानाला जायच्या नांवानेच मरणाहून अत्यंत वाईट वाटते. वहिनी! आपण गेल्यानंतर सौ कोणाकडे पाहू. नेकबर. आणि आपण जरूरीपुरतेच पैसे पाठविणार असाल तर मग जिथे मुलाले सौ तिकडे जाणार तरी नाही. या ठिकाणीच राहतो. मग त्रैमासिक पाठविणारे माणूसच निघून गेले तर सौ कोणाकडे पैसे मागेल? अथवा आपण डायरेक्टली जिजीआमार्फत जाणार तो दिवस तरी झटकन मुलाले सौ अंतरीक्षातून घेऊन येईन. झटपट विसरू नये. पत्राचे उत्तर मिळत राहावे असे वाटते व तसेच पाठविण्याची व्यवस्था करावी.

झटपट आपला नारायण

चि. सौ. कार्टून्स आशीर्वाद पत्र पोचले. गंमतीचे वाटून जरा अक्षर सुधारलीस तर फार वाईट होईल नाही! ठीक आहे. तुला चुटकुले लिहिण्यात आपण होऊन आपले अक्षर सुधारलीस व वळणदार करलीस तीच आमची संगत नाही. सारखी गेल्यावर पत्र धाडलीस काय? तू गंमतीदाखले पत्र पाठवीत जाशील तर बरे. झटपट.

अमका नारायण

॥ श्रीरामजी की लिखित श्रीरामजी की.

तेनू अंतु मध्यलु. अक्षरं लेखलु, अदी छे ना
छतां तमेनु करवु छ. ही. बराबर, ओलाजोख, ठीक मजा
लीखवानुं. हेरुं

मिशिगन विद्यापीठ
आन् आर्बर, मिच्.
युस्.अमेरिका

॥ श्रीराम ॥

चि.गंगूताईस अनेक आशीर्वाद.

तुझे पत्र मोकळे सोबत ठेविले ती खुशाली वाचली. आनंद झाला. तुझ्या शाळेच्या उत्तरासाठी मला बरीच माहिती लागली. "अमेरिकेत शाळेत मुलींना व्यायाम देतात म्हणे, तर तो कसा देतात, त्याच्याकडून कवाईत वगैरे काय काय करून घेतात, तसेच तिकडील (म्हणजे बायकांची) रहाणी कशी असते व तत्संबंधी नवरे मेले म्हणजे सगळ्या कार्यं कशी करतात हे सर्वही मला कळवा" हा तुझा प्रश्न. याप्रमाणे माझ्या मनाला अत्यानंद झाला व तोच तो प्रश्न मी पन्नास दा वाचून वाटेल त्या प्रयत्नाने ती माहिती मिळवण्याचा निश्चय केला. वरील विषयांची माहिती वाचकांनाच विचारली म्हणजे पूर्णपणे कळते असे मला वाटल्यामुळे मी दोन कामगिऱ्या केल्या. (एक) परदेशी कामगारी ब्यूरॉ मध्ये असणाऱ्या एका अमेरिकन विदुषीस (लेडीस) पत्र पाठवून तुला सर्व इत्थंभूत कळवावयास लिहिले. दुसरी कामगारी येथील स्त्रियांच्या वाचोत्तेजनसभेवरील डॉक्टरणीस "तुझ्या मेरीस मला पाठवायचे आहे, तर तेथे ठराव" म्हणून एक चिठ्ठी लिहिले. तिसरीकडे मोठमोठी मजल मारणारी व्हायची आहे. अर्थात् घरबसेपणे तुला उत्तर देता येणार नाही. (३) जोडे कारखान्यात (घरगुती नव्हेत) स्त्रियांच्या तब्येतीस व्यायाम एवढी सक्ती नसते व मजूर तेथे पाठवायचे ते पाहून परत आणतो या रीतीप्रमाणे पुरुषप्रमाणे उंचेलक, जोड, हुशब्बार, अथवा कोणतीही श्रमाचे काम करू देत नाहीत. स्वतःच्या घराला आग लागली तेव्हा ती विझवण्यासाठी शिडीवर चढणे भाग पडले, अशीच्या घरच्या पाण्याच्या विहिरीत शिरून पाणी काढावयाचे, तसेच डोंगराच्या दोरीचा पाट करून जमीन खणण्यावर चढवणे तसे उंच उंच जागा कशा चढाव्या याचा, रंगावर रायफल घेऊन मारण्याचा, तरवार फिरवून स्वतःचे संरक्षण करणे इत्यादि व्यायाम असतात, उड्या कशा माराव्यात याच्या, कसे पळावयाचे, याचे धडे शिकवण्याच्या जागाही. तसेच पोहावयाला शिकवितात. पोहण्याचे, तरवार फिरविण्याचे पुष्कळ व्यायाम होतात. उडी मारण्याचे, शिडीवर चढण्याचे यापासून कितपत व्यायाम होतो याचा तुला अनुभव आहेच. उदाहरणार्थ शिडी. सीतावाई साडी जर पायघोळ एकदा चढून वरती खाली येईल तोपर्यंत "दादा, बाई, कायदा वक्त (संधि वगैरे) पायमल्लन आले" असे म्हटल्याने किंमत तरी तू एकदे मजकडील (वक्त म्हटल्याने मी मात्र अर्थात होत नाही). यातीलच एखादे तरी — इति करवाली, उभे आडवे करणे — (वहया वगैरेनी करून घेतात. याकवाईती कॉलेजातले अभ्यासाच्या व्यतिरिक्त तुझ्या वर्णनाच्या पुष्कळशा गोष्टी असतात. या कवाईती केल्या नाहीत तर परत्वे वर्णित पाहीत नाहीत. कुस्ती, मल्लखांब, बुक्का बुक्की (Boxing — बॉक्सिंग) हे त्यांना शिकवत नाहीत.

वृ विचारलेल्या प्रश्नाच्या कारणा सर्वच मैत्रिणींना व्हाट्सॲप मधून शक्य तो माहिती गोळा करून येत्या रविवारी ऑनलाईन सांगायचं होतं. दोन तुला विचारलेल्या प्रश्नांत वाचायच्या सारांश मी लिहिलेले तरी तुला वाचायच्याची इच्छा असल्यास तुला कळवू शकतो.

"सासर वाईकांच्या राहणी संबंधाने, जो तू प्रश्न विचारलास त्याबद्दलचे, मला मराठी कळा. मराठीच. येत नाही. कारण मला अर्थच माहीत नाही. हिंदी करीत. थोडेथोडे सर्व मराठी गोळा करून तुला कळवेन. मराठी माहीत असलेला, लोकांच्या वातावरण विश्वसून लिहिण्याची माझी इच्छा नाही.

"सध्याची नवी मैत्रे मुलांना सगळ्या अधिकारात" हिंदू मुलींच्या लग्नाच्या विचारलेल्या या प्रश्नाचे उत्तर देणे मुळे प्रथम कसेतरच वाटते, कारण आम्हां लोकांत नवे सर्व हिंदुस्थानात मुलींचा नवरा मेला मुळे ती सतीधवा (वि-धवा) होते असे आपल्या अवस्थाविशेषतः विद्या मती जावे लागते. अर्थात नवरा मेला मुळे बायकांनी जगा सोडून पाळली साळी असे समजायचे. अशी रिवाज आहे, या प्रकारे सध्या धरून येत आहे. कुटुंबी असेच चालत राहील. पण मालमत्ता देणाऱ्याबद्दल बायका असा रीतीने विधवा होतात काय? हा प्रश्नच प्रथम सोडवावा लागेल. मराठी मध्ये विधवा स्त्रीवर त्या वाय करतात याबद्दलचे उत्तर यावे लागेल. प्रथम गेल्या लोकांत १८ व्या वर्षापूर्वी कोणत्याही मुलीचे लग्न करू देत नाहीत, केल्यास कायदा शिक्षा करते. अर्थात १८ वर्षापूर्वी विधवा मुली कधीच दृष्टीस पडत नाहीत. १८ व्या वर्षानंतर मुलींचा लग्नकरून देण्यात पत्रव्यवहार असतो. ती स्वतःच आपला नवरा शोधते वा मध्यस्थांनी लग्न करून देतो. हे लग्न बहुधा 20 ते 25 वर्षांच्या आत होते केव्हा केव्हा या मुली आपल्या वयाच्या 30-35-40 वर्षांपर्यंत मुलीं लग्नकरून देत नाहीत. आणि मग त्यानंतर आपल्याबरोबरीचा, आपल्या वेळचा थोडा मोठा अथवा आपल्यापेक्षा थोडा (वर्ष दोन वर्षांने) मोठा पत्नीशी लग्न करून आपले दिवस काढतात. यामुळे कारण असे आहे की वाढत्या आयुष्यात जो जोडीदार देण्यात येतो त्याबद्दल या बायका केव्हा केव्हा स्वभाव धाडस व कौटुंबिक मध्ये तिची जिकविण्याशिवाय लग्नकरून घ्यावयाचे नाही असा दिलेला निश्चय असतो. 20 ते 25 वर्षांच्या तिची जिकविणी की मग लग्न करून घेतात. अर्थात तरुणपणी नवरा मरून मुलीचा विधवा होण्याचा विशेष अवकाश दिसत नाही. लग्न करून घेतलेला नवरा अथवा दरविलेला नवरा नेहमीच तर राहतोच या बायका तुलनेचा आपला पती करून घेतात (मुलगे पुनर्विवाह करून घेतात) लोकांची अथवा कायद्याची आडकाठी विशेष नाही. हा तुलना नवराही जर मेला तर त्या तिसऱ्याशी, नंतर चवथ्याशी लग्न करून घेऊन आपली सर्वकामना पूर्ण करून घेतात. मात्र एकदा करून घेतलेला नवऱ्याचा कोणत्याही कारणाने सोडायचे देतां येत नाही. त्याला सोडायचे झाले तर कोर्टाची वकाट्या (घा-ट-रा) ची परवानगी लागते आणि मग त्याला सोडून तुलनेकडे जाता येते. याला इंग्रजीत डायव्होर्स म्हणतात. मराठीमध्ये नवरा मेला मुळे सदर जाता विडो - विधवा. मुलगा स्वस्थ घरी बसतो येते नंतर दोघांचे (दोघे) स्मरण करीत काढू कण्या करतात. या बायका जोपर्यंत लग्न करून घेत नाहीत तोपर्यंत या कुमारी या नावाने ओळखून घेतात. सुमारे 30 वर्षांपर्यंत जसे वय मेळे तसे दरडत नाही. तो कुमारीच असतात असे म्हणतात. पण खरी कौमार्यावस्थेत असते की नाही याची मात्र

सध्या शांत आहे. आजचा पोस्टमन. माझे मित्र न्यायाधीश नुकतेच पाहिले म्हणजे वर्षांत येथला पुलीस व वार्षिक तपासणी असा सर्व वकील मंडळ येतं जागा आहे. आता या वरून तुला कळेल की आपल्या देशाच्या तर्कदासपेक्षा वाक्य व गोष्टी लावण्याच्या विषयी आपल्यं किती अंतर आहे. तर मग, गंमत नाही, मी तुला एक प्रश्न विचारतो त्याचे उत्तर तू दिल्याशिवाय पत्र पाठवणार नाही असा मी शपथ घेतली आहे. प्रश्न — या दोन — हिंदू व क्रिश्चन लोकांच्या चालीरीती पैकी तुला कोणती आवडतो व तीकां ? संक्षेपाने लिहून कळवा पत्री लिही.

पाण्याच्या धबधब्याचे आणखी केव्हा तरी लिहेन. आत्ता तरी तुझी सर्वांनी क्षेमकुशल वाचले व सर्वांची शपथ तो मार्तिनी लिहून घ्यावीत अशी माझी फार इच्छा आहे. आईच्या सेवेपुढे सर्वसंगोष्टी अत्यल्पकुंठ तुमच्या हातचिठोरे हे सुचत नाही म्हणून तुझ्या ची तक्रारकरता.

आई इकडे अधाशा वर्षे झाले नाही. आहे तसेच आहे. दिवसातून एकदा निसंशय हजारदा सकाळी व हातमोजे घालून निघतो. पण त्याचा सध्या काही उपयोग होत नाही. कॉलेजात दिवसातून पुनरुक्त पाण्याची काम पडते म्हणून फार पुरपुरतात; इकडे आम्हाकडे म्हणते अतीशक्त होतो पण उपाय नसल्यामुळे स्वस्थ बसतो. उन्हाळ्यात देखील हातमोजे घेतले आहेत व काम करतानाच ते घालतो. त्यामुळे थोडा तरी बचाव होतो. परमेश्वराची मर्जी. असो, पत्र लांबले लिही व लिहिल्यानंतर मनन पूर्वक पत्र. अक्षर शक्य तितके मोठे काढावयाचा प्रयत्न करून लवकरात लवकर

तुझे आशीर्वाद प्रिय नारायण

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U.S. America
29th B-14.

No 14 1, Ram 11

My dear Vinayak.

Yours to hand. Glad to read ~~the~~ you have taken some part in the jimnasium. The description you sent of Gokakfalls is an excellent one. You ought to have sent photos along with it. I will publish the description of Gersappa & compare it with that of Naigara falls. Dear Vinayak the height of Gersappa falls is 960 feet while that Naigara is 3006 400 feet. The Gersappa has a fine view in forest & is devided into 4 small falls while Naigara is in a city by name Naigara & has a single falls. Which of these two you think great? Answer. But as Gersappa is in India — under a foreign rule — there is no man to bring it forward before the world & hence these people — all the world says that America has the greatest falls & that is of Niagara. Think & let me know what opinion you form

about this fact. Don't fail to do so

Have you read Gangutai's last letter? If not read & read the accompanying too. Look, how she has questioned the ashamed at it. You being a boy of reading so much ought to have tried to learn something through the correspondence that is now going on. You have no desire at all. Dear Vinayak! have I not told you to be inquisitive always? Try, do like that. Try to get experience from the possible method. I am at your service any time.

Vinayak, will you try to write the life of Tanaji Malusara in English? It should not exceed 200 two hundred lines. It should be brief but interesting to American people. Consult histories & H.N. Apte's novels. I want to publish in one of the papers. You write first. Then show it to your history teacher, have it corrected from him, make it fair & then send it to me. Keep one copy with you. I shall be expecting your Tanaji Malusaras life by the 1st week of May. Take care of your health & studies. Attend to your sandhya ceremonies. Take the youngsters for a walk often. Awaiting a letter from you.

Yours affly Narayan

No 14 "Ram" 100

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S America
19th M 14

My dear Ramu

Nothing from you. Of course I should not ask you about it hence forward as you have once for all written that I shall expect to hear from you. However I ought to make you a request just. Do not you see? I know you can not write a story as I do & you can not possibly devote your attention to such non profitable correspondence as this. I know it rather well still I beg you. Write and cry with it.

I... I see you going on with your health work? Has Iyer been to Kalyan? Has Saba there? So naoshi? Is? Please write everything in detail. Has your mother-in-law returned with her baby? Have you seen your

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U. S. America
29th M. 14

No 14 "Ram"

My dear Shankar

Nothing from you. Are you so busy? Oh! I am sure you get plenty of time but you don't utilize it properly. If you are studying hard, let me request you not to do so. Less you will spoil your health. Don't study more than 4 hr besides the school hours. Read some extra books in the rest leisure hour.

I am glad you have asked for books of love stories. These books cost very much here. A book which costs in India 8 annas, it is sold here for 75 cents i.e. 2Rs 5 As & 6 pies. In spite the Postal stamps. So I have asked dear Bhaskar to see that your wish is fulfilled with the least trouble. Of course, he will send you some that the same time will delight you. If possible I may go to Mr. Aiyer Shankar, & take whichever new book you

Child ? How is it ? Don't you [illegible] leave it to
Nevermind if you [illegible]. Had [illegible] not to
Celebrate the marriage ceremony [illegible] ?

I'll ring B.C. to Baba Head [illegible] and tell the
clerks under you

Nothing more [illegible]

Narayan

प्रि. मी. ओवरोस अनेक आशिर्वाद

शेवटचे पत्र लिहीले तेव्हा आपण राजीनाम्याचे [illegible]
अडीच्चे असाल गुरुजी ! पुढे काय ? पतिगृही कधी जाणार ? असाल तिथे
खिरिस्तेचा देव फार कनवाळा होता बरं का ! सर्वांस आशिर्वाद

आपला आशिर्वादक

No 14 " Ram "

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
29th m. 14

My dear Balu

... yellow leaves. Glad to read it. I thank you for having tryed to improve your handwriting. Try still more; you would get success. Don't you be disheartened & don't act like a girl. I wrote you often about it not for my sake but for your own good. Why should you be annoyed at it. Often times & you should understand it. Don't you think so? It would have been excusable to bear languish & heaven if they had complained like that. But on the contrary they never murmured. Then why should you. You say that you will not write letters. Why? Whether the bad handwriting you mean? Balu, you are a child. you should not think so. Learn to get experience by correspondence. Learn to live in the world & love all without no hatred towards me. you must get success at the end.

Don't be a fool! Be writing often & try still to improve your hand.

While I was working in the laboratory the other day I found under microscope (this is an instrument through

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U. S. America
29th m. 14

No 14 " Ram "

My dear Shankar

Nothing from you. Are you so busy? Oh! I am sure you get plenty of time but you don't utilize it properly. If you are studying hard, let me request you not to do so less you will spoil your health. Don't study more than 4 hrs besides the school hours. Read some extra books in the rest leisure hours.

I am glad you have asked for books of love stories. These books cost very much here. A book which costs in India 8 annas, it is sold here for 75 cents i.e. 2Rs 5 As & 6 pies. In spite the Postal stamps. So I have asked dear Bhaskar to see that your wish is fulfilled with the least trouble. Likewise, he will send you some [illegible] the same to you. If possible I may go to Mr. Hem Chandra, & take whichever book you

which we can see tiniest bodies & germs that are [illegible] germs have life & they live just as we do live. They germs take some food which was before them. They [illegible] they lives many a times. If feeder they used to [illegible] astonished to see it my eye began to [illegible] the microscope. So I was taking [illegible] was again looking at it. At the 6th time my [illegible] got the success.

So, Bala even the germs, with [illegible] with your eyes, try & try several times till they get success. why should a strong Hally boy like you should be discouraged. Wait: The time will come when I will praise you. But till that time I have every authority to speak [illegible] I think not good in your face & you should try to do it.

Do you write to dear Pillaikka about me & my health or not. Don't fail to write her every time. Write also to Varalakshmi Amma. Well what about your health? Are you taking care? Teach to your young sters. Take them for a walk & do [illegible] on every saturday. Has the number increased? Write more often. Read from you

Your affy Narayan

---

want from him. He is a good man he will give you many books to read. I had to write about it last time. Excuse me for that.

Well dear shankar, what about your future ideas? You did not write anything about dear Bhaskar too. Have you sent him anything? Yes! You say, you have collected one & half Rupee for me. Hand over to dear Bhaskar the amount you have collected & take a receipt from him to show to the people. Let Bhaskar use that money for himself. I will declare for having received it. I give full authority to dear Bhaskar to utilize the money.

What about the students who wanted to come here. Have they the same spirit yet. If, tell them to study hard & try to come here at their earliest convenience. Are you taking care of your brother Shripad? When you go to Kalahasti read my [illegible] to the people there.

More in my next. Yours affly

Narayan

Vol 15

103

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S America
5th April 16

" Rama "

my dear Ramu

Yours to hand, Glad to hear about your tour. You must have given a good description, but I know as you have no time you can not do so! How is your health now? How is your work is going on? Please write.

When will you ask for a magazine for Gangu? Please see that she as well as your wife do not waste their time in vain. Remember that they are not to look after household things only but even after the welfare of their own brothers. Don't you think so? Don't you wish to teach them in that light? You might have come to know about my future ideas & I seek your helping hand in that matter. Won't you give me?

my dear Vinayak

Yours to hand. You might have received my letter & the question asked. Perhaps by the time you receive this letter Bhaskar would go to your place. He will assist you in every way about your future. Discuss with him about the world & the happiness therein. See what benefit you derive by reading the past history & the lives of the prominent people.

my dear Bala

Your letter to hand. I received a letter from Bindura Desai (Press) & he said he will send the description of Holtzmark, but received not yet. You might have received some photos by this time which I sent to Tatyas address for publishing in [illegible]. If not write him he will send you. I will also send some to your address for yours as well as my Bhargadi case I may send next week. Not sure yet. Glad, improve your hand writing. Try, Try for ever; success is with you. Don't be disheartened. Correct the mistakes that

Dear Rainu, have an eye upon dear Krangular the work see whether she writes or not whether she reads or not Explain her if she does not understand anything & try her to bring to a level of a well read man. I need not tell you the need of that.

Don't forget to see what the boys do? How is Shanker Balan? what about Ram bolt? How is Shripad? I wish to read all these things from you as I did while I was at Calcutta. I think you shall not be troubled by writing only once a week. I am sure you will do it. Suppose you have lost that much time in chitchating with your wife. That's all.

How is your baby? Alright? Has Kaveri gone? I expect to receive from you every week.

Yours affy Narayan

Well, where do you wish to spend the time? If you can go to Gersappa falls with dear Balan & stay at Shirsi & send some time in seeing the beauty of forests. Bhaskar may accompany you. Write whatever you do in detail. Keep a diary of your vacation & try to learn something more in my next.

Yours affy Narayan

You make while you write. Read the letter over & over again Don't be disheartened. Yes! I am sending some articles to [illegible]. I don't know when. Are you taking exercise now? Be taking.

My B. Namaskaras to dear Pillemakka.

Yours affy Narayan.

Dear Mr. Dhangadi

Your chit to hand. Glad. I have sent Photos, I may send some next week. Be always writing. Take care of your health & studies

Yours truly

Narasimhachar

पत्र नंबर
९५

॥ श्रीराम ॥

सिंगिंगन विश्वविद्यालय
आर्ट आर्बर, मिच.
यु.एस.अमेरिका
ता५-९-१४

चि.ग.वाहिनीस नारायणाचे दोन्हींकर जोडून निर्मळ मनाचे सस्नेह देवून साष्टांग नमस्कार विशेषतः:- आपल्या पत्रव्यवहाराने किती केवढा आनंदाचा ठेवा आपण निर्माण केला आहे! कोणतीही गोष्ट बोलून दाखविण्यापेक्षा कृतीने दाखविण्याची फार उत्तम. आज इतकी वर्षे तरी मी तुम्हांवर अकृत्रिम प्रीती करतो हे तरी खरे आहे ना? इतके दिवस लोटल्यानंतर अशीच प्रीति करतोस काय म्हणून अर्थ मूर्खता होतात; आता अमेरिकेहून परत आल्यावर काय तो पाहू असे म्हणतात, आणि अमेरिकेहून परत गेल्या म्हणजे म्हणतात लग्नानंतर काय ते बघेन असे म्हणाल! सगळ्यांचे कुठे ना कुठे तरी असेच असते. त्यांच्या इच्छा बळावत जातात. एक तृष्णा झाली की दुसरी उत्पन्न होते. त्याप्रमाणे तुमचे चालले आहे, ठीक आहे! असेच लिहीत जा! तुमच्या पूर्वजांच नारायण दिसतो की त्यांत फेरफार दिसतो! तिकडे जाण्याचा मला काही आता फार दिवस नाहीत, अथवी चार किंवा पांच वर्षे. तेवढा म्हणतां येऊ निभून जातो.

तुम्ही म्हणतां की गोड पदार्थाच्या वेळी तेवढी माझी तुमच्या आठवण होते. बरोबर आहे! गोड पदार्थाच्या वेळची तुझी जवळ बसून कडबू करावयाचा अथवा आंबे चिकटून शिकरण करावयाचा किंवा श्रीखंडात केशर काढावयाचा तुमच्या हातांतली कोणी पाहिजे असते. आता तर तेथे तिळ गुळ मिळू शकत नाही किंवा सुगंधाई नाही येथून जाऊन आपली गंमतारई व कडतारई. या दोघीतर तुमच्या कधीच उपयोगी पडण्याच्या नव्हत. अर्थात "आज नारायण असता तर त्याने चार कडबू तरी तयार दिले असते" असे म्हणण्याचे आठवण होत असल्यास, असेल! पलीकडे बसून बासुंदीचे तोंड उघडावयाला स्मरण होते की नाही हे सांगता येत नाही. असो. तुमच्या सारखी माणसे असली तर उद्यां परिस्थिति-O-मिळेल असला हा संसारहा सुखाचे आपण नरनारायण नारायण

चि.गंगूताईस अनेक आशिर्वाद विशेष:-

तुझें पत्र पोंचले. अलीकडे- मी पोस्टातर्फे तेंच पत्र- पत्रे तुझीं पत्रें, पत्रे वर पोंचतात. एखादा आठवडा पत्र उशीरा जरी आले तरी मिळतें. अलीकडची तुझी पत्रें फारच चांगली लिहिलेली असतात. एक गोष्ट तुझ्या सुधारणेची वाटते तीही की पत्र- लिहिल्यानंतर तें पुनः वाचीत जा आणि त्यांतील चुका सुधारीत जा. आणि त्रैवेळस तुझा कवित्वाचा प्रयोग आजरोजी पोंचून करवत्याकडे गेले आहेत. त्यांत तुझ्या प्रश्नाचे सविस्तर उत्तर आहे. "स्त्रियांचा व्यायाम व व्यायामशाळा" या विषयावर केवळ लिहिणे असल्यास तो लांब

प्रकाशात प्रसिद्ध होईल. हे पत्र पोस्टाद्वारे तीन चार दिवसांत्या आत पुण्या पोचेल एक प्रॉब्लेम होईल ती वाचू शकणार नाही. तुमचा प्रश्नांचे मला बरोबर मार्गदर्शन करण्याची जोखीम घेतली आहे व पुढे काही काम करायला मला मार्गदर्शन मिळावे एवढीच माझी अपेक्षा आहे. मी लेखक म्हणून पुण्या प्रसारबद्दल सांगितले आहे "कुठल्या कोणत्या इस्त्रिला घेते काय, असल्यास तो पुरावे पाठवा" म्हणून त्यांनी मला एक जुने पुस्तक दिले. "घेते" म्हणून सांगितले पुस्तक कारण मागितले नाही. पहा! गंमतच, पुण्याकरिता मला बरेचसे उपलब्ध करावयाचा मार्ग मोठ्या कोड्यासारखा वाटतो! पाहू परमेश्वर तू काय देशील? प्रेम! व प्रीती, पावित्र्य मला कुठलीही जबरदस्ती नाही, तू आपले अस्तित्व माझ्यात दृढ करितोच्या कार्यासाठी स्वतः कुठल्या परत तयार झालोस म्हणजे झाले. आता दुसरा प्रश्न – पाणिग्रहणाचा. याबद्दल आठवड्यास लिहीन, कारण १० तारखेस मला तळेगाव, नंतर, नाशिक, मग पंढरपूर येथील पुण्य मेजेस्टी येणार आहे. म्हणून एक आठवडा उशीरच.

तुम्ही - ६ ऑक्टोबर ५८ सं.

काल वसंत सकाळ दिवाळी अंकाच्या ऑफिसच्या एका गृहस्थास (४०) भेटावयास गेलो होतो. लेखन संबंधी १८ वर्षांत दोनदाच पुनः पुनः भेटलो. त्यांच्याशी माझ्या ओळखीतली बोलावल्याप्रमाणे आम्ही जागे. संध्याकाळी एका गोष्टी आधी भेटीचा मेळ होता. त्यांच्याकडे घरी दुसऱ्या (५० वयोवरच्या) व्यक्तीशी होता. त्यांनी माझ्याबद्दलची चौकशी. त्या तरुण मुलांचे कारण 'चाळीसच्या पुढे आहेस्वतंत्र एकत्र जमून धार्मिक पुस्तकांचे वाचन करतात व कोणता धर्म चांगला, तो का, आपण कोणता धर्म घ्यावा यांचे विवेचन करतात' अशी माझी माहिती आहे. आणि खरोखर आम्ही अशा तऱ्हेचा व त्यांनी वाचलेल्या पुस्तकाबद्दल बोलतो. आत्मा म्हणजे काय? तो कसा असतो? हे ज्ञान्यांचे वर्णन आहे वगैरे वर चर्चा झाली. त्यांच्यामुळे त्यांचा बराच फायदा झाला. ४० वर्षे वयाच्या बायका अधिकतर घरी मुलगा (एका मुलाची) नेमलेल्या वेळी जमून धर्मशास्त्रातल्या गहन विषयांचे चिंतन करीत असतात आणि मौज ही की त्यांना सर्व जगाचा इतिहास माहीत असून त्यांत स्वामी विवेकानंदांच्या ओळखीपर्यंत असतात. हे कसे काय? ओळखतेस, की तेथे अमीती फार मार्गदर्शन आहे. पण, संगतीने, आमच्याकडच्या बायका असल्या वेड करू शकतात? यांचे उत्तर मला देवीच काय? कुठलाही कसेल एका जागी ४०-८ बायका बसतात खऱ्या! पण त्यांचा बोलण्याचा विषय कोणता असतो? दोघांची निंदा; अमुक आपल्याबद्दलच्या मंडळीचे उपयोगाच्या पारखाच्या; अथवा जादू करण्याचे आपण, किंवा गर्भ धन, पुत्रप्राप्ती, दागदागिने, पुरुषांची वश करण्याचे आपण! तुझा कोणते आवडते? व तू कोणते करणार? मला कळविशीलच काय? अमेरिकेतील सर्वच स्त्रिया सांगण्याच्या रीतीने वेड पांघरितात काय असा प्रश्न तू विचारशील. त्यांना ओळखण्याचे म्हणजे "बहुतेक स्त्रिया सारख्या रीतीने आपला वेड पांघरितात" हे होय. याबद्दल पुढे अमेरिकी लेहीन.

आणीको ए कोणकोणती पुस्तके वाचलीस ते? बरेच्या कोणती वाचीत आहेस? मिस्त्रमध्ये आपण अनेक तरी चांगली पुस्तके मराठीत आहेत. याबद्दल यापासून व वाचून वळिवल्यास पाठवीन काय? कळावे पुढचा डिसेंबरापर्यंत

लि. [illegible] अमेरिकेस अनेक आशीर्वाद. पुसें पत्र पोचले. मजकूर समजला. अधिक बरेचे कर पत्र पाठवीत जा.

तुमचा नारायण

विठ्ठलराव विश्वनाथ पाध्ये
आर्ट आर्केड, बिल्डिंग,
पुणे-३. महाराष्ट्र
ता. १२-४-१९

"अनघा"
१६

॥ श्रीनिवास ॥

चि. गं. माधवीस आशीर्वाद वरील सिनेमाची मंजूर झाली. आपल्या सहकार्याबद्दल धन्यवाद. विशेषतः :- मराठी साहित्यातील एकांकिकेवर चित्रपट काढण्याची कल्पना मनात येऊन ती अमलात आणण्याचे ठरविण्यापर्यंत आपण दोघांनी मिळून जे कष्ट घेतले त्याबद्दल आपले आभार मानावे तेवढे थोडेच आहेत. आपल्या सहकार्याशिवाय हे शक्य झाले नसते. आपण दोघांनी घेतलेले कष्ट आणि दाखविलेली आपुलकी ही आपली अमूल्य देणगी आहे. ती आपण कायम ठेवावी. आपल्या सहकार्याबद्दल आपले आभार मानण्याचा मला अधिकार नाही. आपण दोघांनी मला दिलेली ही अमूल्य देणगी हेच माझे भांडवल आहे. ते वापरून मी आपले ऋण फेडण्याचा प्रयत्न करीन. आपण दोघांनी मला दिलेल्या या संधीचे मी सोने करीन. आपल्या सहकार्याबद्दल मी आपला पुन्हा पुन्हा आभारी आहे.

आज आम्ही सर्वजण लिबर्टी थिएटरला गेलो होतो. परवा (गुरुवारी) गोडसिनेमात आम्ही सर्वांनी मिळून सिनेमा पाहिला. आम्ही सर्वजण बहुतेक पण एक दोन दिवसांनी, सवडीप्रमाणे सगळे पुन्हा एकदा सिनेमाला जाणार आहोत. लिबर्टीमध्ये सिनेमा चालू असताना आम्ही सर्वजण एकदम हसायला लागलो. पण ते बरोबर नाही असे मला वाटते. कोणी कितीही हसले तरी चित्रपटातील पुढील प्रसंग पाहण्यात व्यत्यय येऊ नये. आम्ही सर्वजण ते आवडले नाही असे नव्हे. पण आम्हांला हसायला आणले होते. गोडसिनेमाला जाण्यापूर्वी कितीही मोठी माणसे असली तरी त्यांच्यावर स्वतःच्या हसण्यावर नियंत्रण ठेवण्याची वेळ येऊ नये. त्यासाठी सिनेमाला जाण्यापूर्वी पुरेसे जेवणे झाल्याची आम्हांला खात्री करून घेतली पाहिजे. त्यासाठी सिनेमाला जाण्याची वेळ ठरविताना आपण जेवणाची वेळ लक्षात घेतली पाहिजे. प्रथम त्यादृष्टीने आम्ही सर्वजण आज सिनेमाला जाण्यापूर्वी पोटभर जेवलो होतो. त्यामुळे आम्ही सर्वजण मनमुराद हसलो. आपण दुसरी कोणती वेळ ठरविली असती ते कळवा. आपल्या सोयीप्रमाणे आपण दुसरी वेळ ठरवा. आम्ही सर्वजण पुन्हा सिनेमाला जाऊ. आपण आपल्या सोयीप्रमाणे वेळ ठरवा.

आपला आशीर्वाद.

[illegible] विशेष :-

पुण्यात आल्यापासून आपल्या सर्वांच्या भेटी झालेल्या नाहीत. आपण सर्वजण कसे आहात ते कळवा. आपल्या सर्वांच्या भेटीची मला उत्सुकता आहे. आपल्या सर्वांच्या भेटीची मी वाट पाहत आहे. आपण सर्वजण कधी भेटणार ते कळवा. आपल्या सर्वांच्या भेटीची मी वाट पाहत आहे. आपण सर्वजण कधी भेटणार ते कळवा. आपल्या सर्वांच्या भेटीची मी वाट पाहत आहे. आपण सर्वजण कधी भेटणार ते कळवा.

[illegible] पत्र आलं. तुमचा कसा शिरस्त्राचा तळा [illegible] देता [illegible] रोते. पत्र मुद्दामनं तयार केला आहे. त्यांचं सर्वच [illegible] नाहीं. बाकीचं कुणीच आपल्याकडे पाठवलं नाही. त्यासाठी कर. इतिहासाच्या आवडीचा [illegible] आवडीचा पत्रे वाचीत असतोस ना? आणखीचा आजचा पत्र [illegible] केला [illegible]

गंगूबाई! अजीबात तू कोणतं पुस्तक वाचीत असतोस ते? संक्रांतिचा तिळगूळ मिळाला काय? नें पुस्तक तुला समजणार नाहीं फार प्रयत्न कर. आणखी इतिहासाचा कंटाळा, विसरू नको. तसेच आतां पर्यंतचा 'संस्थानिकांची साखी' तेही विसरू नको. वाचलेला मुद्दा तुला स्वतंत्र प्रश्नाचे उत्तर यावे लागेल. — प्रश्न- तू कोल्हापुरास श्रीदेवीच्या दर्शनास गेलीहोतीस. तेथें तीन चार दिवस कायकाय केलेस, कसें वाढलेस, देवीचे दर्शन कुणा चेन होतील, तुझी कितीजणां भेटा, देवीचे स्थान किती काय आहे, शिरोळचा पंचायतीचा केस सध्यांत कसेरे कसेरे थोडक्यात लिही. तुला शाळेचा तरी [illegible] नाहीं, असें नको म्हणायला नको. प्रयत्न केला म्हणजे आपोआप येईल. एकदम जमा होईल. [illegible] सर्वांना कर. कसें लिहावे याचा [illegible] तुझ्याजवळ नें लिहीलेले आहे. तें लिही आणि पाठवून दिल्याचें कळवी.

आज दुपारच्या गाडीवर [illegible] आहेत. तें आपले मुलाचे [illegible] लिहीलेले. नंतरच्याचा [illegible] तो पाठवून देईल. तुझ्या [illegible] आणि [illegible] कर. लिहायला कंटाळा आहे काय? असू

तुझा नारायण

चि. सौ. कांचनास नारायणाचे आशीर्वाद विशेष

तुझ्याकडून पत्र नाही, असें? - बहुतेक त्या [illegible] तू नाराजीत. [illegible] नाराजीच्या घरी [illegible] असतोस? पत्र तुझें [illegible] नाही मुद्दाम लिहीत नाही

नारायण

VC 16 Ram

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U. S. America
12-4-14

My dear Rama

Nothing from you. I need not trouble you when you have no desire to write. How are you going on with your work? I am very well with my studies. I enjoyed this spring vacation of 10 days nearly. I had been to some of the neighbouring villages. Take care of boys & girls. Have you started any magazine for youngsters? Or not? Please do start one; & take care of their studies. I desperate here. What about your baby? Perhaps your better half might have come there now? You are enjoying this I think. How is dear Baba & dear Mashi? Nothing more.

Please answer. Yours affly Narayan

my dear Vinayak - Nothing from you for this last week. How are you going on with your health & studies? I have nothing to write to you separately. But be always taking care about your health & studies. Take care of [illegible] & Bipin. Does Bipin learn anything? Please teach him some [illegible] more after I read your letter.

Narayan

Baba

When will you go in the summer vacation? Will you go to Takale? When the summer vacation begins & the school opens again? Take care of your health & studies. Where is dear Pillu akka? Please let her know about my health.

Nothing more

Narayan

No 19

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor Mich.
U. S America
19th April 14

110

My dear Ramu

Yours to hand from Bagalkot. I did not know that you were so fond of your father in-law. No, you had another attraction there & that is of your own sweet heart. I think it is but natural that a woman should influence her husband so much. Ramu what makes this influence? Will you let me know something about it? You know that I am a bachelor & I do not know anything about your & other married people's life so I wish to know. Will you? dear Ramu Will you let me know the feelings of a wife towards her husband & a husband's towards his wife?

How is it that you went without taking anyone with you to Bagalkot. You ought to have taken dear Kaveri & Bapu. Oh! you are too selfish in this respect. I know it

No,17 — Ram —

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U. S America
19th April 14

my dear vinayak

Yours to hand last monday. Glad to see that you are going on well with your studies & health. Why did you not go to Bagalkot with Ramu? Where do you mean to spend your vacation? Has dear Bapu come? Where he means to spend his vacation?

Who is your Head master? the same man yet. Are there any improvements in the Educational System? Please write.

How are you going on with your duties?

Yours affly Narayan

for perfect. You will never care for you. Broke a sidero[illegible]

Have you subscribed any magazine for dear Gangtai? If not please see that she gets something to read. Are you a subscriber yet of the native General Library? Do you get any book to read from that broken library?

What about your shop? How are you going on with your work? do you go early in the morning to shop? as before. Perhaps to your going before to Bagalkot you might not even be sleeping at time. Ayes? you had no need to go home at night. Are you going now? why I am sure you will not answer me.

Did you ever read my letters or you throw them in your waste basket. You are not for you are likely to do the same — Good bye — Your affly Narain.

No 17

University of Michigan 1112
Ann Arbor, Mich.
America

11 Ram 11

19-4-14

My dear Baley

No letter from you last time. Were you so busy as not to spare a quarter of an hour for me? I hope to receive from you tomorrow. Did Pillaikka come? Where you mean to spend your vacation?

How much have you done in Sanskrit & other subjects? When do you get up in the morn? Do you study with Shongabi or alone? Take care of your health. Be writing More in my next

Yours affly
Narayan

पत्रसंग्रह
१७

॥ श्रीराम ॥

सिंहगड विद्यामंदिर
आनंदनगर, सिंहगड
पुणे ४११०२४
ता. १९-४-१९

ति.स.वहिनीस नारायणाचे दोन्हीकडील नमस्कार विनापत्र लेखनाचे – आपणाकडून अथवा आप-ल्याकडील येरझऱ्या करणाऱ्यांतून निरोप (पत्रव्यवहार - निरोप) आला नाहीं. असें का बरें ? एखादा प्रश्नविचारून 'मी माझी प्रकृती चांगली आहे' असें आपणास कळवीत आहे. विनंतीस कारण नसे अशी विनंती कुरीत आहे आजपासून पत्र्याच्या प्रारंभीच माझ्या प्रकृती बद्दल दोन शब्द लिहून मग इतर मजकूर लिहिण्याचा विचार केला आहे. आपण मी प्रकृती बद्दल काहीं लिहीत नाहीं असे समजोनी एकच जिन्नस केला आहे. मी ज्या अर्थी पत्रें लिहीत आहे त्या अर्थी माझी प्रकृती बरी असलीच पाहिजे असा आपण तर्क करावयास पाहिजे होता. परंतु छे ! आपण कांहीं लेखावयाचा. माझी प्रकृती ठीक आहे असेंच तुम्हांला लिहावयाला पाहिजे असें काय मेले – इतक्या अक्षरांत ती चार अक्षरें दडपून आवश्यकी. पण वहिनी, त्या अक्षरांनें तुमची तृप्ती होईल काय ? ति.नं. खिळखिळा अक्षरें आली नसेलच ! ति.सौ.आवडीची प्रकृती बरी आहेना ? ति.अरविंद व विनीत कांहीं लाडे करतो ? त्यांची प्रकृती बरी आहेना ? माझ्या प्रकृती पेक्षां त्या मुलांच्या प्रकृतीची काळजी घ्या कारण मोठें काय माझीच मेले असेल हा नाईलाज ! असो. पुढील लेखनांत उत्तर यावें. कळावें आपला नम्रविनीत नारायण

ति.गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष :–

तुझें पत्र पोंचले मजकूर समजला. तुझीं पत्रें दरवारे वेळीं एकदोन ओळींचीं असतात. उत्तरांत पानांत भरून ज्या आवश्यक्यास पत्र लिहिलें त्याविषयीं तुझ्याकडून पत्र नाहीं म्हणून मी लिहिलें. खरीं ठीकच लिहिलेंही असतें. तुझीं पत्रें थेटात नाहीं असें नाहीं पण तीं उणीरा येतात. त्याबद्दल योग्य अधिकाऱ्याकडे मी तक्रार केली पण त्याने इतकें उपयोगी असें दिसत नाहीं म्हणून कळविलें. जी. मी तुम्हें लिहिले असतें तसें पत्र आठ-दहाच्या सोबत येतील. प्रत्येक आठवड्यास गुरुवारीं पत्रें पाठवीत जा. आपण दरवारे वेळीं गुरुवारचीं पत्रें पुढच्या आठवडीं पडतात. पत्र दीडशेर कागदाच्या आलगडीत पत्र लिहा. आपण सर्व त्याबद्दल पांचआठ आणे जादा लागतात – बहुतेक आकारले गेले असतीलच –. गंगूताई, प्रकृती बद्दल तें काय लिहावयाचें ? आम्हीं पोकळ्यित किरकिर गोष्टी कुरकुर तुमच्या सर्वांच्या मनाला त्रास व्हावा असें का तुम्हांला वाटतें ? मलेरियाचे महिन्यांत कॉकेडच्या रसायनगोळ्यांत काम कुरीत असतांना (एक वाटीतीळ एक ऑसिड (जहरी पदार्थ) म्हणून नकीनें तोंडांत ओतीत असतां ~~ते ऑसिड~~ माझ्या तोंडांत आले व माझी जीभ जळून गेली. चारपांच दिवस सर्व जेवण त्रास तोंडाचा जागेचा जिभेचा पाणी सुद्धां सहन होईना मग दोट आणि दूध खाणार कुणें ? अर्धांत अर्धभोजी राहणे भाग पडले. कांहीं दिवसानें जीभ पूर्ववत् झाली. माझ्या पायाच्या बिंगळीचा बूट जाऊन जखम तिथेंच घट्ट पडले आहेत. त्यांस इंग्रजीत 'वार्टस' म्हणतात. त्यांच्या सभोंवतीं वेदना होतात व अवघडअवघडून चालतां येत नाहीं. व केव्हां केव्हां जंगडावे लागते. घरी जाणे अत्यावश्यक पडते होती तशीच येथेंही केव्हां केव्हां पडतात व औषी वाटते ; इत्यादी होत असतें व जाते ; परंतु ही सांगावयाच्या कोणाचीं माझ्या सांत्वनाच्या सुद्धां ही परंतु कधींच मागत नाहीं वस्तुतः त्या माझीतरी होत नाहींत. उलट माझ्यावरील ते सहन करावीच काय ? नाहीं. आंही उपयुक्त योजतोच हे खरें, पण त्यांच्या आधींच ही त्या आपत्ती योजना गुप्त सिद्ध केलेली असते. तुम्ही त्यांचा मजकूर आम्हांकडून त्यांचाही वेळ जाऊं

धावता असे नाहीं का तुझा वाहन? आणि इतक्या धांवत असतांही तुझ्या गोष्टी कळून त्यांच्या विवंचनेत देण्यापेक्षा नकळविल्याचा पश्चात्ताप मला जास्त वाटतो. मागे तू विचारले की कधीच जास्त लांब जाऊन राहिलेले होते. जन्मापासून माझ्या मागे ते धावतच आहे. ते कधीच जास्त लांब जाऊ शकले नाही. मी माझी स्वामी आहे, मग पुनः पुनः त्याबद्दल तुझ्याजवळ उमाळा काढीत बसू? ह्यांनाच इतकं आहे तसं नाही. सकाळ झाल्यापासून हातपाय पाळून दिवस, उद्यापर्यंत? आणि कोणत्या? त्याचा नको का विचार करायचा? असो, आतां या उत्तर पत्रिकेला लिहिलेल्या प्रेमाच्या ओळी वाचून तुझ्यासारखी तेव्हांच राहणार नाहीस ना? कळीव.

गंगूताई! तू निष्ठुर आहेस असे मी म्हणावे काय? निव्वळ चमत्कृतीने भरलेले पत्र वाचून तुझी काय स्थिती झाली याची मला कल्पना करवत नाही असे नाही. पण मुळ प्रेमाचा हाच. तू इतके वाईट का वाटून घेतोस? नाही, तिरस्कार जी अवांतरीतीने तुझा छिनाल उल्लेख केला. तो तिरस्कार नाही. छिनाल म्हणतां येतही पण करणार नाही. पण गंगूताई, पत्रातील थट्टा करण्याचा मार्ग तोडून दिला तर पत्राला काय राहते? काही नाही. म्हणूनच लिहिले बंद करावे लागेल. कारण प्रत्येक आठवड्याला असाच काय मजकूर असतो की प्रत्येक आठवड्याला हे वेचे स्वभावदर्शन आपल्याकडे पत्रे आवश्यक व तुझी मजकूर पाठवावयाची? ही थट्टा करण्याचे कारणच ही असून तुझीही थट्टा करीत व कौतुकाने पत्रे लिहावयाचा शिरस्ता. लिहून आपण येतच मित्र तरी उगा पाठवावे व पुष्कळ लिहिण्याचा प्रयत्न करावे आणि त्यामुळे नियमीत मजकूर कुचमासावा, पत्र प्रारंभकर्ते करावे, पत्र संपवावे हेच पत्रांतील गोष्टी तुम्हांला कुठे जातील. मी तुला एकदोनदा अशी पत्रे लिहितो असे नाही तर वारंवार सुरवातीला लिहितो. मात्र्यापासून मजकूर वाचून त्यांचे काय अभिप्राय ~~असतात~~ पाठवले असतात हे मला पूर्वीच कळी नाही. असतेतरी त्यांच्या उत्तराने ज्यास्त गडबड करावी लागते. म्हणजे उदाहरणार्थ हा की तुम्हांला पत्रांच्या मजकूराचा कुठे कळावा. असो, निदान तुझा तरी इतकुच्चर काही लिहिणार नाही, म्हणजे वाईट वाटून घेण्यासारखे नाही ना? गंगूताई, आतां तू बायकी हृदय दुसऱ्याने वाचण्यास कुठे शिकलास? याकरितच गोष्टीचा वाईट वाटून घेतो तुझ्यासारखीने आतां सकुन दिले पाहिजे. तू स्त्री नाहीस ना तर पुरुषपक्षाही पुरुष आहेस हे तुझा पुनः मी सांगत आहे. स्त्रीजन्मी जरी तू असतीस तरी पोरकपणे तुझ्या मध्ये कमालच कर्कशपणे संचार झाला आहे. ते तुझ्याजवळी आहेत नाही तरी मी सांगत आहे म्हणजे लिहीतो तरी सांगितले आहे. तुझ्या दौर्भाग्याच्या कपाळी तू स्वतः होऊन जाणे कर आणि आपले सर्वस्व तू आमच्या सर्वांच्या प्रत्यक्षात आणून दे हीच तुझ्याजवळी प्रार्थना आहे.

गंगूताई, सर्वांसमक्ष तुझी पत्रे पुष्कळ मजकूराने भरली असतात म्हणून दिसायला सुंदर वाटते पण त्याकडे लक्ष द्यावयाचे नाही. तुझ्या सारख्या कवयित्रीने प्रेमाच्या सोबतच कविता पाठविल्या पाहिजे. तुझ्या निर्मिक प्रेमाच्या कविता मजसाठी पत्र तुझ्याकडे ओढले आणि म्हणून तुझ्याकडचा बराच वेळ मी खर्ची घालतो. असो. ज्यासाठी मजकूर पुरीच पत्री.

तुमचाच प्रिय नारायण.

न्यूयॉर्कहून तुझ्यासारखे कवयित्रीची गाणाऱ्या एकावेळीने इंग्रजीत लिहिले पत्र आलेले आहे. त्यांत असल्यास त्यांच्याशी विवाहबद्धतेचे उल्लेख, वगैरे लिहिण्यासंबंधी प्रश्नविचार

No 18

"I am"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
26-4-14

115

My dear Baba

Yours of 17th march is to hand in the 4th. Glad to read the reasons that you have given for numbering the letters. Please read Kaka Kalelkar's letter; & you will know the chief reasons why you should number letters. It is not plain but discuss amongst yourself & you will come to know it perfectly. Change your number to the real one.

I received only one letter from S.K.P Press. I am not receiving any magazine from them. I am not writing any article in Canarese papers. I have no time to do so. So, you should excuse me. Yes! as I said to you all I am writing marathi articles & they shall be published in Kesari, Jnyanaprakasha, Lokashikshan, Chitra Maya - Jagat etc. I have till now sent 14 articles on

University of Michigan
Ann Arbor, Mich.
U. S. America.
26-4-14.

No 18

"Ram"

My dear Shankar,

I am so very sorry not to receive any letter from you during the last 20 days. Why so? Are you so busy with your terminal or you don't wish to write me hereafter? I don't understand what makes you to think so. How are you going on with your studies & health? What is your future goal? & you have not written anything of that sorts. Please write.

Yours affly
Narayan.

different subjects. Talya is the whole sole leader of those. I don't know what he does. I shall send one article every week. but I can't promise you to give those to you. my duty is to write & accordingly I am writing.

Yes I send Gurunatha Photos. I. I jail. Did you all receive my despatch? Did you read it? I received Swami Vivekanandas IIIrd volume on the 22nd My thanks to my dear Ganguttai for having sent the Photo & the books. Have you received any photo from Talya. I have sent some copies of our Bombay group to Talya. If he has not sent please write him, he will send you. My B. Namaskar as to dear Vahini Yours affy Narayan.

16 4 44,

My dear Bapu

I presume that you might already be at home, enjoying the vacation. You said you would be regular but you went to your own nature again. Why so?

Please write. Yours affly

Narayan

No 18 Send Greetings on Jail University of Michigan 11/
I will Monday, written Ann Arbor, Mich
Don't be so sure answers for them. of America
Thyself and all Am staying in Kirkee 26 4 14
to I can't send them
victim - Emerson
— Gita

Strange to see that you are keeping up your promise. It's nice for a young man like you. It's not a wonder, I can't that you should not even give the book which you have in your Company's library for the to your brothers & sisters? निदान या सर्व पवित्र ग्रंथ is in your library & I learn that you did not tell a word about it to boys & girls. Do you think that it should not be read by them? If, then I don't wish to speak; but if there is no other reason why should you lose the opportunity of teaching your family members the importance of your own religion when Compared to other religions? Rama, it's a pity that

तुम्हाला होत असतील; तू आमच्या बांधवांची कशी तयारी करशील, तुझा देशबांधव जो परदेशाचा कोण कोण असतील; तू राष्ट्रीयत्व वेष कसा धारण करशील; तुझ्याच देशावर परत्वाचे आक्रमण झाले. आणि ते-हेच्या विचारांनी तुझे मन कशी भरून जाते हे सर्व दिसून येते. परंतु दुसरा एखादा असाच विषय घे. समज तू असे काही केले. आणि तुझ्या हिंदुस्थान सोडण्याच्या गोष्टीचा आपण प्रसंग पहून येथला. त्यावेळी तू असे दोहो ठिकाणी मनात तू आज काय विचार करशील हे सर्व करशील, ते काढून टाकून आणि दिसरा विषय घे. समज तू परदेशाचा निवासी आहेस आणि त्यावेळेचा तुझ्या मनाची स्थिती कशी होते. हे सर्व काढून टाका करणे पाहिजे. एका शांत ठिकाणी डोळे बांधून बसून आणि तुझ्या (illegible) प्रश्न एकमागुन एक आणि कसेच त्याची उत्तरे तुझ्या देऊन पाहिजे. ती मनातच पुढील आणि काय आणखी एखादा विषय घेऊन. असा ते-हेचा निबंधाचा देखील कंपनीच्या ग्रंथालयात. आपल्यावर पडोस देशबंधुत्व (illegible) पडो पाहिजे. तो पर्यंत आपल्या बांधवांचा विचार न होय. आपल्या

We ourselves had no such education. No body had taught us anything about our own religion. But when we know that that is the defect in us why should we not make our youngsters know about it? Why should you not teach them their own religion? Oh! Sorry I am for your actions & movements towards your own brothers. Ramu, may I request you to think about it for some days? I dream now coming to a definite opinion that there is no other religion which would equal the Vedant religion in the whole world. Such is her greatness. Our own people do not realize it. Our own people do not take the facilities of the opportunities offered to them. Pity! It's a pity that our people should so! Yes; they can't do that. The circumstances are unfavourable for them. Everything is fine but at the same time one should ~~understand that he has~~ exercise in himself by trying to realize the truth. Please see that your brothers & sisters read the book thoroughly. More in my next

Yours affectionately Narayan.

पत्रांक
१८

अधिगानविद्याविभाग
आर्ट आर्केड, शिव.
दु.से. अमरिका
दि. ८६-६-६८

॥ श्रीराम ॥

श्री. विनायक यांस अनेक आशीर्वाद विशेष :-

तुझं पत्र पोंचले. मजकूर समजला. काय? पत्रलिहण्याचा पुन्हां कधीं विचार असतांत पण लिहण्याचा सुरु केल्यावर नाहीं तो होतात असें तूं म्हणतोस, तें खरें काय? बरें खरें असेल तर त्याचें कारण शोधून काढूं नयेस काय? तूं मद्दे आहेस. बाबानो पाहिजे त्याचें कारण शोधून काढले पाहिजेत. विनायक, आतां तुझा एक विनंती आहे. ती ही कीं तूं विचार करण्याची शक्ती वाढवायची. आळशासारखे बसून कधीं ही तूं विचार करूं नकोस. ~~विषयाचा~~ विषय घेऊन जा आणि त्यावर त्यासंबंधांत असलेले तितके सारे चित्र जा किंवा त्यावर त्यासंबंधी वेगवेगळ्या ठिकाणी ते जसें करतात. तूं स्वतंत्रपणे सर्व परिस्थिति पासून वेगळा ओढून काढण्याची वेळ सर्वदा आली. त्यावेळीं तुझ्या मनाची कशी अवस्था आली असेल, तुझा किती गुद-

सिलिगात्त विद्यापीठाय
आर्य आर्या, किंवा
कु. ते. अंबिका

॥ श्रीराम ॥

ता. २६ मे १९

चि. वहिनास नारायणाचे शिरोधार्य नमस्कार विशेषतः — तुमच्या पत्रकेसबंधाने ता. २७ मार्चरोजी तुमच्याकडून चिठ्ठीचे पत्र पोंचले मजकूर कळला वहिनी, तुम्हांला मी काय चिठ्ठीचे देणं लागत असावं नाही. तुमच्या सत्तावा वाढदिवसाने आहार देण्याने मी काही चिठ्ठीच्याने लागत असावं नाही. उलट तसं चिठ्ठीचे मोठे असल्यास मी तुमची क्षमा मागतो. लागत असावं. घरटे. माझे गरीबीचे चिठ्ठीचे आहे. उलट मी जे जे प्रेमाने लिहीतो तेंते कोणाला आवडे वाटेल असे झाले आहे. तसे — तुमच्याचि मज दुरवस्थाजोगें काही लिहू नये. फुलून किती प्रयत्न करतो पण माझे पुण्यच नाही त्याला मी तरी काय करूं? असो, लागत असावं क्षमा मागते लागते. वहिनी, तुम्ही व तुमचा आत्मा या दोन निराळ्या वस्तू आहेत असे तुम्हांला वाटते काय? नाही तुम्ही व तुमचा आत्मा हे एकच आहे. तुम्ही म्हणजेच तुमचा आत्मा व तुमचा आत्मा म्हणजेच तुम्ही. तुमच्यात व तुमच्यात विकल्प करत नाही. मात्र तुम्ही जर शरीरच मी' असे म्हणत असाल तर तुम्ही चुकता आहां. तुमचे शरीर (सर्वांचे च) मर्त्य आहे. तें पंच महाभूतांचे बनलेले आहे व ते आजना उद्या पंचमहाभूतात मिसळून जाणार. अन्नरूप अंगावरील वस्त्राप्रमाणे तें शरीर आहे. पण शरीरांत जी एक दिव्य ज्योत आहे आणि ज्याला आपण आत्मा म्हणतो, ती अन्नमया मी म्हणत मयूरनाथेन अर्थात् शरीर हे 'मी' नव्हे तर शरीरचा जीव 'मी' आहे. अहं ब्रह्मास्मि या उद्गाराचे मी हे चिठ्ठीत नाही तर हाच्यिच तुमच्या कल्याण म्हणत चिठ्ठीत आहे. चि. सौ. का. अथवा तुमच्या कोणाकोण्या मनुष्यास यात्मा अर्थ समजून सांगण्याला जाणा व ते गीत रहस्य तेवा. विकल्प नका. चि. गंगूताईस अद्वैत व द्वैत यात्मा अर्थ मी एकदा सांगितला आहे तिला एकांत असल्यास 'आत्मा' व 'मी' यात्मा अर्थ कुलाचार्याला ती तुमचा कोहाध्यक्षदेव. असो माझी प्रकृती बरी आहे. काळजी नको. कुलाचे तुमच्याप्रकृतीची काळजी असावी. हे विनापत्र.

आपला भाई नारायण.

चि. गंगूताईस अनेक आशिर्वाद विशेष तुझे ता. २८ मार्चचे पत्र पोंचले मजकूर कळला. तुझ्याकडून आणखी पत्रे यावयाची आहेत. पहा आणि यापत्राचे उत्तर कोणत्या दिवशी देणार त्याविषयाकडून नंबर सुरुवार. मी घर सोडल्यापासून जी जी पत्रे मला आली ती सर्व मात्र घरची आहेत.

	नंबर
ता. १५ नोवेंबर,	१
ता. २२ "	२
ता. ११ डिसेंबर	३
ता. १९ "	४
ता. २६ "	५
ता. ८ जानेवारी	६
ता. १५ "	७
ता. २२ "	८
ता. २९ "	९
ता. ४ फेब्रुवारी	१०
ता. १२ "	११
ता. २० "	१२
ता. २६ "	१३
ता. ५ मार्च	१४
ता. ११ मार्च	१५
ता. २६ मार्च	१६

नंबर १५ पर्यंतची पत्रे तारीख २० पर्यंत मला मोंकळी. १६ नंबराचे पत्र ठेवले कीळ.

	नंबर
ता. २ एप्रिल	१७
ता. ९ "	१८
ता. १६ "	१९
ता. २३ "	२०
ता. ३० "	२१
ता. ७ मे	२२
ता. १४ "	२३
ता. २१ "	२४
ता. २८ "	२५

हे नंबर तुला कुमार यांचे मला चिठ्ठीचे पत्र तू मला २८ मेचा चिठ्ठी रीच, अर्थात त्या पत्रा चा नंबर २५ हा आ हे तुझ्या कल्पनेप्रमाणे कमाने (संबंधाने आहेत पुढे गेल्यास तेव्हा ही पुढे जाईल. हे तुझा कोणावयाचे नको. तुझ्या पत्राप्रमाणेच मला पत्रे नंबर संबंधाचा. मी नंबर घालतो ते चुकीचे आहेत. ते बदलावे. पत्रांचा नंबरची यात्मा त्याचे उत्तर लि. वाढूने पाठवले पाहिजे. विनापत्राचे ते आपले नाही. पत्रा त्या नंबराचा पुरवण उद्देश हा की कोणाचेही

No. 15. 121

Hubli
1st May 1914

My dear Nana,

No, no, March

Your letter of the 29th Feb. to hand. Glad to read it.

Yesterday, I had an opportunity to go all through your last letters as I was anxious to answer to them. However don't be angry please that I answer to them after a long time and moreover I am sorry that I did not answer to them at the proper time. So let it be! I had written to you that Mr Bindwa might have sent the description of Boling Gunz but I now wish to write to you Therefore I will write it clearly next time. I wish to answer to your letter of the No. 10. —— Que No 1 Who is your teacher? My teacher is Mr. R. K. Joshi. M.A.

Que. 2 Does he attend the School regularly? Of course, during the last term, he was absent for a day or so. (3) What about Headmaster Ship? Mr Bhate is

Still enjoying the very post. It is probable that he is going to retire in November next. Then Mr. R. K. Jothi (First Assistant) will be appointed in his place. (4) How are you progressing in your Studies? I am very well progressing in my Studies. I had worked much this time still I am sorry I failed in mathematics. I was regular in my study for some two months viz. January and February but then I could not do so as the house was over crowded with guests etc. Enough of that now. (5) Are you taking any exercise? yes, I do take exercise every day except on Saturday because we take (I particularly forbade) leave on Saturday for a Religious Holiday as christains take on Sunday. Is it good or not? For some time, I was not in good health therefore I began to go to Gymnacium Hall to take exercise for an hour and a half in the evening. Exercise (80 दाम, 50 वस्तु 40) Single and parallel bar,

पत्र नंबर ६८

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिच्.
यु. एस्. अमेरिका.
3-4-१४

॥ श्रीगणेश ॥

ति.गं. वहिनीस नारायणाचे दोन्हीकर जोडून निकाक्ष नमस्कार विज्ञापना :-

आपणाकडून वर्षभर दिवसांत पत्र [redacted] नाही. असं कसं? आपला पत्रव्यवहार आहीं अहर्निशीच्या आसन गुंतला आहे असं? का आपणाला मेल मिळत नाहीं? हो, परंतु वीस मंडळी असतील आणि कवि व्यवहार आटपायाला वाचन वेळ लागत असेल. अर्थात् खाजूर मांगायाला वेळ मिळत नसावा.

आतां रात्रीचे ८॥ वाजले. मी आपल्यी तीन तासानी झोपीं जाणार? त्यावेळीं मी निजण्या साठीं अंथरुणावर पडतो त्यावेळीं तुम्हीं, वाहीं सुखाने जेउं घालीत असतां किंवा 'देवघरांत' बसून तुळशीला व पोथीला प्रदक्षिणा घालीत असतां. मला बहुधा ३-४ वाजायाच्या सुमारासच चंद्रे पडतात आणि त्यावेळेला मी तुम्हां सर्वांना पाहतो. यात्रे कारण केव्हां तरी — आंहीं निंदा करीत असण्याचा प्रसंग आला कीं तुम्ही बाहेरच्या दरवाजावर ३-४ वाजतां जाऊन काकूस निवडीत असतांना अथवा फुलझाडी करतांना मजसी आठवण करतां. तुम्हीं मजसीं तेथें दुपारीं आठ्यार आहेत कीं मला तासाउनो व स्वप्न पडते व तुम्ही कसे करत्ये डोळ्यापुढें येतां. वाहिनी! तेथें दुपारचे बारा वाजले कीं येथें रात्रीचे बारा वाजतात. व येथें रात्र झाली कीं तेथें उजाडू लागते. नित्य दिवस मावळायाच्या वेळेला मी सूर्याकडेवर तुम्हांला निरोप पाठविते तो तुम्हांला ६ ६. म्हणतां पोंचता करतो. तुम्ही उठायाच्या आधींच तुमचा निरोप तुम्हांला पोंचवून सूर्य माझ्या हाकेला असतो. पण तुम्ही त्याच्याकडे पाहत सुतां नाहीं, याला काय म्हणावे?

अलीकडे येथें पहारे पांचो चार वाजतां कडकडीत उजाडते आणि ६॥ पावणे सात वाजतां मावळते. म्हणजे १५ तासाचा दिवस व अवधी नऊ तासाची रात्र. कमीचा अधिक बोजा झुकें दिवस कंटाळवाणा जात नाहीं, परंतु एकेका घरांत असा होतो.

प्रकृती फारच चांगली आहे. पण आज २ महिने डावा डोळा सारखा दुखतो आहे. तो काय सांगणार ते कळत नसल्यामुळें मन थोडें सचिंत झाले आहे. माझा अंतर्वसा डोळ्यावर कितपत दृढ आहे हें तुम्हांला माहीतच आहे. परमेश्वराची मर्जी

तुमच्या प्रकृती बऱ्या आहेत ना? अरविंद व शिवीन खुशाल आहेतना? ति.गं. पिंगू अजून तुमचे कळघरशीका सोडी काय? माझा साष्टांग प्रणिपात सांगावा. ति.मेव्हणे बरी आहेत ना. शिरकाळांग वगैरे. ति.आ. नानाचे

Alternately. I am improved in health now. Don't care. (6) Do you play? No, as I take exercise, I can find no time to play (7) Do you take a walk? No sorry I could not do it everyday. I take walk after my exercise is over not every day. (8) Do you take youngsters with you while away for walking? No again sorry you know, that I cannot do so, from my above statement. Still I used to take Vishvanath on some day or other. (9) How are you with your religious duties? I am well and regular. —— All the answers are over now. If you are not tired of reading my lengthy letter I will answer to your one more letter, i.e. to No 11th of yours. ——

Question No 1 — इतिहास भूगोल, गणित, इंग्रजी, संस्कृत अथवा शास्त्री यांपैकी कोणत्या विषयाची तुला कोणता आवडतो? ते का? पुढे तो विषय घेऊन शास्त्री करण्याची इच्छा आहे काय? असल्यास ती कशी पार पाडणार? हा प्रश्न विचारण्यात माझा काय हेतू असावा याची कल्पना करून कळविणे.

I like Sanskrit and English more than any other subjects. The reason for this is that I have been reading English very much from the very first and moreover I have taste for it and naturally and necessarily I like Sans. as I am a marathi and Brahmin boy. You see that I don't wish to bother my head with working hard in mathematics as well as in History too. By all means, I do wish to continue the very same subjects. I cannot write anything now only to your last question, I will write in future. I think That your motive must be to know what my future aim must be therefore I will write in future. I will write again next time a detailed letter as this nothing more for the present.

I am quite well with every thing you will learn every thing from others

Yours affly
Vinayak

Still enjoying the very post. It is probable that he is going to retire in November next. Then Mr. R. K. Jothi (First Assistant) will be appointed in his place. (4) How are you progressing in your Studies? I am very well progressing in my Studies. I had worked much this time still I am sorry I failed in Mathematics. I was regular in my Study for some two months viz. January and February but then I could not do so as the house was overcrowded with guests etc. Enough of that now. (5) Are you taking any exercise? yes, I do take exercise everyday except on Saturday because we take (I particularly forbade) leave on Saturday for a Religious Holiday as christains take on Sunday. Is it good or not? For some time, I was not in good health therefore I began to go to Gymnasium Hall to take exercise for an hour and a half in the evening. Exercise (80 सामे, 40 उठाबैठा) Single and parallel bars

प्रि. गंगूताई यांस अनेक आशीर्वाद विशेष :-

तुमें पत्र पोंचले वाचून समाधान. तुमची इच्छा पाहून मला फार आनंद झाला. मला आश्चर्य वेशेष असे. तुम्हा सर्वांना मिळून काय कमावयाचे ते कसावे. गंगूताई, गरीब मनुष्याला दुष्काळ इच्छा असतात मग त्याला औषधाच्या अभावामुळे आंही कसला येत नाहीं. श्रीमंताजवळ पैसा असतो मग त्याच्या जवळ इच्छा नसतात व त्याला पैशाचा विनियोग कसा करावा हे कळत नाहीं. तशी आपली स्थिती झाली आहे. तूं पैसे पोचल्या बद्दल मी कांहीं तुला लिहिले नाहीं. सर्वांनी मिळून त्याचा औषधाला हात सढळा घ्यावा अशी इच्छा मी प्रगट केली होती. "घेंबे घेंबे तळे साचे" अशी एक म्हण आहे. त्याप्रमाणे प्रत्येकाने महिन्याला आपल्या आपल्यातून जर चार चार आणे एकत्र गोळा केले तर सहज तीनचार रुपये होतात आणि त्याची महिन्याची ही विधुनजाते. ओझाकारी बोजा होत नाहीं व एका मुलाला शिक्षण दिल्याचे श्रेय आपल्या पदरी पडते. "नहि ज्ञानेन सदृशं पवित्रमिह विद्यते" असा एक गीतेत श्लोकार्ध आहे (याचा अर्थ आपण, बापू, विनायक, अक्क बापू यांजकडून नीट समजून घेणे आणि पाठवणे)

गंगूताई, मला असें वाटते की तूं तुझ्याबरोबर बहुतेक शि. सो. आजीची बरोबर बोलण्यात असेल तिच्या बाजूवरच जाऊन राज्या आपल्यात भांडण का असावयास - सांग, तूं अलीकडे काय काय वाचलेस? व तुझ्या मनाची किती पाने लिहिली व लिहित होतीस? आणि त्यांत शि. सो. बाला त्या लिहिली असलेस! मग काय तुला वेळ तरी कसा मिळणार? बहुधा काहीं केले नसावेस. उगीच कसली बसली मात्र पेन घेऊन बसलेस असे.

असो तूं आपले जसा लिहिण्या वाचण्याकडे त्यास्त झाली... आ. श्री. बापू व मास्तर तेथें आहेत. त्यांना विचारून चांगली पुस्तके आणीव. शि. बापूला बुधवारून पुस्तकें पाठवायला सांग शि. सो. मोठा आळशी आहे, तो तुझ्याला आपले पुस्तक सुद्धां सुलभतेने वाचावयाला देत नाहीं. लोकशिक्षण, निबंधमाला ही पुस्तके मासिकें मिळतात काय? पत्र लिही. वेळ चांगल्या रीतीने घालव. घरांतील वाजवी पेक्षां इतर कामातून मनकाढ. मुलांच्या अभ्यासाकडे व त्यांच्या शिक्षणाकडे लक्ष दे. कुठें तुला आपा रीतीने वेळ घालवायला आहे हे ध्यानात ठेव. तुझा नारायण

No 19

University of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S. America
2. 5 14

11 Kam 11

My dear Vinayak.

Ajmir's to hand. Are you so very busy as not to write your letters. My chief hope is that you should acquire the power of writing; either in English or in Marathi. It's why I brought the Diaries for you. It's why I write you to send some or other essays. but you do not care to do that. Are you tired of me even in that respect? As you were tired of writing the daily diary? Let me know plainly, so that I will not request you again like that. You may write a happy fresh hand then. I don't care. It is for your good that you should care to listen to my requests I don't gain anything there by.

See, that the accompanying letters are posted. Has Tatya come there? I thought that Tatya might not be there: Has Bhaskar Come? Had he been to Sirsi? Or he means to go.

Where is Anna? Is she at Sholapur yet? What boy he gets? Any more children. Please write in detail.

more in my next.

Yours affly
Narayan.

पत्र नंबर १९

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिच.
यु. ऐ. अमेरिका.
३ फ्रे १४

॥ श्रीराम ॥

ति.ग. वहिनीस नारायणाचे दोन्हीकर जोडून सिकाठ वरणी नमस्कार वेदना
साष्टांग नमस्कार विज्ञापना :-

आपणाकडून बरेच दिवसांत पत्र [redacted] निरोप नाही. आंबे ! आपला पत्रव्यवहार इतरांच्याच आग्रहात गुंतला की काय ? छे आपणाला वेळ मिळत नाही ? हो, परंतु बरीच मंडळी अमेरीके आणी सर्व व्यापार आटपावयास, वाचन वेळ लागत असेल. अर्थात् आंबूर सांगावयाला वेळ मिळत नसावा.

आतां रात्रीचे ८॥ वाजले. मी आतांची तीन तासानी कोंपी जागार आहे. मी निजावयासाठी अंथरुणावर पडलो त्यावेळीं तुम्हां, वाहीं तुमचा जेवूं घालीत असतां किंवा 'देवबाप्पा' म्हणत तुळशीला व पोथीला प्रदक्षिणा घालीत असतां. मला बहुधा ३-४ वाजावयाच्या सुमारास चरचरून पडतात आणी त्यावेळेला मी तुम्हां सर्वांना पहातो. याचे कारण कोण्हां नहीं

आंही निंस पहोरे कुणावयाचा प्रसंग आला की तुम्ही बाहेरच्या दरवाजावर इन्क वाजतां बोलून कापूस निवडीत असतांना अथवा कुळवाडी करतांना मारी आठवण करतां. तुम्ही मारीं तेथें दुपारी अधिकार काहलीत की मला वाजतांना व स्वप्न पडे व तुम्ही कवे करून देवयाचे. पहिनी ! तेथें दुपारचे बारा वाजके की येथें रात्री वारा वाजतात. व येथें रात्र झाली की तेथें उजाडू लागते. नित्य दिवस मावळावयाच्या वेळेला मी सूर्योदयेवर तुमचा निरोप पाठविलो तो तुमचा दिवस सुरू होतां पोंचता करतो. तुमी उठावयाच्या आधीच तुमचा निरोप तुमचा पोंचवून सूर्य आकाशात झालेला असतो. पण तुमी त्याच्याकडे पाहत मुळीं नाहीं, याला काय म्हणावें ?

अलीकडे येथें पहारे पावणे चार वाजतां कटकटीत उजाडते आणी ८॥ पावणे सात वाजतां मावळते. म्हणजे १५ तासांचा दिवस व अवधी नऊ तासांची रात्र. आमच्या अतीशय थोडासुद्धां दिवस कंटाळवाणा जात नाही, परंतु रात्रीचा फार त्रास होतो.

प्रकृती फारच चांगली आहे. फार आज २ महिने डावा डोळा मारत्वत असतो आहे. तो काय सांगणार ते कळत नसल्यामुळें मन थोडेसे व्यग्र झाले आहे. माझा भरंवसा डोळ्यावर कितपत दृढ आहे हे तुम्हांला माहीतच आहे. परमेश्वराची मर्जी.

तुमच्या प्रकृती बऱ्या असतील ना ? अरविंद व विजयीन रवशाळ आहेतना ? ति.सं विजू अजू पुन: कळपरगीला गेली काय ? माझा सारखा आठी पात सांगा. ति.मी आवली बरी आहेना. शिरकाळांग नमस्कार. नानासु

No 19

University of Michigan 125
Ann Arbor, Mich
U. S. America
3-5-14

11 Ram 11

My dear Vinayak.

Yours to hand. Are you so very busy as not to write your letters. My chief hope is that you should acquire the power of writing, either in English or in Marathi. It's why I brought the Diaries for you. It's why I write you to send some or other essays. but you do not care to do that. Are you tired of me even in that respect? Or you were tired of writing the daily diary? Let me know plainly, so that I will not request you again like that. You may write a happy-rich hand then. I don't care. It is for your good that you should care to listen to my requests. I don't gain anything thereby.

See, that the accompanying letters are for(?) Has Tāliṇa come there? I thought that Tāliṇa might not be there. Has Bhaskar come? Had he been to Tirai? Or he means to go.

Where is Anna? Is she at Shola pur yet? What pay he gets? Any more children? Please write in detail

more in my next.

Yours affly
Narayan.

चि. संगीताईस अनेक आशीर्वाद विशेष:

तुझे पत्र पोचले नसावे. तुझी इच्छा पाहून मला आनंद झाला. मला आश्चर्य वाटते की अनेक. तुझ्या सारखा विचार करून कृती करणारे थोडे तरी असतील. संगीताई, तसेच सर्वांचा पक्का इच्छा असतात पण त्याला योग्य मार्गदर्शन अभावामुळे आणि कुणा जवळ मन मोकळे करता येत नाही. योग्यवेळी अशा अनेकांना असलेली पण विचारपूर्वक इच्छा नकारात्मक विचारांचा विनियोग करू शकत नाही. तशी मानसिक स्थिती आपली आहे. तू पैसे जमवत असे मी कांही तुला लिहिले नाही. सर्वांनी मिळून त्याचे शिक्षणाचा हातभार लावावा अशी इच्छा मी व्यक्त केली होती. "थेंबे थेंबे तळे साचे" अशी एक म्हण आहे. त्याप्रमाणे प्रत्येकाने महिन्याचा आपल्या आवश्यकतेत जर चार चार आणे एकत्र गोळा केले तर सहज तीनचार रुपये जमतात आणि त्याची महिन्याची फी मिळून जाते. कोणावरही बोजा होत नाही व एका मुलाचे शिक्षण दिल्याचे श्रेय आपल्या पदरी पडते. "नाही शतेन सदृश पवित्रमिह वर्तते" असा एक गीतेत श्लोकार्ध आहे (याचा अर्थ आपल्या, माझ्या, विनायक, अशा सारखे यांनी कडून नीट करून घेणे आणि पाठवणे)

संगीताई, मला असे वाटते की तू तुझ्या वेळ बहुतेक [redacted] सोडून दिली तरी वरोवर बोध्यात आपण तिच्या बाजेवरच जाऊन राहिला पाहिजे. आईचा अभाव - विचार सांग, तू अशीकडे काय काय वाचलेस? व कीर्तनाची किती पाने लिहिली स लिहित होतीस? आणि त्यात लि.क. वाला त्या ठेकाची आलेले! मग काय तुझा वेळ तरी कसा मिळणार? बहुधा काही केले नसावेस. उगीच कधी कधी मला पण वाटते असावे.

असो तू आपले जुन्या लिहिण्या वाचण्याकडे त्यास. पाठीत जा. ओवी. आदि व मानस तेथे आहेत. त्याना विचारून चांगली पुस्तके आणीव. लि. वाचून झाल्यावर पुस्तके पाठवावयाचा संग लि. सारू मोठा आहेच, तो उपयोगात आपले पुस्तक सुद्धा पुष्कळांना वाचावयाला देत नाही. लोकसंग्रहाचा, निरपेक्ष जगण्याचे मार्गिके मिळतात काय? पत्र लिही. वेळ चांगल्या रीतीने घालव. घरांतील वाडगी पेक्षा इतर कामातून सवडीने मुलांच्या प्रकृतीकडे व त्यांच्या शिक्षणाकडे जपावे. पुढे तुला आणखी वेळ वाचावयाचा आहे हे ध्यानात ठेव. तुझा नारायण

No 19

University of Michigan 125
Ann Arbor. Mich
U. S. America
3. 5 - 14

11 Ram 11

My dear Vinayak.

Yours to hand. Are you so very busy as not to write your letters. My chief hope is that you should acquire the power of writing, either in English or in Marathi. It's why I brought the Diary for you. It's why I write you to send some or other essays. But you do not care to do that. Are you tired of me even in that respect? As you were tired of writing the daily diary? Let me know plainly, so that I will not request you again like that. You may write a happy rich hand then. I don't care. It is for your good that you should care to listen to my requests. I don't gain anything there by.

See that the accompanying letters are posted. Has Tatya come there? I thought that Tatya might not be there? Has Bhaskar come? Had he been to Tirsi? or he means to go.

Where is Anna? Is he at sholapur yet? What pay he gets? Any more children

Please write in detail

more in my next.

Yours affly
Narayan.

I remember I have written you last time about an 'imaginative essay'. Take one of those subjects & build some castles & write them upon the paper before you. You should try to develope such imaginations. They help every body in his after life. I am sure they will help you. Try once, twice, thrice & four times: at the end you must get success. Be writing everything about the house, about the studies & about interesting points. I am sure you are not very busy.

Have you read ROSES. What was your opinion about it? Take care of Ganguta's education, give her some books or questions & take answers from her. I am sure she will listen to you. Let her not waste her time in chitchatting. More in my next of mrs' affly. Narayan.

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
3-5-14.

No 19.

"Ram"

My dear Baby

Your pencil'ed 4 lines to hand. Glad to read them. Shripad says that no body tells him how to write! Why so? Have you no time to give him some points? You should consider others in the same light as you consider your own person. Be teaching others that what little you know. Don't hesitate to do that.

I am sorry you do not write anything about dear Pillu akka? Did she return to Kalghatgi again?

Please post the accompanying letters to their proper addresses. I don't know where Talja is, hence I have written the letter to "Ram"

No 19

University of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S. America
3-5-14.

My dear "Ram"

Yours to hand on the 27th last. Glad to know the contents. This is the first time that I am hearing from you in an affectionate tone. Don't you wish to write me as you did the other day? Ram, Don't you wish to improve your hand a little bit more? May I request you to do so?

Why? what happened of Vishnu's going over to Europe? Its a pity that he is not going! Moneed people like him ought ~~not~~ to stare ~~stamp~~ facts in going over to other countries for higher education. Was it simply an utterance? Perhaps he is married

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
3.5.14

"Ram"

My dear Bapu

Yours to hand. Noted the contents. Yes, it is unjustice from the ~~point of~~ views of a Hindu Student; because, he does not know how to work & what to work. Hindu students know nothing than to spend their time in idleness or other useless gossips or in making majas. An american student does not spare this time to do so, for he is kept busy from 7 A.M. to 6 P.M. I often that he must do his home work otherwise he does not answer the questions he is asked to go away. Moreover he is taught so. The subjects are made very interesting. Any subject

now & he can not go; or this father is old & we shall have to look to his properly. Or he is the only son of his father & he is not allowing him. Whatever it may be it is bad that he is not going. Don't you think so? Kamu! What vinayak does nowadays Is he so very busy? Will you please try to know what subject best he likes? I have to think over his future prospects & studies. Please do investigate it & let me know.

Have you started any magazine for dear Gangutai? Why don't you give them to read the weekly & monthly papers you receive? Do you think that they will be wiser than you if they read the papers? Are you afraid of that?

Give them please Yours affly
Narayan

as bacteriology, Hygeine courses are so very interesting that one would never think of leaving them. That is the training sir! It is why the people are so advanced in sciences! They don't think of their homes while on business. While we, what we do? If we don't receive yours ——— ——— week we spend our time in going over to the Post office in vain. What is this due to? The americans finish up their work an our earlies to ours & they don't leave any work for the second day. While we lazy people work till the last moment & sometimes leave our work for the next day. what is this due to? Consider & write. We are lazy! The education that we receive at home is no education at all!! Childish!!!

more after I receive from you Yours affly
Narayan

To Haribhau Pandit
Recd 7/7/14

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिचन्.
यु स्टेट्स अमेरिका.
ता. ७-६-१९१४

॥ श्रीराम ॥

श्रीयुत हरिभाऊस नमस्कारानंतर विशेष

मित्र, इतके धैर्य सर्वथैव कारणा नाही. गेल्याकडून तुला दर आठवडी पत्रें जात नाहीत म्हणून तू मोठमोठ्या दुःखाचे उद्गार काढले आहेस. काय मी तरी काय करणार बरें ? तुझ्याकडून मला क्षमा झाली नाहीं तर तुझ्या शेणाचा तू होईल ? मी कित्येक नियमित मंडळीला प्रत्येक आठवड्यास नेमानें पत्रें व कार्ड मजकूर लिहीत असतांना तुझा लिहीत नाहीं यांचें कारणही तूं ओळखिले असशील. नसल्यास थोडासा स्वतः विचार कर. मी आज तुला मराठी इत्थंभूत हकीकत लिहिणार आहे. ही हकीकत मतलबाची, गर्वाने अथवा इतर कुटबुद्धीने लिहीत नसून माझी खरी स्थिती तुझासमजावी म्हणून लिहीत आहे. ऐकल्यानंतर इतरत्र वाच्यता होऊ नये.

तू विचारलेल्या सर्व प्रश्नांचे उत्तर मी मागील पत्रांत दिले आहे. पुनः हेच सांगतो की तुझा डेक्कन इंजिनियरिंगचा कोर्स ध्यावा लागत असून मिशिगन विश्वविद्यालयात त्यास योग्य आहे आणि म्हणून तू इकडेही यावेस (येण्याची थोडीतरी व्यवस्था—मी लिहिल्याप्रमाणे करून) नेहमीप्रमाणें निघून ये. खुद्द न्यूयॉर्कला तुझे स्वागत करण्याची व्यवस्था होईतो. बंदरात येथपर्यंत येण्याची व्यवस्था झाली म्हणजे यावयाची तुझा प्राण तुझा निर्णय परंतु पूर्वगत एक दोनीच इतर लोकांना माहिती देण्यात विलक्षण पडू नको. उगीच विनाकारण पंधरा-वीस दिवस मुंबई विनाकारण जगपर्यटन करूं नाही. धैर्य तेथेंच ठेवून येऊं नको. तें बरोबर आण. "येथें पाहिजे जातीचे, येरा सवाशेचे काम नाही." म्हणून मला प्रीती आहे आणि ती कशी ही सोडण्या स्वार्थीक हकीकती वर तू तुला ओळखून येईल.

अमेरिकेस स्वावलंबनाने शिकण्याचा विचार कुलस नेण्याची मी खटपट करीत असतां कुलकर्ण्यांस व नागपूर यांस (आवाहन) ही हकीकत कळली यावरून त्यांनी व माझी पूर्वी बिलकुल जास्त पत्रांत नव्हती पण हे गृहस्थ घरचे श्रीमंत असून ५००० रुपये दरमहा उत्पन्न आहे आणि मला उदरभरणी पडली होती, या गृहस्थांनी विनाशुल्क मला ओळख करून दिली व त्यांचेकडून तो सरस्वतीबाईस आर्थिकसाहाय्य झाला. सरस्वतीबाई मुळें—माझ्या स्वभावास अनुसरून— मी त्यांच्या घराण्याची सर्वतोपरी कुलाचार यास पाहिजे होती व नंतर त्यांच्या आग्रहाने कार्यांत व्यवस्थास पाहिजे होतें परंतु माझ्या आरंभीच्या मार्गांचा हा मनुष्य वरा होईल असें वाटल्यावरून मीच — इतरांच्या मताला — त्यांस सोडून सोडून परदेशास येण्यास तयार केले." तूं ५००० हजार रुपये खर्च करावयास तयार असलास तर तुझा येईलच" असें मी त्यांस सांगितले व त्यांनी तें कबूल ही केले. इतके तिथे निघालास तुझ्याजवळ पाहिजेत असें मी त्यांस सांगितले त्यांस त्याने आपल्या मंडळीकडून अवलंबून असल्याचे सदा कळविले. आपली मंडळी आपल्याला काढविणार नाहीत, आपल्याला पैसेही देणार नाहीत असे करतां तुझ्याजवळ

सरकार कडवर तुमच्यें ऐकतीज व तुमच्या बोबर तुमच्यावर अवलंबून असणें पाहिजेतो अशी त्यांनी मनोगत व्यक्त केलें. मी त्यांच्या बोलण्यास दुजोरा देऊन मी व त्यांची ~~ओळख~~ त्यांस ओळख आली की "तुमचीही गाव येथें घरच्यांस आहेत तथापि तुम्ही आमच्या बंधूचा तुमची अत्यंत ~~ओळख~~ व्यवहार; वस्तुतः तुम्ही आमचे बंधू (अथवा पुत्रच) असून तो ~~ओळख~~ तुमच्यात बंधू आहे असें समजा" असें त्यांनी मनोगत व्यक्त केले होते. ही फोन खूप मनोरंजक पार्श्वभूमीची नसली तरी कदाचित तुम्ही (विवाहाच्या अनेकांनी उपयोगी पडतील म्हणून मी ती सादर केली आहे. वस्तुतः ~~ओळख~~ (मार्गदर्शनपर) वास्तवात्मक लिखाण. (त्यांचा ठिकाणी पुनः भेटू) "तुम्ही तुमचें जेवढे जर घरचे फोन देणार नाहीत तर तुम्ही आयकरदाते असा प्रश्नही श्री. ना. नाडगीर (बाबासाहेब) यांनी केला "हार दोघांनी फोन आणून मार्गदर्शन बाहेरील नवरा मुलगा फोन आवश्यक तयार आहे. तुम्हीत्या फीकाळजी करूं नका" असेउलट दिल्याकुळें मी त्यांस मनोबोधर आणण्याचे आश्वासन दिले व त्यांस मार्गदर्शन बोबर घेतलें. त्यांस हरतऱ्हेने मी मदत केली. यावरून मी असें म्हणून नसलो नाही तर खूप त्यांच्या बंधूना भेटून त्यांच्या मुलीच्या भेटून ४ हजारची खूप २ हजारचा अगदी आयत, विवाहाची अगदी रोख किंमती पाहिजे असा अट्टाहास ~~ओळख~~ व्यक्ती करून घेतली. त्यांस कोणतेही विषय येत नसताना— पहिले वर्ष मुलीं संपेल नसताना— परिस्थितीही नसतानाही. मी विचार करून कार्यक्रम दे

५५ वर्षांपूर्वी मी १५०० रुपये गोळा केले होते. त्यांपैकी खिशातले १०० रुपये आणि ३०० सिमेंटच्या कवड्यांत गेले व एकहजार रोख विवाहसमारंभाची हजार राहिले. व्यूयॉर्कला जाऊन घोंगावणाऱ्या आतिश आमच्या जवळ असलेल्या सर्व रकमेचा फडशा उडवू करणार होतो. पण १५०० रुपये खूप होते. विश्वास ठेवा असे आम्ही दोघांनीही त्यांना वारंवार आश्वासन आल्यानंतर ९ महिन्यांपर्यंत सांगत होतो. व तो बहुतेक विश्वास ही असाच ठेवून असेल तो परमेश्वराला माहीत. पण त्यांच्या मते कुठल्या मार्गाने फक्त ८०० रुपये आले. आम्ही दोघांजवळ पैसे नाहीत. याबद्दल प्रत्येकी १८० रुपये देऊन आंब्याच्या वर्षी, जेवण, आणे, वाहतूक खर्च पूर्ण करायचा, पुस्तके घ्यायची — पण अजिबात पैसा न आल्यामुळे अशांत अस्वस्थ होत चालले. ६०० रुपयेच येणीक. अशी आमची कल्पना. राहतो १००० येणीक व सारे महिन्याचा खर्च पूर्ण होईल व कमी पडून काम थांबायला व पैसा कमी पडायला अजून ही निश्चयकेंद्रा होता आणि फक्त एवढ्या १००० रुपयांवर अवलंबून ही प्रत्येक ठिकाणी कुजबुज ही झाली, पुस्तके येतली जेवण खर्चाच्या अंदाजाचे इतके न राहे तर येत्या महिन्यात मनुष्याने "पैसे येतील की काम करणार" असे विचारले असताना "पैसे येतील" असे उत्तर देऊन ही तेंव्हा केले. पण! पण काय सर्व मिळे फक्त ८०० रुपयेच आले व ते एकामासांतच संपूर्णपणे तीनशे रुपये कर्ज उरले. सर्व पासून कुठे ५ आठवड्यांत खाली राहिलेले ६ शे रुपये येतातच आहेत. आठवड्यांपर्यंतचा आमचा खर्च बरोबर ६० - ७० रु पर्यंत जातो. व त्यांचे नितळे पैसे आले असते. तर विजुकुल कुठे कुठे जाऊन पडले असते? त्यांच्या मनांत पैसे पाठवून आवश्यक नव्हते की यांनीच मनावर घेऊन त्यांस विचारले नव्हते. मग आपल्या केली ८०० रुपये आपले पाहिजे बरोबर मला धक्का बसला. बोलणेच कुठे त्यांस विचारावे पण 'बरेच' याच्यापेक्षा तो उत्तर देत नव्हे. अर्थात कर्जबाजारी होणे आपण पडले. त्याची ही मला चिंता नाही पण मावशीचे बोलांची बिले आणणारी पोरे दारांत बसून घाबरी व घरची आठ दीन — वाढी अडचणीमुळे — आमची जबाबदारी बरोबर होणार त्यांतून विजुकुल काळजी नसल्याने आढळून आले. पुढील कुठले असले तरी मी सर्व व्यवस्था केली असती, पण आपण कोणे झालेला, परिस्थिती जवळ आलेल्या अभावाची काय करणार? मग मी सकाळची काळजी सोडली व अधीकडे थोडथोडा उपास चालू लागला — जवळपास उपाशी राहून आवश्यकांचा काही दिवस काम केले. नंतर काही दिवस जमीन खणायचे व त्यांचे काही मुलांचे चालण्याचे काम केले. पण परिस्थिती अजून आत्मामुळे त्याकडील ओढ दिवस जाणे सोडले. परंतु एवढे कोठे कुठे कोठे व २५ दिवस (जवळ ठेवलेले) काम करून आणलेले ३० रुपये कोठे.

खाली कसें ठेऊ शिकणार? सध्या तरी ॲडमिशन नकरता आम्ही केले. म्हणजे तर ६०० रुपये मिळायचे असते पण ६००० रुपयांवर जी अवांछनीय रक्कम तो आपल्याकडची ठेकर बसली ती त्या देवसारखी मारेल असे नाही. एवढ्या झाल्ले आहे याचे कारण आपली गावंतली पत कमी झाली व काळजीने शरीरावर व अभ्यासावर परिणाम झाला. यांत मी काहीच असें नाही. माझ्याकडून मी कोणतीही चालीत नाही पण आम्ही आपल्याकडे अशाने-हेने फुलवावे यापरतो दुसरी शरमेची गोष्ट नाही हे पालुनच वाटते. दृष्टांत असलेला, स्वतःच्या मुलीचा फैसा वेळेवर जमवू शकत नाही म्हणून त्याच्या मुलीनी फैसा जर पाठवून दिला नाही तर माझे गरीब बांधव मला कुमारीचे फैसा पाठवून देतील? कसी आणि मा दुसरे गरीब बांधवाची त्या फैसाबद्दलचा दुरुपयोग कसें करें अवलंबून राहावे? मजाच गोविंदराव विराज (एक वर्षापर्यंत तरी हिंदुस्थानातून फैसा मिळणार नाही हे मला ठाऊक आहेच त्यांच दृष्टीने मी ही व्यवस्था केली होती. कुठे इतके जरी मागे तरी मी आजच व्याजेतून (एकदम मोठी रक्कम (मुद्दलाचा विचार्‍या शावाजे) आणली आणि बहुतेक सर्वांच्या कर्जे फेडून टाकले. व्याजेत व्याजही कर नाही म्हणजे इंग्लंडचा (एकाचा) फक्त ६ पॉंडर व्याज आहे. मी रकम दहाहिन्याच्या मुदतीने आणली आहे. ती येत्या सुटीत सहज — होते म्हणता आणखीन फेडून टाकीन कदाचित महाराष्ट्रीने आणखीन नंतर कुमारीचे नाव घालीन.

आता असें कळले की, नाडगीरच्या घरी चोरी होऊन सर्व पैसे गेले व अमेरिकेतील नाडगीरचा स्वावलंबन कसें चालणार? फार वाईट गोष्ट झाली! चोरीबद्दलचे कोणताही असल्या तरी घरांतल्यांवर संशय घेतात आहे. आम्ही येथे यासंबंधी (आमची गोष्ट काहीही असो) आम्ही काय करू शकणार! याबद्दलची — इकडील म्हणजे घरांतल्यांमधे घरांतल्या लोकांनी प्रथम त्यांची रकमी त्यांच्या कां पाठवून दिली नाही! असला मार्मिक प्रश्न आहे. यांची अक्कल गेली होती कोठे? घेणाऱ्यांना तरी त्यांत काय होय? अशी योग्यता नुकसान भरपाईचे म्हणजे कोणावरही विश्वास ठेवूं नये हेच होय. आणि दुसरे दोषारोप! यांत काही तरी दुर्योगाची आहे हे खरे! काय आहे ते कोण काढण्याशी काय एक क्षणभरही मी राहणार नाही हेही तू ध्यानांतठेव

दुसरे, हा स्वातंत्र्य अमेरिकेची स्वातंत्र्य हवा लागल्या सारखा दिसतो. आमच्या सर्व मार्गे कि कोणाकडून आमची येथीच आधिकाऱ्यांची अशी समजूत करून दिली की नाडगीरचीही व्यावहारिक कौशल्ये अधिक जबरी यत्ता झाली आहे म्हणून त्यांना विश्वविद्यालयांत प्रवेश मिळाला त्यानंतर डॉ. मोनियरच्या (त्यांचे दिकेल्या मार्गे कि कोटाने) त्यांना स्कॉलरशिप

पत्र क्र. ८१
20

॥ श्रीराम ॥

श्रीविद्याधिराजविद्यापीठ
आर्ष आर्केडिया, सिंध.
दुसरे अमेरिका
ता. १० मे १९

चि. मंजूनाथास अनेक आशिर्वाद विशेष.

तुझे ता. ६० एप्रिलचे पत्र मला ५ मेरोजी मिळाले. आम्ही सारा इतिहास वाचीत लिहीत आहोत. आजची नासायी बोयार कंपनी पाहायाला गेलो होतो. त्याचे फोन घरातून घरायचे राहिले, पण मला बिलकुल वेळ नाही. तुझा सर्वांना पत्रे लिहायचा फार संबंध आहे. त्यासाठी दर रविवार दुसरा वेळ लिहायचा असतो. एक तास हातात असली घेतली की फक्त त्याच्याच वेळेसाठी मी ती हातातून दवाची देवीत नाही. सारखी अडचण येत, जिजून चालली. तिला बिलकूल विश्रांती मिळत नाही. जेवणही वेळ मिळत नाही. तसतसी कष्टाने पुरी पडतीय. मंजूनाथ सारखा कडून आम्ही वर्णनाची अपेक्षा करतच नाही. स्वतः निरनिराळे प्रश्न विचारावेत अशी आमची इच्छा आहे. आम्ही तो अजिबात प्रश्न विचारलेला नाही. पण अजीबात तुला आमच्या ओढीपेक्षा त्याला मजकूर लिहायचा वेळही मिळत नाही असा दिसतो होय! पाचे आम्ही बहुधा मी ठरविले आहे तेच असावे. एक तर तू तुझ्या सुखदुःखाच्या बाबतीतच गुप्तजी होतीस. तिथला वातावरणाचा जादून असल्यामुळे, संघाच गोष्टी जोडल्यामुळे, अजूनही आश्रमाचा जिव्हाळ्यात मनेत वेळ घालविला असशील आणि तुमचे – हो ना तू आता आत्मा, प्रेमी - गंगू आत्याबाई - साखीसह! आमच्या सुखीचा देवघेवीच्यातील तुझा वेळ जात असाल असे तुझं लिहिले आहेस. तुमचे वकमाधानी सुखीचा कोरा कधीच आंधाने जागते ईश्वर मनात नाही. समाधानी सुखे दवाची जिव्हविची की वेळेत असतात असे विश्वासाचा तसे वाटते. मग मानसी चकुली समाधानी असून तिला जर घरचे जागत असेल तर "आत्याबाई, गंगे आत्या," म्हणून त्या सुखीचे तुझ्याबद्दल अदल तुझ्या मागून पुढे कुठे दिसाचे यात देवने तरी अशक्य समाधानी असून रडकी असावी म्हणून तरी तू तिच्या घेते मनासारखे घरघरते तुझे आश्रम मला सारख्या सुपीक डोक्यातल्या कल्पना येत नाहीत खरेच, संगीत कोणते आश्रम आहे ते मला कळविशील काय?

तुझा त्यात कसून वेळेचा आहे. खरा तो लिहून काढायाचा मला वेळ मिळत नाही. त्यात समाधी थोडा फेरफार झालायला आहे. तो मात्र मुलाने आठवून देईल.

सारखा इतिहास इतक्या फक्त विद्यार्थीवर (मराठ्या) आले आहे. फक्त विद्यार्थी तेवढी ती दवाच्या वीरवाणीत घालून होतेतो मजीको दरम्यान वाढवीत नाही. घरचे जिव्ह वाढे आहे. दवाज सुटलेच असते. त्यामुळे घरातील घरात पायातले जोडे सुद्धा काढीत नाही. मुलून ते घरे असावे. इसलाम विशेष घाणी जागतात. कारण त्ये हे एकू तत्व सारखा प्रकारात आहे. आणि घरजवर ते तत्व मला विशेष दवाच्याचे घालेले जोडे तेवढे. तुला कडू लिंबाचा मला वारण्याचा प्रसंग पुनः येणार नाही. आत्याला तू कडू लिंबाचा मला वारण्याचा काय?

बहुधा वेळ्या सुटीत ती घरातली राहणार नाही. अमेरिकन लोकांची पूर्ण रीतीने ओळख करून देण्याकरिता ती दुसरा एखादा गावी जाईल व त्याला लिहायची कधी सुटी मिळेल. माझे सांगणीवर घरचे लिहायची वाटतीय करते म्हणजे दुरतीय. ती सारखाबेत असला त्यांना इजविचारही मारला पण हाच वारीय. वर्गातल्या पोरांनी मजकडे पत्रे येतात म्हणी ती तसतीय करीत आहे. पोस्ट सारखाच वाचीत कसले ती देते गमावत नाही. मागची पंधरा दिवसाची मला खबर २ लिहिला देईपर्यंत पत्रांत मजकूर लिहिलेला करीत.. वि. विमीत मांडा मागे घरविचेला ओढ लिहायला आहे? घरवेळेने त्याने मन मोकळे. त्याला दवाचीच ओढ लोभीत विसरू नको. लिहिले देवेपर्यंत घरात फार वेळ लिहीत. मग

॥ नारायण वसुधु ब्राह्मण च वाङ्मयम् ॥
॥ श्रीरामं मारुतिं वंदे श्रीरामदासं जगद्गुरुम् ॥ १ ॥

[illegible]

[illegible] नारायणाचे [illegible] करून [illegible] [illegible] [illegible]

विनंती :- अधिक [illegible] [illegible] [illegible]

University of Michigan 135
Ann Arbor. Mich
U. S. America
10th may 14

" Ram "

dear James

yes I don't anything of dear Bhaskar I write you often to take me care. I am glad he is doing well with his studies Anything he should not discontinue his service Take care that much that's all I want from you. What did you ask mr. K.V. Nadgir about the money? What he said? Please don't show my letters to any man except the family members. Thats my request to you. Don't allow boys to go to swim in that dirty pond which will spoil them health. How are you going on with your work? Will you let me know about it?

20

University Of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S. America
10-5-14

" Ram "

my dear Vinayak.

I have written to you whatever I wanted to write. How have you done in your examination? Will you pass in the Annual & then in the ensuing matriculation? Do you hope so? How have you progressed in your health? Has dear Bapu gone over there Have you mean to spend your vacation? or rather how have you spent it

am

h. Of M.
10th may 1914

my dear shankar.

Just a few lines to acknowledge the receipt of your chit from Bhaskar. I am glad to receive

Is Baba Tumbe There? How rabbit is now? It.
are they all going with their wealth & dog?
Yes Ramu, Do you receive from Kandu ever? Who.
is he doing?

Take care of the studies & health & boys.
Did you start any magazine for dear Irangular?
Do you ever see what she does? Does your wife
read anything? So many questions I am asking
you with a hope you will answer one at least
among them. Very well. bye bye. Yours affly
Narayan

What is the number of extra books that you have
read for your exam? How many sanskrit
dramas you have ~~written~~ read for the Terminal
how many you wish to read.

Monday yours of 16th April
16th to hand

How have you done in your exams? Have you
received the love story books from Prakash?
If so, what are the names please? Don't fail
to write always. more after I receive from you.
Yours affly Narayan.

Letter No
20

"Ram"

University of Michigan 137
Ann Arbor, Mich
U. S. America
10th may 14

my dear Baler

Your favour to hand. Glad to read it. I am still more glad to see your ambition to read & see some articles printed in Canarese papers. Baler, I can not write a swift Canarese hand hence I am at a loss to see that I can't fulfill your desire. moreover I sent two articles to Dharwar for publication, but they do not care. Being moved at your request I have now determined to give one article in marathi to be translated into Canarese to mr V B Aler of Dharwar. He has promised to

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America
10th may 14

"Ram."

Dear Bapu

Nothing from you. When did you leave Poona & when will you go to Poona? How did you spend your vacation? Did you been to Kalyan? where is mr Kabbur to be at Hubli or at Gadag? Please convey my Bs to him & other friends

yours affly
Narayan

translate those? The first article is in today ~~let~~ cover accompanying mr. Alur's letter. Please send it to him, without fail. I will write the next article by the end of this month & send it to him As for marathi, Loka shikshan might have published one or two by this time & some would have published by [illegible] & [illegible] Please see them or ask [illegible] or Satya.

Are you conveying my namaskaras to dear Pellakka & maashi or not. Please let me know, so that I may write her seperately.

Nothing more. Yours affly
Narayan

Yours from Hubli posted on the 17th to hand read to go through it more in my next

Yours
Niki

पत्र नंबर
२१

॥ श्रीराम ॥

मिथिलाविश्वविद्यालय
आर्ट आर्चर, किंग्
पु.मे. अमेरिका
पा.ए. पृष्ठ

तिन काहीतरी नारायणाचे दोन्हीकडचे दोन्ही विकाऊ चरणी सलाईनचे एक साष्टांग नमस्कार. आजचीही आपणाकडे जानेवारी नंबर पुढचे पाठविले आहेत. तें आपणास पोचले. तुम्हांसंबंधीचा आदरार्थक पेक्षा लिहावे. हे मज कळत नाही. आपण तुमच्याकडून पेक्षाच येत नाहीत. तुम्ही डार पत्रे लिहावेतीत तर तें मज फार कठीण आहे असे तुम्हांला वाटते पण एरवी पेक्षा तेंच तें लिहिण्यांत आहीं रिकामे नाही. माझी प्रकृती बरी आहे. तुमच्याच प्रकृतीची काळजी असावी. तिन्ही मुलांस आशीर्वाद. कळावा आपला नांदेडकर

चि. संपूर्णाईस अनेक आशीर्वाद:— कीर्तनाकडून आजच्या दिवस. सकाळचे ७ मिळाल्याकारणे आज सोमवारी १२ वाजतां (जेवणाच्या आधीचा अर्धातास) तुझें पत्र वाचून तुझा लिहीत आहे. तुझ्या सर्वांची पत्रे मला सोमवारी १२ वाजतां पोचतात. वाचल्यावर संध्याकाळी ४ वाजतां लिहितो. म्हणून मला पत्रे रविवारीच लिहीत जा. आजचे तुझें पत्र तारीख २२-१-६३ चे होते. दोन्हीकडची पत्रे वाचली. तुझ्या प्रश्नाचा उत्तर तुझेच रंगेपेक्षे आहेत. मी तुझ्या ते जेवणाकडून मला काहीच जाणवले आहे. रागावू नको. मी तुझ्यावर आहे. जानेवारी नंबर पुढचे पाठविले आहेत. पहा——

कळावे तुझा प्रिय नारायण

My dear Rama, Monday 18th Aug 63

Yours to hand just now. Glad to go through it. Thanks for the respect that you are giving Sir, is not the symbol of respect or honour more about this in my next.

Drew

Letter No
21

Y of Michigan
A A. Mich.
& S.A.
18th 5th
14

140

Dear Baker

Yours to hand I am alright.
more in my next

Yours NDH

Letter No
21

18-5-14

Dear Vinayak

Yours to hand & both of 16 & 23 April
Glad I have not read yours of today
yet. Read & then answer next week

Narayan

जगन्नाथ
२-

सिंधिया राजघराने की खाजगी पत्रव्यवहार
आग्रा आर्काइव्ज, सिंदे
पुणे ऐतिहासिक
दप्तर क्रमांक

॥ श्रीनाथ ॥

चिरंजीव अनेक आशिर्वाद विशेष :-

तुझें तारीख २४ रविजचे पत्र तारीख १८ रोजीं पोंचले. पत्रवाचून खेद व आनंद आला. वडील मनुष्यांचा मानरक्षणाचे ठिकाणीं विशेष हौस खरें कीं 'मरे हा मायना वडिलांना कधींही लावत नाहींत. अपरिचित अगा तुम्हांला, अथवा वडील अधिकाऱ्यांचा 'मरे' अशें लिहिण्याचा प्रघात आहे. तुमच्या नवडे बंबई कंपनीच्या सुपीक ठोकयांतून जर असा मायना लिहावा असेल तर कोणजाणे! तुमच्यासारखे वैश्य (व्यापारी) लोक जर अशा रीति-रिवाज, रीति-रिवाज वगैरे बाबतीत फेर फार करूं लागले म्हणजे मग पाहणेच फार कठीण काम आहे. तुम्ही वैश्यांनी पैसें मिळवावेत, स्वतः ची तुंबडी भरावी व देवघेवीचा धंदा करावा, एवढें च तुम्हे काम. आं अशेंच कीं नाहीं, तात्याबा? श्री फत्तु अर्डाक्कर

पत्रें लिहावी म्हणजे विस्तारपूर्वक लिहावयाचा मजकूर असतो म्हणजे. पण असें काहीं चांगले नवें असें घटल्यासारखें आज पत्र लिहीत आहे. चि. विनायकाकडून मजा लिहावयाचे आहे. आतां त्याची इंग्रजी दहावी झाली. इंग्रजी, संस्कृत वगैरे परीक्षा आज्ञा; इतरविषयांचे कुसंगी असो. आणखी ४ महिन्यांनी तो स्थानिकच्या परीक्षेस बसेल. आणि त्यानंतर ऑक्टोबरचा अखेरीस आतां पासूनच तयारीला पाहिजे. मुलांना तू मास्तर तात्यांत देऊन आहेस हें बरें आहे. अलेकडे, बहुतेक विसराचा नसतोच. त्यावरूनही मजा आतां उमाजी पारंपरा करावयाचा आहे. इतक्यातिसाचा अंमुअभ्यास ही असें ठरविले आहे की विनायकाला गणीत इतविषय बुद्धि फार कठीण जाईल. अर्थात त्या दृष्टीने त्याला शिकविणें चांगले होणार नाहीं. असाच सर्व साधारण नियम आहे की गणीत हा विषय त्यांना कधी अवघड तो विषय बरें येत असतात परंतु त्यांचे शिक्षण कसे चालते. विनायकाचे इतर विषय बरें होईल म्हणजे मूळ साल्या त्याविषयाचे अध्ययन करावयास पाहणे बरें होईल. मुलांच्या आवडीचे विषय कोणते हें ओळखून काढून त्याविषयाकडे त्यांचे मन ओढले म्हणजे त्याविषयांत त्यांची प्रगती होत असते. तात्पर्य बऱ्याचवेळी — वडिलांच्या इच्छे बुद्धि व आंधळेपणाने लेकांच्या माथीं मारून — शिक्षण घेण्यास लावणे म्हणजे मूर्खपणा झाला. इतर जातीपेक्षा मुलांचे सर्व चाले पाहिजे पाहून त्यांच्या इच्छेविरुद्ध जबरीचा आपण प्रयत्न केल्यास मुलांच्याही आयुष्याचा नाश होणार नाहीं व मातापितरांचे पांघरूणही चांगले होते, असा अनुभव आहे आणि मूलत आजच्या माझ्या पत्राचा विषय ही विनायकाकडे पक्षपाती आहे. विनायक, बाळू, नाना व बिपीन हे प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष नुसत्या इतांत आहेत. पण त्यांच्याही बरें वि. स. गणुअण्णा व वि. क. बाबा हेही आहेत. वि. बाळूही त्यांच्याकडेच बोलण्याचा थोडा हट्टी आहे. विनायकाची स्थानिक पास झाली म्हणजे प्रत्येक जण आपापल्या परीने — अधिकार परत्वे — प्रत्येक जण त्यांस अमुकच कर आणि तमुकच कर मूलन सांगणार. व आतां कुणें काय या पंचाइतीत पुसी पडणार हें मला माहीत असल्या मुळें मी तुला आज पडुतीळ

दोन दशांत "तुमच्याकडील एक" सदरात काही सूचना करीत आहे. तुम्ही सर्वजण मला चाहता म्हणून तुमच्या ते माझे सोपविले आहे असे म्हणत मी लिहीत आहे. त्याचा राग मानू नका. तुमच्या, त्याच्या घरातल्याच व दुसऱ्या कुटुंबातल्या दृष्टीने मी जे सुचवीन ते स्वतः मी अनुभवलेले आहे आणि ते वाचल्यानंतर मला जर खुशालचेंडू - बेजबाबदार अंतःकरणाने - जगू शिष्टमीळ व तू असले मत मला कळविशील तरी तुझा चांगला फार आनंदी होईल. पण इंग्रजीत लिहिलेला स्पष्ट कानडीत लिही मराठी मला कळेल.

हे पत्र तुला तुझ्या शेवटच्या आठवड्यात पोचेल. त्यावेळी तुला कॉलेजचा निरोप संदेश असेल. अर्थात तुला एका आठवड्याचा मोठ्या कामा १५ मिनीटे स्वतंत्र मिळू शकतील. त्या पंधरा मिनिटांत मात्र तिनो विचार करून पत्रलिहीशील अशी आशा आहे.

प्रथम — विनायकाचा कॉलेजचा पाठवायचाचे हे तर ठरलेले आहे. पण ते कॉलेज कोणते? कोठे? पुण्यास की मुंबईस? याबद्दल, तसेच पुण्यास पाठवायचाचे व कुणाकडे कॉलेजमध्ये राहू यावयाचे. त्याबद्दल: कॉलेजचा बिलकुल पाठवायचाचे नाही. हे मात्र पक्के ध्यानात ठेवा. याची कारणे अनंतर कितीही असली तरी मास्याजवळ मात्र स्वतःची काही कारणे आहेत आणि ती ही :- विनायकाची बी.ए. होवो अगर न होवो ही ज्याबद्दलची तयारी घेईल त्यावेळी, वि.विनायक यांस वि. भास्कर बरोबर देऊन ही त्याला जर्मनीस पाठविणार आहे. वि.विनायक याने संस्कृत अथवा इतिहास व अर्थ-शास्त्र या विषयांचा पूर्ण अभ्यास करावा अशी माझी इच्छा आहे. आणि त्यांकरता जर्मनीस जाऊन अभ्यास करावयाचा व पी.एच.डी. ही पदवी मिळवावयाची. परत आल्यानंतर तो कॉलेज ह्या प्रश्न तुमचा नव्हे तो माझा आहे. वि.भास्कराही तोच विषय घेऊनच ही शिष्टमंडळे आहे व दोघेही एकमेकांच्या साहाय्याने पुष्कळ अभ्यास करतील व जर्मनीत नाव मिळवितील. वि.भास्कराचा डेक्कन कॉलेज मधे राहाता येणे शक्यतोवरी कारण पैशाची अडचण. आणि मला दोघांसाठी मिळून एकाच खोलीत होईल असे वर्षे काढू यावयाची आहेत; म्हणजे अभ्यास करी. अभ्यास होऊन ते गरीबाचे; मनाने कडवट न होते तुझी सर्व व्यवस्था करतील. तुमचे जर्मनीत जावयाचे म्हणजे जर्मन व त्याहीपेक्षा अधिक शिकण्याच्या लागतात आणि त्यांच्यासाठी एकेक राहिले म्हणजे पैसे पडते. तिसरे - डॉ. गुप्ते यांच्या वाड्यात त्यांच्याही मला यावयाचे असून ते त्याना सर्वथा ती मदत करतील. जर्मन भाषा शिकवतील व पुढील तयारी (प्रत्येक तेने) करतील.

तुमचे :- पुढील खर्चाचे.

हे पत्र तू वि.भा. यांनीला वाचून दाखवीव व त्याबद्दल मुलांत ते पहा. अधिकारांचे अपत्यांचा कोणे करावयाची नाहीत.

जर्मनीला जावयाकरता पैसा तुम्हीनाही हिशोबीत तरी तितके पैसे मजजवळ आहेत ही खरीच. कुणाचे अक्षर नाजूक

॥ श्रीराम ॥

मिशिगन विद्यापीठ
अन आर्बर, मिच
यु. से. अमेरिका
१४ फेब्रु-५१

143

चि. गंगूताईस प्रेमपूर्वक आशिर्वाद विशेष :

रामराम! तुझें तारूख १८ जानेवारीचें पडलें तरी तें १८ मोठीं मारल्यासारीं पडलें. तरीपण त्याच्या पलीकडे मी तुझा हिशेब करीत आहे. परवांपरवीच सजकरांचें सविस्तर पत्र व सुमोधनाचें पत्र आलें आहे. आठ तीन महिन्यांत माझें मारून ठेवलेलें पत्र आहे. मन स्वस्थ नाहीं. पण तुझीं सर्वांचीं पत्रें आलीं म्हणजे आनंद वाटतो. मनाचा आम्ल साधा म्हणजे मी तुमचीं सर्वांचीं पत्रें काढतो व पुनः पुनः वाचतों. आज आलेलीं पत्रें तुम्ही आठवड्याचीं परीतों पर्यंत मारल्या सिवाय तसाच. नवीन आलीं तरी तुमचीं काढून पाकीटांत व्यवस्थेनीर ठेवतो. त्यामुळें पलीकडील कुशल वर्तमान (खुशाली असो) वाचावयाला मिळतो आणि त्यामुळें पलीकडील पत्र-लिहावयापूर्वी [illegible] ची सद्यः स्थिती कशी असेल तें लगेच कळत येतें. गंगूताई, पत्रलेखनाच्या बाबतींत तूं दुर्लक्षिलेली इच्छा पाहून मला फार फार आनंद झाला व तुझ्यासारख्या मुलीने अशी इच्छा धरावी — अशा स्थितींत असावी — हें पाहून कौतुक वाटलें.

एक गोष्ट तूं ध्यानात धर; तीही कीं जी गोष्ट आपल्याला आवडीची वाटते ती शिकूपणे दुसऱ्यांच्या प्रारब्ध कर्मांच्या बाबतींत, उलटा विचार, त्याचेच ध्यान करावयाचें. प्रथम स्वतःकडे लिक्षकूपण कधी घ्यावयाचें नाहीं. तें आधी-आधी आपल्याकडे घेऊन येईल. आंधळी शिकून मला मारल्या — जनतेच्या कार्याचा हातभार लावण्याची इच्छा धरून करणे म्हणजे आपलें कार्य कसें करावयाचें. आंगची इच्छा होणें व तशीं दुर्घट आणि झाली म्हणजे पार पाडणें हें त्यातूनही दुर्घट पण दृढनिश्चयाने ती अंती पार पडते व जनतेचें कार्य होते. मोक्ष मोक्ष म्हणतात तो काय? आपलें मानवाला इतिकर्तव्य कीं स्वार्थाकडे लिक्षकूपण न पाहतां परमार्थ साधावयाचा आणि लिक्षकपणा आपल्या हृदयांत रक्तीं घालावयाचा. अर्थात जितके धर्म आहेत त्यासर्व धर्माच्या प्रवर्तकांनी हेंच सांगितले आहेकीं "लोक कल्याण करा." आपल्याकारणाच्या अडचणी मुळावरून घालवून स्वार्थ-कुसरीवाचा व कैवल्य कर्तव्यांत यांचे लिक्षण द्यावें लागतें. आणि असें लिक्षण घेण्यास व पुढें पडून काम करण्यास तूं तयार झालेली पाहून मला आनंद कौतुक होते व आंतबाहेर प्रेमजन्य होते. हर नवल काय?

नाहीं! लिक्षणाच्या घरीं बसून सुद्धां लिक्षणें घेतां. त्यांस अमेरिकेस अथवा जर्मनीकडे जाणें असें नाहीं. कारणें काय अमेरिकेस गेल्याने? असें कदाचित् तूं विचारशील पण त्याचा अनेक आहेत. त्यांचा या ठिकाणी आपणाला विचार करावयाचा नाहीं. पण तुझ्यासारख्या मुलीला तुलजीत घरून शिकावयाचें अजून फार आहे. आणि तें शिकावयाला मुंबईसही जावयाला नको. अथवा पुंबईसही नको. पलीकडच्या जगांत शिकावयाचें आहे. गंगूताई, आपलें हिंदुस्थानासारीख लोकांची स्थिती फार वाईट आहे. आपल्याला जें शिक्षण हिंदुस्थानांत मिळतें तें फारच अपुरें आहे. त्यापासून स्वतंत्र हिंदुत्व कमावत नाहीं अथवा शिक्षणाचें समजत नाहीं. आपली अंतराळीं सांगितो सर्वजण पूर्वी चांगले शिक्षण मिळाले असेल तर आपली अशी गोचनीय स्थिती होती काय? आणि अमेरिकेसारख्या शिक्षण क्रियेत्रांत राहण्याचा योगायोग कुणी-प्रमाणे आपोआप काम करून पोट भरत येण्याचा प्रसंग आला नसता. आपली आतुमाचा मला जोपर्यंत शिरीरांत येत नाहीं, वाचलां येत नाहीं, त्यापर्यंत फार ओढीव स्वरूप बोलणां येत नाहींत. आपल्या देशाचा व धर्माचा इतिहास मला आहीत नाहीं. आपल्या देशांत आंधळगर्दी, अंधश्रद्धा, लोकांची स्थिती काय आहे हें मुळीं मला माहीत नाहीं. ही गोचनीय स्थिती नव्हे काय? त्या लोकांत मला जन्म घ्यावयाचा त्या लोकांबद्दल मला अंशीं माहीत असूं नये.

व्यवहारात सहज जमत जिव्हाळा त्या देशाचा भूगोल सुद्धा सहज आपुला असू लागे यात्रेकरी तुमची धारणा कशी ? यात्रेकरू असताना सहवास सहसंवेदना आहेत, आपला असल्याचा भाव ! पण येथे आल्यानंतर निरनिराळ्या लोकांनी निरनिराळे प्रश्न विचारल्यावर - यात्रा प्रारंभ होण्यापूर्वी फारसा सुसंवाद सहवास नसल्याने आता "यात्रेत कोणी गायक दादाजी" किंवा "रेखेगावात कुणाशीच संवाद" असे ते सूत्रात ने संतोषजनक सहज वाटू पडले. येथील शिक्षकेतर कार्यकर्ता तितकी आदराने देशाबद्दल आहोती तितकी सुद्धा सहज वाटत नाही आणि वाटीचांची कथा तर बाजूलाच राहो. आरंभीचा, आपल्या आत्मा व्यक्तिगत, संपूर्ण प्रथम आपल्या मातृभाषेचे उत्कृष्ट बोलणे, नंतर - लेखनाची पूर्ण माहिती मिळवून दिल्यानंतर सर्व पाठ्यपुस्तक आणि शिक्षणाचा दर्जा उत्तम राहील असे आता मला ठाम मत झाले आहे. खरे आरंभीचा परकीय भाषांतरी मागची पायरी म्हणावे तर त्यानंतरही शून्यच, एकूण आपली आपली आपल्या घरट्यातील इकडचे वातावरण आहे. मूलत: आदिवासी-ग्रामीण शिक्षण तसा फार दूरचे आहे असे स्पष्ट म्हणावे लागेल; आणि असे शिक्षण देण्यासाठी सारख्या दीर्घस्थायी प्रिय मनुष्यबळाचा कधीही मागमूस नाही.

यात्रेकरू असताना मी तुला इंग्रजी शाळेत म्हणत असे. पण आता बिलकूल म्हणणार नाही. परिस्थिती फार बदलेली आहे. पुण्यासारख्या शहरातील मराठी शाळेतील शिक्षण — दिले जात नाही. असा इंग्रजी शिक्षण नको, तर मातृभाषेचे, मातृदेशाचे शिक्षण पाहिजे आहे. आणि ते सहज आपल्याला आहे. पूर्वी मी अनेकदा तुला हिंदुस्थानच्या नकाशाबद्दल बोलले आहे. ऐतिहासिक दृष्टीने या तुला मी वाचायला देत असे त्याही कित्येक होते असे. आताही माझी अशीच इच्छा आहे की तू आपले मराठी सुधारण्याचा प्रयत्न कर. आपल्या धर्माची पूर्ण माहिती घे, आपल्या देशाची स्थिती पूर्ण धर्म जाणून घेण्याचा प्रयत्न कर आणि आपल्या भगिनींच्या उद्धारार्थ देह वेची पाहा. आजोबा तुला ते शिकवणार ? हाही प्रश्न उद्भवलाच. जि. विनायक आहे तोपर्यंत त्यांच्याकडून मराठी शिक. मराठी शिकणे म्हणजे सर्व आले - व्याकरण हे सुरळीत येणे. प्रथम थोडा त्रास जाईल पण मेहनत केल्याशिवाय फळ मिळणार नाही. थोड्याथोडे गणित — बजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, अपूर्णांक हे शिक — पाठ्य व्यासंग नको. जमीनदारी पद्धतीचे थोडक्यात ज्ञान अर्थ शास्त्रासाठी मिळवून घेण्याचा शिक. महाराष्ट्राचा इतिहास भूगोल हे तो थोडथोडा शिक व विशेषत: मराठी - राज्याचा इतिहास भूगोल. प्रथम थोडक्यात शिवाजी-नकाशाबरोबर शिक. आणि मग मुंबई इलाखा, नंतर हिंदुस्थान एकंदरीत जगाचा नकाशा भूगोल अवलोकन कर. आपल्या आजूबाजूचे नकाशे असावे जगातले तर हे अगदी. सोपे पुस्तके, आटलोक सी. आर्डर, जार्ज, इलिअट्ट, शामू, विनायक यांचा आणि विद्यार्थी अगर पाठविण्यास विनंती कर. आणि ती जरूरीपुरती वाच, सहजपणे नाही तर मुळीच विचार. विचारण्याची घाई वाचणे नको. हे सर्व करण्यापूर्वी प्रथम आपल्याला नाही असे थोडे मन कर व बेजाबाबत आपण हात घाल. शिवाय नको तुला मनःशांती हरवून होईल आपल्याकडचा सहिष्णुता (लवचिकपणा) ची वर्षभर.

इतक्या गोष्टी कलावधीत आरंभ केल्यास म्हणजे इतक्या लगती होईल. आपल्या मनात तुझ्या हातून 'केसरी' आरंभ एक पत्रकार पत्र चालवायचे आहे यातही भगिनींच्या सहाय्याने. माझी इच्छा तुला कळवे तुझ्या हाती आहे. गंमतीने, ती तुला उपयोगी का? मनात असल्यास मजकूर लिहिण्याचा प्रयत्न कर, उपयोगी का? जाणकारांकडून ह्या संबंधी योग्य मार्गदर्शन मिळे आहे तो घेऊ. अभ्यासाला आरंभ

करू

पत्र नंबर
22

॥ श्रीराम॥

कार्यालय विश्वविद्यालय
आन् आर्बर. मिच्.
यु. से. अमेरिका.
ता. २४ मे १९१६

145

चि. गं वहिनीस नारायणाचे सोन्हीकर बोलून विशेष
चरणी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विशेषतः लिहिणे:- आपणाकडून बहोत दिवसांत पत्र नाहीं. कुशलपत्रिकेचरवरुद्ध कितीवरी आहे? कां तो कुशलपत्रिका पाठवावयास रेत नाहीं म्हणून पत्रें लिहीत नाहीं. आम्ही कीं नाहीं एवढी पीडा? म्हणजे पत्र-लिखाण लिहिले असते. पहावयाई; मजकूर असेल तर लिहा नाहीं तर सोडा. मीतरी तुमचेंच प्रत्येक खबरेचा पत्र लिहित आहे. हो! वहिनी विसरली, आम्ही अशक्तीची आहे. पण डोक्या खबरबरोबर काहीं राहात नाहीं. डोकाखबरबरोबर राहिल्यास मी सत्यनारायण करीत असें म्हणते आहे. पुढच्या आठवड्यांत (सोमवार तारीख चौदा आंत अथवा पुढच्या आंत) डोक्या (आजीबाई बरोबरच्या सत्यनारायण करवयाचे. पण या माकडांच्या राज्यांत कसले सत्यनारायण आणि काय? तेंकरावर दोघे आणी कसें? तेंहि कदाचित होत्ये देवेच शरवणाचार. बहुतेक तुम्हांला (सरोदे सत्यनारायण करावे लागणार! तुम्ही करणार काय? पुढीलखबरेचेस सांकडूक लिहीत. पत्राचे उत्तर जलद पाठवावे. चि. साम्बस लिहिलेले पत्र वाचून झाले. हुं चि. गं. पिकु अक्कास नमस्कार. सा. न. प्रविष्ट व्हावे.

आपला स्नेहांकित नारायण.

Letter No
22

॥ Ram ॥

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U. S. America

24-5-16

My dear Balu. Your hand. Sorry to see your result. It very poor. Why should it be so? Study hard. You are very weak in Sanskrit. Why don't you improve it? Get up early in the morning at 4-30 & study sanskrit for 2 hours & go to take your bath. These are days for you to learn & study. Don't be lazy. Your vernacular — your mother tongue too is very poor. Why so? Please improve

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U. S. America

॥ Ram ॥

24-5-16

My dear Shankar

Sorry nothing from you. Why so? What about your examination? How have you done in that? What about your future programme?

Letter No 22

University of Michigan 1416
Ann Arbor. Mich
U. S. America
14-5-14

My dear Vinayak

Sorry am I for your result Sorry for not receiving any answers to my questions. What subject you like best was one of the questions asked to you on the 8th of March 1914 (Letter no. 11) Why did'nt you answer that? Have you no time even to care for my letters & the questions asked there in? Please write about your progress. Henceforward be writing on separate papers for your own letters. Don't write on any body elses, for I have to file all your letters. Leave a margin to the letters. Take care of your health. Yours affly NVR

everything about it. How are you going on with your health? My B.C. to all those who enquire about me. My Best Namaskars to dear Pillaikka. Has she come from Kalyan? My B.C. to Mr. Dhangi Ster Has he done in his examination? How has Mr. Laxman Hardikar done in his? Last time I have sent an article to [illegible] Mr. Alen will publish it. If you want the copy you write to the editor of that paper or to Mr. Alen. More in my next Yours affly Narayan

Do you wish to appear for the exam or not? How you spent your vacation?

Please write Yours affly

Narayan

पत्रांक
22

॥ श्रीराम॥

सिद्धिगाज विश्वविद्यालय
आर्ट अलेर, मिच्.
युनेट. अमेरिका
ता. 28. मे. 47.

147

चि. रामूस अनेक आशीर्वाद

तुझ्या चार ओळी, तारे तेरीजी लिहिलेल्या पोचल्या. गेल्या खेपेस चि. विनायकाबद्दल मी तुला लिहिलेच आहे. त्यानंतर त्याच्याकडून त्याच्या विषयाबद्दल पत्र आले आहे, त्यात संस्कृत व इंग्लिश हे दोन विषय असल्याचे आवडतात असे तो म्हणतो. मी कल्पना दुसऱ्याप्रमाणे त्याचा विषयाची आवड बरी ठरली. त्याचा गणीत येत नाही म्हणून गणीतात तो दुर्बल असल्याचा आहे हे मी तुला लिहिलेच आहे. चि. विनायकही "I don't want to bother my head for maths" असे इंग्रजी अक्षरांत म्हणतो. अर्थात त्याचे पुढील व्यवसाय संस्कृत व इंग्लिश यातच झाला पाहिजे. एखाद्या विषयात तो अत्यंत झाला तरी हरकत नाही पण आवडते विषय त्यांत घ्यावेत अशी माझी इच्छा आहे. आणीही विषय फर्ग्युसन मध्ये यांगले शिकविले जातात. शिकविण्याकडे पाहिजे तर डोणत्या ऑनर्स यांगले शिकवितात हे कळत नाही पण विद्यार्थी व मास्तर यांचे ज्या ठिकाणी संघटन होऊ शकते तेथे फर्ग्युसन कॉलेज आहे. इकडे रघुनाथराव मुळांची पाहिजे असल्यास गावे, वाटेल तितका खर्च करावा व इच्छा असल्यास वेळोवेळ अभ्यास करावा. अशा ठिकाणी अभ्यास होत नाही असे नाही पण श्रीमंतीपणाचा व अरेरावी पणाचा अशा ठिकाणी ऊत येत असल्यामुळे मुळे अक्षरशः फार गर्विष्ठ व मस्त तारुण्याची बनतात. त्यांना स्वतः कसे कष्ट करावे हेच समजत नाही व संगती दोषाने बिघडतात. अशा ठिकाणी अभ्यासी मुळे प्रथम परिस्थिती बऱ्याचीत वाढलेली असल्यामुळे त्यांना या वेळी मुद्दाम तसे वागावेसे वाटते व ते तसे वागतात ही कारण पर दाखविण्यात डोणाचा नसतो अभ्यासाची— परीक्षेपर्यंत मजल्याची असते. परीक्षेच्या वेळी आम्ल फेकले होण्याचा प्रसंग येतो. याची उदाहरणे मी तुला यापूर्वी बरीच लिहिली आहेत तू— स्वतः दुसऱ्यांना पाहिलेस. संस्था सरकारी असल्यामुळे एखाद्या मास्तर यांगला असू शकेल व मुळांवर यांगला दाब बसतो असाही कुठेतरी ऐकिवात असेल पण उलट याबाबतीत सरकारी शाळांतील शिक्षक कॉलेजातील शिक्षकांपेक्षा यांगले असतात. मुळांशी प्रेमाने वागणे, त्यांना कुरवाळीने शिकविणे, त्यांच्याशी मिळून मिसळून वागणे यांत अनेक गुणामुळे सरकारी शाळांतील शिक्षक पुढे येतात. अशा बाबतीत फर्ग्युसन कॉलेज ही प्रमुख आहे. आणि म्हणून विनायकाने त्याच ठिकाणी जावे अशी माझी इच्छा आहे. याशिवाय अहमदनगर कॉलेजमध्ये गेल्याने. स्वावलंबन कुटुंबावे हे मुळांना कळेल. अलिकडील स्वतंत्र संस्थातील बहुतेक लोक अशा रीतीने पुढे आली असतात व मुळे ही तशी

असतात. अशा मुलांसमोर सतत काही ना काही कारणांनी कुठेतरी तुझीच मानसिकता ढासळविण्याचा प्रयत्न होतो. घरात कुणी नातेवाईक, व्यवहार कुशल किंवा दूरगामी प्रसंग अप्रत्यक्ष सिद्ध करण्याचा सिद्धांत असा मोठ्यांच्या शिकार-पध्दत असतील त्यांचे अनुभवगीर गृहस्थाच्या हातावाची दिसत काटके पाहिजेत आणि ते विनायकास मार्गदर्शन करणारी मंडळी योग्य आहे असे वाटते. हे दुसरे कारण (पहिले कारण मागील पत्रांत लिहिले आहेच) आता मुख्यमंत्री ही जागा म्हणजे श्री या अमेरिकेतील आहे आर्थिकच्या दलालीत बसूनच स्वतची सुटकेची सर्व व्यवस्था करतो. थोडक्यात कोणत्या मुद्द्याकडे पाहावयाचे, त्यामोठ्यांनी मैत्री संभाषावयाची, कुणी कसेत ठेवावयाचे याचा सर्व ठराव तुझ्याकडे पाठवून देऊन तू त्याप्रमाणे कर. याप्रमाणे एकच गोष्ट लिहितो की तुझी या आठवड्यापुरती रजा घेतो.

तुझ्याकडे गेल्यानंतर आल्यानंतर विनायक यांच्यांनी एकत्रपणे कॉर्टर्स सर्वांचे राहावयाचे आहे. एक दलाली जागांत आल्याने घ्यावयाची वेतनेचे एकत्र दलालीत जेवण करून राहावयाचे दलालीचे सेवन घेतांत पडते नसल्यास वाहनाचालकाच्या बंगल्यात जमणे त्रिवार्षिक ठिकाणी सर्व मुलांत एक दलाली घ्यावयाची व कुठे सर्वांनी राहावयाचे याचा मुख्य आरोग्याचा खर्च पडेल, विनायकाचा निराळे राहणे चांगले, त्याचा निराळी व अडचणीच सांगली जागेल. म्हणून हा मार्ग सरळ पसंत नाही. मुलांचे हेल्थ वर्क फार धावत असते. यात्रा पर्यंत मुलांचे पुष्कळ आजुबाजू असतील. आणि म्हणून येथे सर्व व्यवस्था जोवर राहीलच पाहिजे. दलालीतच मार्ग सरळ पसंत आहे. तरी तू स्वतः या बाबतीत विचार कर. मि. विनायकाचा स्वतः विचार असेल तर आणि सर्वजण मिळून सल्लाच्या तू कळवा. मि. ठाकूर जर पास आले तर तेही पुष्कळ याद्यांचा मिळेल व मिळेल आणि मग-खरोखरीच मोठी मौज घडून येईल. या दिवसांत एक आंगळा पुष्कळ घाटेल. असो हा पुढील विचार आहे. तरी त्याला फार अवधी नसल्यामुळे मी तुझ्याकडे आलेले गोष्टी विचारार्थ कळविल्या आहेत. नीट विचार कर. लिंग. वहिनींना विचार त्यांच्यासमक्ष घे. आणि सरळ जाबाबतो ब कळीव. मार्गी केल फार अडचणिचे आहे. मला एक वाटते म्हणजे ९ रुपयांचे किंमतीचा आहे. परंतु विनायका साठी ही सहजिक खर्ची घालून तुझे एणाने ठेवण्याच्या दोघांत पैशाचा योग्यतेचा अशन एकूण एकास अशी विनंती आहे. कोणत्याही गोष्टीवर नीट विचार करीत जा हीच

विनंती तुमचा नारायण

गंमतीचे पत्र वाचून थोडी हसीवाटेल

नाडगीरांचे बंधू तुझ्याजवळ येतील असतील तर त्यांचे पैसा बाबत विचार. अमेरिकेतील नाडगीरांचे आवास कार्यक्षेत्रे, समजत नाही. तरी मुलगीतीने अवघडली कुमीत राहू एवढ्यावरच आपले समजत. विशेष पुढील खेपेस.

फ्रान्सिस्कर
२५

॥ श्रीराम ॥

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मिच्.
यु.से.अमेरिका
ता ३१-५-१९

तिन्ही वहिनींस वाजवे नारायणाचे अमेरिकेतून दोन्ही हस्तोत्तोलन
विनम्र चरणी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विशेषतः-

आपल्या इंग्रजी पत्रलेखकाचे आद्योपान्तावरील सर्व उद्देश सफल झाला. परंतु तो जरी मातृभाषेत असता तरीसुद्धा तुम्हाला थोडी आळी असती. आपल्या देशाचे आता पूर्ण दुर्दैव व ओढवले मृत्यूचे कारण पडीक-म्हातारी संडली सुद्धा इंग्रजी आपण — दुर्भाग्याकरवीं — करू लागली व थक्, थक्, करून नाचू लागली. आपल्या संडलीला सुद्धा मी मराठी व मराठी मात्र आवडत नाहीं से दिसते. असो. इंग्रजीत तरी तुमचा आशेप्राय झाला हे ठीक झाले. आळशी नको, मी पूर्वी असा होतो तसाच शेवटपर्यंत वाटणारी अमेरिकेचा आलो मृत्यू मात्रें मूलभूत गुण जातील असें तुम्हांस वाटत काय? मातेवर जडलेले प्रेम कोणी ही कोठेही गेला तरी कधीं ही कमी होणार नाहीं. उदाहरणार्थ तुमच्यात आईबापाची गोष्ट घ्या. त्यांना परलोकगमन करून किती तरी वर्षे झाली पण तुम्हांला आईबापाची आठवण झाली कीं किती वेळ आनंद वाटतो व तुम्हीं कशा मागच्या गोष्टी सांगता किंवा लिखाद वेळीं दुःख करता तसेंच मात्रें. माझी जन्मदाती माता वितेर गेली. तरी माझ्यापासून जीवनाची व जननीची सदा आठवण आहे. पोरक्या जननीच्या मी कधीही विसरणार नाहीं. पोरक्या जनकाची सदा सतत आठवण राहावी मृत्यूत्र व्यवहारच सदा एक कृती अर्पण करायचाची आहे. मात्रें इंग्रजीतील पहिले पुस्तक — मृत्यूत्र जें मी लिहिले आहे व जें येत्या महिन्यांत प्रसिद्ध करणार आहे — तें पहिले पुस्तक मी माझ्या पोरक्या जनकाच्या स्मरणार्थ तुमच्या परवानगीने अर्पण करणार आहे. याकरतां तुमची आम ची परवानगी ही मी मिळवीत आहे व ती आपण चार ओळी आणी आशा आहे. असतु; वेळेनुसार पुस्तकाची प्रत आपल्या अवलोकनार्थ व अभिप्रायार्थ आपणाकडे जाईलच. त्याकरतां एक आंगळा इंग्रजी वाचक तयार करून ठेवावा मृत्यूत्र तो आपणास वाचून दाखवेल.

तुमच्या प्रकृती बद्दल आळशी झाली ची वर्तमानाबद्दल कळवीत असावे. कळावे. ति.गं. पिकु अकुस माझा सि.मा.व.नारायण

आपला बाळकु
नारायण

चि. गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष:-

तुमें मिस् पेनीने लिहिलेले ता. ९-५-१९ चे पत्र ता. २५ मेरोजी मात्रें मिळाले. यादरम्यान तुमें पत्र दीड दिवस उशीरा आले. वस्तुतः मजकूर ही फार नव्हता. तुमच्या पत्रांतील मजकूर विशेषकरून

P.S.
" Being in her family Course she has written with Pencil." असें लिहिले होते. यातील family course याचा अर्थ तो काय करतो हें त्याला विचारलें. विराळे येणे (विटाळशी होणे) याला monthly course असें म्हणतात म्हणून त्यास लागून त्याची मुद्दाम सुधारणा केली.

चिमिसंधूचे व हरीआडुचे पत्र पोंचले. इतरांची पत्रें पोंचली. मी विचारलेल्या प्रश्नांची उत्तरें तुमच्यापैकीं अजून मला हवी आहेत. यावेळेचा माझा प्रश्न तुम्हा (सर्वांनाच) फार चमत्कारीक वाटेल पण मला त्याची कांहीं कल्पना नाहीं. ज्या उद्देशाने मी तुम्हा हा प्रश्न करीत आहे तो तुम्हा थोडे थोडे कळेलच. आणिमग तुम्हा त्यांचें आश्चर्य वाटणार नाहीं. गंगूताई, प्रश्नांचे उत्तर देणेच ना? विसरणार नाहींस ना. तुम्हा महीत नसलेल्या बाकीच्या सर्व गोष्टी तूं सि. वाहिनीला विचारून घे असें सांगतोच. सासूला विचार तो सांगेल. पण एक गोष्टही नसोडता सर्व लिही. तो प्रश्न कोणता तर "स्वतः चे (तुझें) आयुष्य." तुझा जन्म झाल्यापासून तुझ्या हातांत हें पत्र पोंचे पर्यंत तुझें आयुष्य कसें गेले ते सर्व सविस्तर — आठवून आठवून— लिही. एकही गोष्ट विसरूं नकोस. हें लिहिण्याचा मी तुम्हा २आठवड्यांचा अवधी देतो. यावरचा कळस नाहीं तर ओढूं दे पण हकीकत मोठी पाहिजे. पत्र विराळे असावे व शुद्धिचे पत्राच्याकागदावर असावे हें ध्यानांत धरा. या सूचनेची मी अपेक्षा करीत आहे. विसरूं नका.

माझ्या पोषाखा संबंधाने मागें नंबर ७ मजकूरात मी लिहिले आहे. खेरीज संबंधाने जबडर लिहीन. विराळे संबंधाने प्रश्न येतुं देत. म्हणजे त्यावर मला लेख लिहितां येतील. अजूनही प्रश्न विचारूं नकोस.

गंगूताई, हें अंथरूण पिवळे ना? तुम्ही बदलायला अंथरूण खरेंच असतील. इकडे आम्हा कसा असतो हें या फोटोंतून तुम्हीत सुद्धां पाहीं, मग आहीं खबर काय? तुमची तुम्ही आठवण काढावयाची आहे.

पत्राचे उत्तर जरूर. कळावे आपला
नारायण

Letter No
23

"Ram"

University of Michigan [5]
Ann Arbor. Mich
U. S. America
31st May 14

my dear Vinayak Your unexpected detailed letter to hand. Glad to go through it If you have an opportunity to read dear Rama's letter of last & this week, you will come to know the reason why I ask you about your studies. Keep up to them.

Letter No
23

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S. America
31st may 14.

my dear Bala

Your's to hand. Glad to read its contents You will now surely read some articles written by me. I am sure. I am sorry I can't write Canarese & I have no time to do so. Please Excuse for the same

"Ram"

University of Michigan
Ann Arbor. Mich
U. S America
31 - may 14

Dear Shankar

Your words through Bhaskar to hand. Glad that you stood 1st in the termil. Still more glad to see you taking pains for dear Bhaskar. Thanks for the same. You ought to have let me know about it.

Please read dear Ganguttai letter & see what mistake 15 you
had made. ~~Read~~ Correct it. Please write an essay in
marathi on your own life, from your birth to the day on
which you receive this letter. Give dates where necessary.
Mention even minor points — which you remember. Take 2
weeks for writing it. Help dear Ganguttai & Balu in
doing the same. I must receive it after two weeks. Don't
forget more in my next. Yours affy Narayan

Write an essay on your life from the beginning of your
life to the day on which you receive this letter. Don't miss
any point. Give Dates where necessary. Ask Pitakka if
she is there or dear Vahini Consult others in writing
the essays Don't fail to do so. Regds.
My Best Namaskaras to dear Pitakka
Yours affly
Narayan

Please be writing often.
more in my next
Yours affly
Mahadevan

पत्र संख्या
२५

॥ श्रीराम ॥

सिक्किम विश्वविद्यालय
आर्ट गार्डन, सि.
दु से. अमेरिका
दि ७ जुलै ९४

चि.सौ.कां.सौ नारायणाचे दोनोडक गोड न विसरता वरची मजकूर वेळेत लक्षपूर्वक वाचावा. विशेषतः : आजकाल टाळून गेल्यासारखेपणाने निरोप आला नाही. आजचे तुझी खिरतीवरजाण्या-यागडबिडीत असाल ! हे पत्रही तुझ्या वाचावयाचा नेमके की नाही कुठल नाही कारण आपण आपल्या जन्मस्थानाचा इतिहास आणखी अनेकांचे मला उडतउडत कळले. तेथे गेलात तरी माझी रवुआजी तुझ्याजवळ मनसोक्त गोडेचवट कुळवीकडच्या आठवणी करावी. माझी प्रकृती जरी आहे. मी हे लांब पोडक पुस्तक सांगी लिहीत आहे. पुढील पत्र त्याविषयावर घालेन तोपर्यंत तुझे काही काय ? आजी अक्षरशः मारुका लिहायला शिकवत आहे. ती तो मावशीची प्रकृती कशी आहे. कुळवा विशेष लांब. कळावे आपला नमस्कारक नारायण

पत्रीही तुझ्यासाठी परवाजगीने मी आर्ट गार्डनला लि.सौ.सौ.सौ

इच्छा असेल तू आता दोन दोन ओळींचं गाठीरीतं 15 वार वार आठ पाने लिहीत जातील. म्हणे पण पोस्टाच्यावर पत्राचे उत्तर यायच्याचा 6 दिवस उशीर असतो त्या अवधीत माझ्या पत्रांतील तुरुंग प्रश्न लिहून होत तुझा आणखी एखाद्या पत्राचा उत्तर यायच्या अगोदरच. तुझा येणारा प्रश्न विचारायचा, तुझा आणखी इतर साकूर बाबत लिहायचा तेही आठवणीसारखी लिहून होत आणि त्यांवर कसे लिहिले, काय लिहिले याचा विचार कर. किंवा माझे पत्र हातीं घेण्यावर तें प्रथम एकदां वाचून आणी तुझ्या-माझ्या वाचनाला तुझा त्याविषयी मजा वाटेल व जोपें काहीं विचारावेसें वाटेल त्याविषयी तांबड्या अक्षरांत हिरव्या पेन्सिलीने रेघ ओढ आणि त्यांवर नंतर विचार कर. माझ्या प्रश्नास उत्तरे देणे म्हणजे —वेड म्हणजे काय? अमुक काय? तमुक काय? असें विचारतो त्यांचीच उत्तरें नव्हेत तर प्रश्न तरी तुझे माझ्या मनांतील असतानाच जें प्रश्न कदाचित बाहेर पडण्ये असतात त्यांची उत्तरें देणे. याशिवाय तुझ्या विचार शक्तीवर अवलंबून आहेत. व असें झाल्याने तुझी विचार शक्ती ज्यास्त वाढेल. व पुढें अपत्या कामाला मोपें जाईल. ज्यास्त जबाबदार लिहिणेंच तसतसें अक्षरही सुधारेल. माझ्यापाशा असलेलें तर सर्वांच्या फायदा असावी उत्तरें यायचीं तयारी ठेवीत जा. अशात येऊ नाहीं म्हणून कांहीतरी मागूनको. महिन्यातून चार दिवसांची रजा मिळेल त्यादिवशीं लिखक तोंडावर पांघरूण घेऊन पडून राहो. त्यावेळी बायकांना अवश्य तारेतें व म्हणून त्या आठवी बातमी दें म्हणजे आठ पंधरा दिवस आधीं थोडेंसें खरेतरेस आणि म्हणून तुझा फार कंटाळवाणी कुरकुर आणि त्यापेक्षा दिवशीं एकादिवसांत जितकें काढ होणार नाहीं तितकें काढकर. माझेच एकदोनदेस "मंगलाई विराजली आहे, म्हणून आज दोन ओळी लिहिल्या आहेत" असें विनायकाने लिहिले होते. तेवढीं! त्यावेळी तर पुष्कळ वेळ मिळाला होता! लिखणेनीत लिहिले असतें तरी चालले असतें पण पुष्कळ लिहायचा पाहिजे होते. पुष्कळवेळ काहीं असण्याची सवय पाहिजे. असा कसा कुरकुरणारका? यागोष्टीं तूं एकदोनच कुरकुरण्यात असें नाहीं तर तुझ्या मनांतील प्रत्येक गोष्टी केल्या पाहिजेत. विशेषतः माझा अरबला तुझ्यावर, मीं घरावर, बाळाच्या बायकोवर व माझ्या मुलाच्या (चि. सौ. सीताबाई) व पुढें होणाऱ्या सर्व सुनबाईंवर आहे. आजपर्यंत मी तुला, विमूला व बाळाच्या बायकोला तेवढेंच पेन लिहीत असें पण आजपासून माझ्या सुनेलाही पत्रें लिहिणार आहे. घरांतील सर्व मंडळीला मी पत्रें लिहितो व सर्वांची (विद्यार्थ्यांची सुद्धां) पत्रें घेतात पण सुनेचे माझ पत्र येत नाहीं. चि. सौ. सीताबाई बाग एकदोनदा असल्यासारखे मी पूर्वी पत्रें लिहीत नसोत्पण आतां सूनबाईनेंही आहे व तिला माझीं पत्रें वाचायचीच व उत्तरें लिहायचीच येवढी मिजेज असा समजूतीने व पुढें तुरुंगांमध्ये तीही सवय कायमची असें समजून पत्रें लिहीत आहे. कदाचित येऊ नाहीं म्हणून ती पत्र लिहिण्यास नाहीं तर तीचि ज्यासीची आपे तेंकर, मुलीचा दृष्टीनें ते असावा मुलांकडे दे. आणि तेवढ्यच पत्रें लिहून घेतलेला खांतली असें एकदोघींच्या संख्याने मोठ्यात्रेसच पाठवले जातात. तुझ्यावरच घर अवलंबून आहे. तूं तुमचीच मुलां मुली

प्यारअकृनी जो काळजी घेतून त्यांना सुयोग्य शिक्षणाविषयी तुमच्या हातून असले आणखी अनेक शिक्षणविषयक कुशल्य हातून असतील. असो. तुम्हा उभयतां प्रत्यक्ष आतां लवकरच भेटून हें बरकुरें करतो. श्रीहरीकृपेनें इकडे सुखरूप असें लिहिलें खरें. मग काय बाबूं तू पाठविण्याजोगी आहेस? रवाना व्हायच्या वेळी थोडी मळमळ नाहीं झाली? ते बिनाशी आहेत तें जवळ नाहीं ना? तोवर तें काहीं मळ नको. अव्यक्ताहीं चिरकाळ — शिवाय मी परत जाऊन तुम्हांला भेटे तोंपर्यंत तरी — टिकणारें असें मळ पाठवा. प्रेमाशिवाय तुम्हीं काय बरें असणार? मी हरी कृपेनें तुमचा प्रेमपत्रांचा ढिगारा आहे. तो तुमचा भेटेल. मि. सं. ची कहाणी व कित्येक अंकु आज कडून आशीर्वाद मागून घेतलीही तुमचा प्रेमाक्षरोक्ष व इतरांच्या प्रेमाक्षरोक्ष एका ठिकाणी पाहून - वाचून बरें करून — मजकडे पाठवून द्या. मी त्यांचा मोठया आनंदाने स्वीकार करेन.

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन् आर्बर, मि-क्
यु-से अमेरिका
ता ५-६-१५

॥ श्रीराम ॥

चि. सौ. सीताबाईस अनेक आशीर्वाद.

चि. संतूबाईच्या पत्रांवरून सर्व हकीकत तुझा कळली. प्रथम दर्शनी तुझा असें वाटेल कीं हा पोरटपणा करेल मज गोमश नाहीं व मी तुझा पत्रें लिहिणे म्हणजे माझा मानभंग मी थांबवून घेतल्या कारणच होय. तुम्हीं अन्य संकुचितवृत्ती हें कसें समजत वाटेल. व कदाचित् इतरांना असें वाटेलकीं मी अमेरिकेत येऊन लिहायला पत्रें लिहायचा शिकलो व थोड मर्यादा सर्व सोडून टाकली. कांहींही असो, मी बाहेरच्या पत्रव्यवहारांतील व चि. रामूच्या सांगण्यावरून आजपावसूर तुझा पत्र लिहायला सुरुवात केली आहे व आपल्या अशीच पत्रांच्या उत्तरार्थे आपल्याला जी काय कळवायची आहेत त्यांत तुझा गोंधळ आहे.

मजा स्वतः ला एकेगोष्ट सुचवावीशी वाटते ती ही कीं आपण

ताईताई, मी येथें मोठ्या चैनींत असून तुम्हां सर्वांचा फार असेल नये. मी कोठेंही असलो तरी सुखी असतो पण चैनींत किंवा सुखासमाधानांत मात्र नसतो हें तुझा माहीत असेलच. सिलेंडरचें अलग्न मोड करून घ्यावा व सिलेंडर त्याच्या वर नीट लावावें मी सूचना सांगितल्या होत्या त्या सुरवी आहे. आणि असें सांगण्याची कुठी परमेश्वराने कृपा दिल्याखेरीज मी त्याचा असंतोष आहे. तुम्हां सर्वांना मी आपला उदरनिर्वाह कसा करून घेतो असा संशय येत असेल नये? ~~कल~~ त्यांनी लवकरच तुमचा उद्धार होईल व त्याकरितां सध्याची मनःस्थिती तुम्ही ठेवा. असो. घरच्या चिठ्ठ्याप्रमाणे पत्रांचे उत्तर ठरीवर उदर धाडा. व पुष्कळ मजकूर लिही. तुमचा प्रिय नारायण

ताक. तारीख १०तारीख ही तुम्ही चारगांवीं जात आहे. पत्र ठिकाणी पोहोचेल नाहीं हें सांग सध्यातरी नाहीं पत्रावरून काय ते समजावें. फक्त मजकूर मिळतीच काळजी नसावी. नारायण

पत्रें वाचून त्यांतील उत्तरें यावीत असें लिहिण्याचा पूर्वी विचारही करण्यांत नाहीं. तुम्ही गतबंधूची-शंकरावाची-जरी मला योग्यता नाहीं तरी त्याच्या व माझ्या विचारांत बरेंच साम्य होतें व पुढें जरीं काही विकृत परिस्थिति आलेच तरेच होते. परमेश्वराला तें पसंत पडेल नाहीं. परंतु आतां तुझा माझी अशी विनंती आहे की तुझ्या गतबंधूच्या हिकाणी मला घेवून तूं माझ्याशी खुल्या मनाने वागण्याचा प्रयत्न करशील अशी माझी आशा आहे. पत्रें लिहिण्याचा प्रयत्न तुझा जड जाईल पण शांत चित्ताने धीर धरून काम केले म्हणजे सर्व काहीं होतें हें ध्यानांत धर. प्रत्येक गुरुवारीं ~~कुठे~~ ६५ मिनीटें खर्च करून होत असतां लिहिण्याचा अवधि मी फार फार इच्छा करतो. कोणीही तुझावरोबर असणार नाहीं आपल्याला आपले घर सुधारावयाचें आहे. अशा स्त्रियांकडे पाहिजे म्हणजे आपल्या स्त्रियांचीच नव्हे तर पुरुषांची सुधारणा होईल. स्त्रियांची स्थिती सुधारण्याचा तुम्ही दोघीं जावा नणंदा व सि.सौ.-सिंधू आणि तात्यांची बायको यांनी सहाय्य करावें अशी पूर्ण उमेद आहे. पुढील खेपेस स्त्रियांच्या दुःस्थितीचे वर्णन करीन. तुमचा भ्राता

नारायण

शिक्षणाधिकारी विश्वविद्यालय
आर्ट आर्केड, पिन
पुणे-अहमदनगर
नगर-४६१४

पत्रांक
२४

॥ श्रीराम ॥

प्रि. विनायक यांस अनेक आशीर्वाद विशेष

तुझें नगर-७ येथे पत्र पोंचले मजकूर समजला. विनायक, मजकूर अर्थात् केव्हांही लिहीत जावें बरें. तुझ्या-माझ्या लिहिण्यांत मुख्य आपला विद्याव्यासंग सोडूं नये आजपर्यंत यांच्या प्रतापाबद्दल काय दुर्दैवाने सांगों नें पूर्ण उलीव व केव्हांही त्यांच्या मंडळीकडे नजर वैरून घोडासी हलकल्लोळ करणी तरीही पूर्ण पणे कुठलीच जा आंडगीर एकमतानें तर अंडणीकर यांजसं बंधारेही तसेंच. श्री आज तुझा तुझ पोस्टीमार्फत आमकर मुद्दाविनीत आहे. कारण माझें किंग सज्जनरोड असमात त्यांचे घोडे वाईट झाले कीं मग घोडागाडी घालणें व मांगणे साठे तर (हाताची माझी आजची नाहींशी होतें. मुख्य प्रत्येक बाबतीं सकारात्मक अशी माझी इच्छा आहे. श्री हें काम तुझा दिले आहे मुख्य कोणाला सांगत बसों. गणित काम करीत हे रहा माझाउद्देश तुझा कुलकर्ण. प्रत्येक बाबतीत मनुष्याला विचार करावा (हाताची दांती) लागतो तूंजर सर्व एकीकृत कुलविजी अक्षतीस नर बरें साठे असतो

Try hard. Work hard. Prepare a time table & go according what. Baba, you started English education with Vinayak know he will leave you two years behind & go himself to Poona for education. Feel for that & work hard. Whatever you do, do it neatly & very keenly. Don't do it for others sake but for your own. Stick to your religious duties.

What about mr. Dhangadi? What does he not write to me? Ask him to write. Did you receive the guidelines? If write to Talya or Bhaskar. They are at Poona.

Yours affly
Narayan

अण्णा, तुमचें गोष्ट अजुन अप्पय्य दिक्षितांच्या सीतापरिणय पोवाड्यांसारखे. Please cozy her to write. Take Paper & pencil to her & be after her. I am sure she will write. My aim is to make them (old women) know something about their sisters. So, we should educate our own sisters first & then others. Make her write. Make her read; Make her spend her time in reading & writing. तूं विचारले ते प्रश्न — गोष्टीचा अर्थबोधकत्वासंबंधाचे — मला हेतू तीन प्रकारचा दिसतो आहे. मुलांचे मनोरंजनार्थ उपयोगी पडतील. कवि लोकांना उपयोगी पडतील असें ग्रंथ विचारीत नाही.

तुझ्याचा प्रकृतीची काळजी येते. तिला मुलांना घेऊन रोपेस दिवाळीचे वेळी तुझ्या बाबांकडे जाण्याची आहे? मनोरमास बरे व घेऊन जा.

इकडे तुमचा नारायण

Letter No 24

Michigan University
Ann Arbor. Mich
U. S. America
7th June 14

"Ram"

my dear Bali

Yours of 8th may to hand. Glad you have written everything in detail Please be writing so often. Dear Pillakka might have come there now. If she has please tell her that I am anxious to hear about her health through the lips of her son. I wanted to write to her while she was at Kalghatgi seperately but I could not do so, owing to lack of time. I may however do the same after I receive from you about her

कमलबाई
यु

मिशिगन विश्वविद्यालय
आन आर्बर, मिच.
यु-से-अमेरिका
ता. ७-६-२६

॥ श्रीराम ॥

चि. राधूस अनेक आशिर्वाद विशेष :-

तुम्हाला ८ तारीखीं लिहिलेला पत्र आजी पोंचला. मी तुला कधीं म्हटले कीं तूं बायकोशी गप्पा मारतोस म्हणून ? छे ! बाबा—बायकोशीं गप्पा मारणे हें पाप आहे असें तुला वाटत काय ? मग मी तुला अशीच असें वाटले तरी कसें ? खरें तें असो, आतांपासच मी तुला तुझ्याबायकोशीं गोष्टी बोलावयाला सांगणार आहे. जगांचे परवरचे पोषण करीत असलेला मनुष्य मात्रें पूर्वीचे मन ठाम ठेवावयाचे आहे, आणि तें हीं आपल्याला बायकांच्या सहाय्याशिवाय (एकही पाकुळ टाकला तुटें टाकला येत नाहीं. तें इकें तर पहा — आपल्यादेशांत दर हजारीं ५६० मुलें निपजल्याबरोबरी वारतात. ३५० मुलें १० वर्षांपर्यंत मरतात व शिल्लक राहिलेल्या मध्यें तुटें बायकी कुसडी (आपल्यासारखी निपजतात. यास्तव बायकांचे अज्ञान व पुरुषांची पूर्व पण, आपल्या बायकांना जरा चांगले शिक्षण दिले (इंग्रजी नव्हे तर घरें व मुलें बाळें कशीं संभाळावीं यासंबंधी) तर मुलांच्या मृत्युसंख्येचे प्रमाण खचीत कमी होईल. मुलें का मरतात, त्यांचे मरण कसें टाळावे, मुलांची जोपासना कशी करावी, त्यांना जेवण कसें पडावें यावे, मुलांकरतां आपण काय करावें, घरांची व्यवस्था कशी ठेवावी स्वयंपाकाची काळजी कशी घ्यावी वगैरे जर आंगल्याशीनी त्यांच्या मनावर बाहींबे तर फारच बरोबरीचे होणार आहे. मी अमेरिकेला आलो म्हणून फार गाणीबाजी शिकलो व मला फारशीही समजूं लागल्या व मी आतां सुधारणा करावयाला निघालो असें झालेले तूं म्हणशील व हंसशील, पण थोडा विचार कर. मी घरीं असतांनाच असा विचार केला आहे व त्याप्रमाणे तुला बोलूनही दाखविले आहे. करायाजोगे मी कुतीही केली आहे. आतां थोडें मुळें पाकुळ टाकीत आहे. पांत मला तुझें पूर्ण साहाय्य पाहिजे. आज तुझ्या पत्नीला लिहिलेले पत्र तूं वाचशीलच. उत्तरें देण्यास उशीर करूं नये. हें ध्यानांत ठेव कीं स्त्रियांची उन्नती स्त्रियांनी केली पाहिजे आणी म्हणून प्रथम आपण घरांतच प्रारंभ करूं

संगीतकार व तिची गायिका आदोबीनी यांचे मनाविरुद्ध लग्न होणार आहे. तू मात्र त्यांचा तिरस्कार न करता त्यांना प्रोत्साहन दिले पाहिजेस. नाहीतर माझे विचार माझ्या मनांतच राहतील

वि. संगीतकार पुस्तके वाचावयाला आपण दे. वसिष्ठाश्रमाचे एक मराठी पुस्तक मुद्दाम घेऊन आलो होतो. तुझा कितीदा तरी लिहिल्याप्रमाणे तू त्यांचे काहीच आणि लिहिले नाहीस किंवा इच्छा होऊनही नाहीस इकडे विसरतुझा आग्रह होता, होणार होता म्हणून मी वेळोवेळी आठवण पण आता खरोखरीच वेळ मिळेल व तू जसे लिहिशील तसा आसरा आहे.

असो. या पत्रोत्तरे तुझे पत्र वाचून तुझे उत्तर देईन. मागील पत्राचे उत्तर दिले असशीलच. बाकी गोष्टी घरच्या घरी होऊ शकतील असे मी समजतो. कळावे लोभ असावा

श्री. येत्या १० तारखेस हे गाव सोडून पलीकडे जिनेवा नावाच्या गावास जाणार आहे. तेथे संगीतकार लिस्झ्ट, अमेरिकन एडगरची वाङ्मयकर्ते भरणार असून मी तेथील दिवाळीचे डेलिगेट म्हणून जात आहे. पुढे कोठे जाईन हे आताच सांगवत नाही. एवढे मात्र खरे की परत तीन महिने या दिशेने मी येणार नाही. माझा पत्ता हाच कायम राहील

तुझाचे उत्तर लवकर यावे

नारायण

पत्रांक
25

॥ श्रीराम ॥

लेक जिनेवा; विस्कॉन्सिन
युनायटेड स्टेट्स अमेरिका.
पंचमेन् सिथन कॉनफरन्स
ऋण — ता १३-६-१९

प्रि. रा. वाहिनीस नारायणाचे दोन्हीकर जोडून त्रिवार चरणी मस्तक ठेवून
साष्टांगनमस्कार विज्ञापना :- आतल्याला कडून किती दिवसांत तरी पत्र
नाहीं. कां बरें ? विरोध पाहुचावयाला वेळ लिहत नाहीं काय ? कळावे.
गेल्या आठवड्यांत दुबळीचे पत्र आले नाहीं. कां ? कळत नाहीं. हरल्या-
प्रमाणे मी येथें काल रोजीं सखाजी आलो. आज आर्बर तासीरव १०।१५
मोडके व वाटेंत एक दिवस ग्यारी नावाच्या एका गावांत इंदूरचे श्रीयुत
शेवडे नांवाचे एक गृहस्थ असतात त्यांचा पाहुणचार घेण्यासाठीं एक.
राहिलो नंतर वाटेंत काहीं तास अमेरिकेतीलच नायाग्रेचे दुसरें शहर
'शिकागो' मुक्कामी पाळनिले. आजपासून येथील कामास सुरुवात झाली आहे
येथील कामाचे वर्णन वर्तमान पत्रांतून प्रसिद्ध करण्यात येईल तरीही
वाचावयाला मिळेलच. असुं. पत्राची उत्तरें मेहरबानी करून पाठवीत
असावी विनंती करून पत्र येथेंच आटोपतें घेतो. मुलांच्या प्रकृतीबद्दल जपत
असावे. वि. मं. पिंडभट्टजी आली असल्यास माझा शिरसाष्टांग नमस्कार डाविष्ट करावा
असल्यास पोंचता करावा. कळावे आपले बालक नारायण

प्रि. गंगूताईस अनेक आशीर्वाद विशेष :- कां ? गेल्या खेपेस तुझ्याकडून पत्र
नाहीं. पातले नाहींस कीं पातले असून मला पोंचले नाहीं. कदाचित् - पातले
असल्यास मला पत्रखेपेस दोन्ही मिळून पोंचतील. असल्यास हरकुसचा आधींच
आले आहे. हरल्याप्रमाणे — नागपूरचे तात्यासाहेब माडखोलकर पुण्येचा जनार्दनपंत
पांडव. परंतु पुनः मधून मधून जयतोच आहे. आम्ह करावें कळत नाहीं. उपाय
सुचेल काय ?
मथुरेखेपेस प्रि. सौ. सीताबाईस पत्र पातलेच आहे. हरखेपेस पाठीन
परंतु आपणांपैकीं मिळून काम करण्यास प्रारंभ केला पाहिजे. तुमच्यावरच घर-
अडकाम्याची जबाबदारी आहे वत्या कामांत तुम्हांला वेळ मिळणार नाहीं हेंही
मला ठाऊक आहे परंतु कसें तरी करून थोडातरी मिळवा. व अभ्यास सुरू
सध्यांमला त्यास शिकवण्याला वेळ नाहीं. कारण येथें कॉन्फरन्सीच्या
कामात मी अगदीं बांधलाच गेलो आहे. पुढील खेपेसही वेळ होणार नाहीं.
नंतर ५ व्या पत्रास सविस्तर रीतीनें मिळेल. कळावे असें.

नारायण.

प्रि. सौ. सीताबाईस अनेक आशीर्वाद

तुमच्याच खेपेला मला पत्र लिहिण्यास वेळ नाहीं हें ~~मला~~ पाहून मला वाईट वाटले ५ व्या पत्रांत त्यास सजाई.

नारायण

Letter No
25

162

"Kamala"

Lake Geneva Y.M.C.A Camp
Wisconsin U.S America
18th June 1914

My dear Kamu

Will write you in my next

Yours Narayan

My dear Vinayak & Balu

Will you excuse me for not writing this time Will write you in my 27th

Yours Narayan

See the scenery card sent

Nana

Letter No
26

Chicago, c/o Y.M.C.A.
& S. America
21st June 14

|| Ram ||

my dear
Ramu

I am expecting your answer to my letters written from Ann Arbor about Vinayak. I hope to read in full about it & you might come to know everything about my tours undertaken at present by me, if you can to read dear Vahinis letter. I am thinking of spending my vacation in Gary a city Indiana state. Govind & Nadgir are at Ann Arbor & perhaps they will join the Summer school. I can not do so myself.

Letter No
26

Chicago, c/o Y.M.C.A.
& S. America
21st June 14

|| Ram ||

my dear Vinayak

Your's to hand. I receeved your two letters in Lake Geneva on Thursday last. Glad to hear about your good health. Be writing often. Think. Increase the power of thinking & be a man. Do as I have requested you in one of my last. Don't fail.

Letter No
26

Chicago c/o Y.M.C.A
& S. America
21st June 14

|| Ram ||

My dear Balu

Your's to hand (both togethe). Did you read my articles in ভারতবিহার, সাহিত্যসভা, কুমারীর বিহার? Please write me what you think of those. Will they be of use to students? If not, why not? If, how?

Did you subscribe for any magazine 1664 to dear Gangutai? If, which is that?

Have you written about Nadgirs family? If not, why sir? Let me know whether Nadgirs brothers are willing to send money to their ward or not.

The picture that I am sending with this letter is of the Chicago University Observatory. This Observatory has a telescope which has 40 inch diameter lens. It is the 1st in the world. The Observatory is located on the shores of Lake Geneva where the conference was held. Yours affly Narayan

What was your opinion about the articles in ~~the~~ other ele? How far has Gangutai advanced in her studies & ideas? Please have an eye upon her. Remember my address — although I am not in Ann Arbor — will remain the same as before. My letters will be directed to my present address.
Nothing more. Yours. Narayan

Baba, You have sent your marks. They are very poor. It seems to me that you never work. Although you work you never work carefully & do not give attention. Don't do so. Devote your whole desire to the work which you undertake. I may send you some pictures soon. My B. Namaskaras to dear Pillu akka. Yours affly Narayan

7

पत्रनंबर २६

॥ श्रीरामः ॥

शिकागो % Y.M.C.A. 165
यु. एस. अमेरिका.
तारीख २१-नवंबर १४.

ति गं वाईसः नारायणाचे दोन्ही कर जोडून शिरोवंदन करणी सस्नेह हेऽन

नोव्हेंबर नमस्कार विज्ञापना:—

आपण बहुधा जेनस्थानाचा आल्याच्या गडबडीत असल्यामुळें मिरोप्त पावलेंच असेल. काही असले तरी आपण कुशल आहांत. जेनस्थानाचे दर्शन घेऊन आल्यानंतर तरी आपले पत्र येईल अशी इच्छा आहे. मी आज रोजी या शहरी आलो. हे शहर अमेरिकेतील दुसरें मोठें असून जगांत पंधरावें आहे. याची जनसंख्या दहा लक्षांवर असून पारीस शहराच्या बरोबरीचे आहे. जगांत लंडन हें या शहराचा १ला नंबर. न्यूयॉर्कचा दुसरा नंबर; पारीसचा तिसरा नंबर व शिकागो (हें शहर) चा चवथा नंबर लागतो. या शहरा जवळ शिकागो नांवाची एक नदी असून मिचिगन नांवाच्या सरोवरावर हें शहर वसलेलें आहे. या शहरीं १९ दिवसांपूर्वी मी आलो होतो त्यावेळीं फक्त तीन तासच राहून मी पुढील गावास निघून गेलो. स्वामी विवेकानंदांची आठवण वारंवार होऊं लागली आहे. कारण याच शहरांत सर्व-धर्म-परिषद १८९३ साली आली होती. ते हिंदु-धर्माचे वतीने हजर होते. शहराची रचना फारच सुंदर आहे. फार शहर थोडें पाण आहे. सर्व अमेरिकेच्या मध्यभागीं हें शहर असल्यामुळे येथें व्यापार फारच मोठा होत असतो. तार कापड पुढें एवढ्यावेळीं वर्तमानपत्रांतून वाचावयाला मिळेल.

मी शिकागोला नाशिक गावांतून मागील रविवारचे पत्र घातलें होतें. तेथें ९ दिवस कॉन्फरन्सचे काम झाले. कॉन्फरन्सची जागा सुद्धां फारच मोठी होती. शिकागो नांवाच्या एका महानगरा सरोवरावर एका गर्द झाडींत तंबू मारून २ हजार मुलांना उतरण्याची सोय केलेली आहे. मोठमोठें बंगले ही स्वातंत्र्याची बांधले असून प्रत्येक तऱ्हेची व्यवस्था फारच उत्कृष्ट ठेविलेली आहे. जेवणाची, राहण्याची व इतर व्यवस्था उत्तम होती. जेवायलाला तीनदा मिळे. सकाळीं ७॥ ते ८॥; दुपारीं १२॥ ते १। सायंकाळीं ६ ते ६॥. स्वातंत्र्याची ही चांगली आहे असें कोणास कांहीं दिसले नाहीं. पुढें जें जिज्ञास येत त्यांचेही मला पाहिजे तेवढें जिज्ञास ही निवारण घेई व मंडळाचा परार्थ आलाकी पुढें ठेवलेला असें. तुला नको काय म्हटल्याबरोबर मला आवडत नाहीं, किंवा पटत नाहीं अथवा असें नाहीं म्हणून सांगत असे. निजलेलाला आंथरूण पांघरूण देऊन असे. सरोवरावर ९ दिवस काढल्यामुळें व हवाही थंड असल्यामुळे बरोबर थंडगार होत असल्यामुळें माझी प्रकृती बरीच सुधारली आहे.

एकदोन दिवसांत मी शिकागोहून गयारीला जाईन व पोटासाठीं काम पाहीन. तेथें गेल्यावर ज्यावेळ मजकूर ति.गं. पैकी अक्षरें मराठीतल्यांत नमस्कार प्रविष्ट झाला ति.गं. बाबतीची प्रकृती कशी आहे? तुलसे जपावे. आपला

नारायण

पत्र नंबर
26

॥ श्रीराम ॥

शिकागो. C/o Y.M.C.A
U. S America
तारीख २६ जून १९

चि. संगुताईस अनेक आशीर्वाद विशेष. तुझी तारीख १४ व २१ ची दोन पत्रें एकदम मला गुरुवार तारीख १८ जून १९१४ रोजी एक तिसरा पत्र घेऊन पोस्टमन पत्र घरून आला. आपण आपल्या आजवळी फारा दिवसानी आपल्या गरिबीत असल्यामुळें पत्रांत सारखीच दुखा असले ~~सारखीच~~ रडकुंडीस होतें फार संगावाई, तिकडला व्यवहारावरीत केव्हांही इलगय करूं नये हें विसरूं जात आहे! तसेंच मी आज तीन महिने व्यवहारीं मुलाले तारीख ८ मार्च रोजीं विचारलेला, ता २९ मार्च व ता. १२ एप्रिल पर्यंत विचारलेल्या तीन प्रश्नांची उत्तरेंही आपल्याला देता येऊं नयेत हें पाहून वाईट वाटतें. अशी कोणती आंत आपल्या शिरावर येऊन पडली कीं आपल्याला एकाही प्रश्नाचे उत्तर देतां येऊं नये? बहुतेक, माझी आठी मुलाले लिहायची गरज्या पारण्यांत येऊ देवऊजात नें दिसते. प्रत्यक्ष खेपेस "मला येतीच नसी मी उत्तरें देते" अशीं आपण मला बाद देतां आहां फार पुढें पाऊ जातां एकाही प्रश्नाचे उत्तर लिहित नाहीं. असा आळशी पणा केव्हांही उपयोगी पडत नाहीं हें आपण कसें विसरलात? मी इतक्या इकडून लिहितो मुलाले आपण मजवर रागावणार नाहीं अशी मला उमेद आहे. परंतु, काय करणार - कि ज्यांच्या मनांत लिहावयाचे नसतें त्यांना उगीच आंक देऊं नये असें मला वाटते खरें आणि असें करा मुलाले सांगण्याचाही - कोणालाही सांगण्याचा - मला अधिकार नाहीं — पण काय करणार? मला तसें वाटत नाहीं. चि. विनायक व बाळू यांचीही तशीच प्रकृती दिसते असणें मुलाले इतक्यावर मी समाधानें बुडाला — कोणाचाही — कसलेही प्रश्न विचारण्यांत खर्च न करण्याचे ठरविले आहे. इतर ठिकाणचे उपयुक्त कामांत मला आपलेकडे खर्च करावा लागेल. चि. सं. बाईनीच्या पत्रावरून आपल्याला इतर मजकूर कळेल. सोबत एक चित्र पाठविले आहे. तें पोचले. कळावे प्रेमाची वृद्धी व्हावी हीच विनंती

आपला नारायण

शिकागो

॥ श्रीराम ॥ तारीख २६ जून १९

चि. सौ. सीताबाईस अनेक आशीर्वाद विशेष :-

आपल्याला मागील खेपेस दोनच ओळी लिहिल्या. परंतु पेपरसेही मला आम्ही लिहितां येत नाहीं. परंतु या पत्रांत विशेष मजकूर लिहीन. तुमची प्रकृती कशी आहे?

कळावे

आपला नारायण

Letter No 27

"Ram"

Garry, Indiana 167
28th June 14 / camp

University of Michigan
Ann Arbor. Mich.
U. S. America

My dear Papa

Yours of 25th may to hand on the 24th of June. You know I am & was very busy with my own exams and the Y.M.C.A Conference held in Lake Geneva, Wisconsin. I was asked to go to the conference as a delegate of Hindu students from Michigan State. We were 13 in all from India. Students of all nationalities from all the quarters flocked to that place. This was the 32nd Conference I believe. As they are holding these conferences there on the particular spot, they have erected permanent Camps ~~& buildings~~ there. It is a hilly place on the Lake Geneva. This lake is 17 miles long & 2½ miles wide. The coast is full of trees. It is as if a wild forest. The scenery is a beautiful one. I was there for nine days with one of my friend viz. Kokatnur of Minnisota University. They gave us good meal three times a day regularly. We had tents. One for eight students. The Program of the Conference was a note worthy one.

6 A.M. ~~Morning~~ bell.
6-30 to 7 Morning walk. (Silent)
7 to Breakfast
7-45 to 8-20 Bible class
8-25 to 9-20 Mission Study (how boys in foreign countries like India & China & how to convert the people etc.)
9-25 to 10-25 ~~Bible~~ Association meeting.
10-30 to 11-30 Platform meeting
11-35 to 12-30 Extra lectures
12-45 to Dinner.
Whole after noon devoted for rest
3 to 5 Swimming lessons (in the lake)
6 to Supper. 7-15 to 8-20 Life work meeting
8-30 to 9-30 Prayer lessons

9-35 - Ready to lights out.
10

On the day on which we started ~~the~~ some of the Conference men - leaders came to us & requested to accept Christianity. We asked them to become Hindus. I learnt good many thing from the Conferance. Just near the lake — near the Camp there stands the huge building of Observatory. It belongs to the University of Chicago. The telescop it therein is the largest & biggest in the world. It has a lens; a big lens — the diameter of which is 40 inches. We saw that too.

On our way myself & our Sakalmer went to Chicago & spent 4 days there. We saw the campus & some of the Departments of the University of Chicago. The campus is a big one. I think it will equal Hubli Town. This University is one of the richest in the world as it has been extended by Rockifeller, the millionair.

I came here alone on the 24th when I found your letters & ~~tele~~ Cable gram from Poona. I have sent a copy of Hindusthance Student to Dalya. I will send one to you next week.

Nothing more. Be writing always.

Yours ever affec
Narayan

V. K. Shevade
Deccan College
Poona

पत्र नंबर
८४

164

॥ श्रीराम ॥

मुक्काम - ब्यावरी, इंडियाना, युनाइटेड अमेरिका
पत्ता - पूर्णचंद्र, पुनिंदरसिंह चाचा
तारीख - २८ जून १९१४

प्रिय वहिनीस व विठ्ठलभट्ट या उभयतांस नारायणाचे वोनीकर

जोरात जिकड करणी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनापना:—

आपणाकडून बिलकुल लौकिक कळत नाही, असें करणे आपल्याला योग्य दिसतें काय? स्वतीत तुम्हाला कदाचित योग्य दिसेल परंतु इतक्यांत दूर असलेल्या तुमच्या नातेवाईकांस योग्य दिसत नाही. परवाकडून वाईटपणा, मानीक आदरभावपूर्वी भी एक ऑनरेरनसचा मेळा होतो हे तुम्हांला माहीत आहेच. तेथें की नाही मला किरस्तावद होण्याबद्दल पुष्कळ आग्रह करण्यांत आला व मी लौकिक सांस्थागाठी पडले म्हणून मला मोठा विचार पडला असता तर येथें भी दिसलाच असता तर तुम्ही मला अपेक्षा घरांत घ्याल की नाही, केवळ बोलाचाच की नाही, तुम्ही मला दूर करणार आणि संग मला अन्नाकरणता हिंदुचे लागेल अशी भीती वाटल्यामुळे भी लौकिकाला भ्यालें तेथें की भाईया वहिनीका व आम्हीका विचारलो आपले घरून तुम्हांला उत्तर देतो तर तुम्हीं दोघांनी आमचा विचार करायचा व भी ख्रिस्ती झालियावर तुमच्यावर लोकांचा बहिष्कार की नाही, तुम्ही बाहेर असतांना भी जर स्वयंपाक केला तर भाईया हातचे भाजी खाल्ली की नाही याबद्दल भरपूर साक्षर लिहावा. म्हणजे या लोकांची मती पालटून तरी जिकडेल. तसें न करी तेथें गेल्यावर मला प्रायश्चित्त, लोकांस जायचार की काय हेही कळवावे. असो माझी प्रकृती बरी आहे. येथें कुणाला पार आहे. पार, उकडतेय. जीव नकोसा होतो. तुमच्या प्रकृती बद्दल लवकर. कळवे. आपला ख्रिस्ताल होण्याविषयीं संबंधी विचार इच्छिणारा नरेंद्र रोय, अमेरिकेतील हालासाण.

पत्र नंबर
५७

॥ श्रीराम ॥

ब्यावरी, इंडियाना
तारीख २८/६/१४

प्रिय गंगुताईस अनेक आशिर्वाद विशेष. तुमें तारीख २८ मे लोजीं लिहिलेले लांबर ५५ चें पत्र मला ता. १ जून लोजीं भी शिकागोहून आल्यानंतर पोंचले. तुमच्या मनाचे समाधान मला एक तार लिहावी व त्यामुळे आल्यानंतर मला लोकमान्य टिळकांची दुःखद मृत्यूची तारीख लिहीत केले होते. तार पुण्याहून आली होती. तेव्हांपासून मला त्याला सुरवी ठेवून त्यांजकरवी दुःखसेवा पाठवी. ए, बाबारव, मी तुझा तुमें मन विचारले तर तें आम्हाकडून काहीच लिहिलेले आजे वर मजाही असें न आवडते" म्हणजे मोरा मारलास. खुलासेवार - तुमच्याचा विचारला की लिहावयाचेंवर लेखिकेस तें लिहिलेले त्याचा अर्थ तरी तुला कळला काय? मनु म्हणतो म्हणजे मोठा गंभीरपणाचे विचार त्याचा उच्चारकेला आहे. मला तें पत्र वाचून खूप दुःख आले की? तो मनुष्य तो बोलतें काहीच नसतांना तू आपले मत ठोकून देऊन इच्छेस इच्छी म्हणजे म्हणतांत तें असावा. "गर्भाहून मृत्यूचे कळत" असें तू विचारत लेखिके मोठ्या त्याचा अर्थ काय? तो तुला तुला कळला असेल काय? मला तरी वाटत का त्याबद्दलची त्याची कल्पना काही असेल असी. आपले पुनः त्याच्याकडून पत्र लेखिके लेखिकेस त्याची किती मुका. एकाचा संबंध एकाशी नाही. कोणा अर्थही जोडता जुळत नाही. त्या लेखिकेने ही त्यांतकांही मुका नाही तें पाहावे.

आणि तुमच्या अक्षरांत सुद्धा किती बदल झाला! पानपत (इ.स. १७६१) युद्धानिमित्त भाऊ पुण्याहून गेले त्यापेक्षा तुझा दारवीनंच. मजजवळ लग्नाची पत्रं जतन करून ठेविलेली आहेत हे तुला माहीत आहे.

गंगूबाई "अमेरिकेतील स्त्रियांचा व्यवहार व व्यापार" हा मजकडून तीन वेळ तुझा वाचावयाचा विचार होता. परंतु मजकडून राहून गेलं. तुझा वाचावयाचा विचार आहे काय? तो असल्यास मी तो ग्रंथ पाठवून देईन. तुझी मुलं वाचावयाला शिकली का? त्यांच्यापैकी कोणी (मुलं) वाचावयाला शिकलेली असतील तर त्यांच्या हातून मला काही लिहून घेता येईल का? तुझा डोळ्यांचा त्रास (मायग्रेन) वाचावयाला शिकल्यानं कमी होईल. तुझ्या मुलांपैकी कोणी वाचावयाला शिकलेलं असल्यास मला कळवीत जा. त्यांच्या मजकडून लिहिता येत नाही हे तुला माहीत आहेच. पुन्हा वारंवार लिहीत जा.

पानपतावरील मी माझी छबी ठेविली आहे. ती बरी आली नाही असली तरी आपली म्हणून ठेवून देईन. तुमची प्रत हवी असल्यास कळवा.

कळावे. आपला दिर नारायण

ता.क. मीनाबाईकडे अनेक आशीर्वाद विशेष:-

नंबर एक व्यापारांत सर्वांत्तर हवीकडे मजकडून असे लिहिले होते. आताही तसेच आहे. पण सर्वांत्तर ते काय लिहिणार? येऊन जाऊन तुझी राजधानी गाठायची, झाले. हिंदुस्थानची प्रजा ३० कोट आहे. यातील कोट प्रौढ पुरुषांचे मनोऽक्य किती निघतील याचा जरा मी विचार करूं लागलो तर मला वाटतं २ ½ कोट लोक विवाहयोग्य विवाहित व अविवाहित १० कोट लोक कायमचे अविवाहित असतील. याशिवाय कोट, छोकरं इंग्रज लोक, मुसलमान, पारशी वगैरे लोक विशेष येतात. तेव्हा आपली प्रजा अशाच ओढी घेऊन किती निघते पाहिले. असा विचार करणाऱ्या स्त्रिया होत जातील. आहेतच म्हणा. तीही अविवाहित व स्त्रियांचे अज्ञान. बालविवाहामुळे मुलींची १३-१४ वर्षांतच आई-बापपदास जातो व मुलगा १८ वर्षांतच पितृपदास होतो. यात्वयांत मुलीला आपला शेंबडू आपल्याजवळचा येत नसतो तोंच तिच्या माथी एक बालक तयार होऊन बसते. मुलीचीच जबाबदारी वाढवी तेवढी होत नाही, मग तिच्या मुलाची वाढवावी लागते. तसेच मुलाचे. मुलगा २५-२६ वर्षे होईपर्यंत तो बिचकूच वर्षांत येत नाही आणि तोपर्यंत त्याच्या लग्नाच्या गोष्टी कुठल्या नाहीत, असे असता अशक्त माता-पितरांच्या मुलांची राहती किती असावी? तुमचे आर्थिक: अडचणी व घोर असल्यामुळे तिला पोरांची व्यवस्था कधी राखावी हेच कळत नाही. मुलीचे १३-१४ वर्षे वय आणि तिच्या हातून पडेपर्यंत एक मूल

[illegible] [illegible] [illegible] [

आणि त्याची शिक्षा किती वेळ द्यायची? जास्त झाल्यास ती मारणे सत: चेच उदाहरण इतरांनी स्वीकारले. आपले आदर्श समोर ठेवून आपण विद्यार्थ्यांच्या योग्यतेचा अदमास घेऊन त्यांनी कुठेतरी मागे, ती अगदी अगदी लिहिलीच आहेत. बरं, आज विवाहापासून कुठे केवळ संसारिक बनणार असे म्हणावे तर तसेही नाही. त्यांपासून किती तरी होणार ते आपणच. कोणतेही दृष्टांत ठेव — शाळा तेजोहीन, कुरूप, सुंदरसी, अक्षरही, आकर्षक, सुंदरकिरणे अशी लिहितात. हे सर्व बोजवाऱ्याचे मूळ बोलतो असे असेल तर हे अक्षरशः खरे आहे. आपल्या हस्तलिखित दुर्बीणीचे छोटे आवृत्ती सुंदर होते पण संख्या येता येता अगदी होलपीच बनत आहेत. हे सिद्धीस जाण्यासाठी पहिले. अक्षरे केवळ छोटे व सिधार इतक्या सुंदर आहेत की त्यांचा तो-मात्र किंमतीत वैशिष्ट्य वाढतात येणार नाही. त्यांचा कंटाळा आहे मूल्य ही त्यांत सुस्वरूप मूल्यांतो असेल तरच त्यांच्यात गुणात्मकता असतो. मी कंडक्टर व्यवस्थेची उत्तरांतो लक्षात असेल वाटले की आपल्या पुरांणांतरी अक्षरा मूल्य त्यांचा मूल्यांकन त्यांच्यावर तर असतोच ना? तेंदुलकरांत अक्षराअसे लागतं असेल आपण वाचलेले आहे. अर्थात् छंदक मूल्यांच्या पूर्वीचे तेंदुलकर असावे असे वाटले. ते कुणे तर तेंदुलकर यांनाच तेंदुलकर असे योग्य ठरत. अर्थांतरांतो यांनाच ठरणे पैकी बन ठरावे बगळता असावा व तेंदुलकरांचा कुल 'तेंदुल' ठरावे. येता येता बोलता बोलता यांचे छंदन व छंदक असे नाव आले असावे असेच वाटले — (ok na).

Silabai to write me is that I want her to be off with Shy & improve her hand writing & thought. I want all our members to think over a point keenly & discuss the subject openely & with open heart. We should give scope to our family members to mix with each other. Our women lack in this & should make them to take the responsibilities upon their shoulders. They should stick to the Combined family system. For which education is crude ideam. It is therefore I have a mind to correspond with every body at home. Please explain them & write.

Yours affly Narayan

Letter No 27

171

Gary, Indiana
28th June 14

University of Michigan
Ann Arbor Mich
U.S. America

My dear Ramu

Nothing from you this time. I know you have not taken any contract of writing to me often But I think it is my duty to write to you. though you care very little for my letters. I know you are busy, but remember me to be thousand times busy than you Still I spare my 1/2 day & 1/2 night for correspondence Alright sir, Ramu, is any one of your Company going to Panama Exposition? Ask your Friends to go there. Whats are they doing of the hoard of money they have collected? Certainly, its not my business, so excuse me. Nothing more. Ayours affy

Narayan.

My dear Balu

Ayours to hand. Glad to read. Thanks! for your hand writing. Balu, improve a little

my articles from Talya? Did you give them to ಶಾಂತಿ ಭಾವಚಿತ್ರ? What Mr. Bindras says? Did you read all my articles? Did you read all the ಸಂಪುಟಗಳು? How did you like them?

When do you get up? When do you go to bed? I was at Chicago in the last week. I am here now for three months more. Address is the same. Nothing more.

My B. Namaskars to dear Pillakka

Love and affection
Narayan

Letter No 28

173

Gary; Indiana
5th July 1914

|| Ram ||

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America

Dear Bapu

Your postal card of 5th may to hand day before yesterday. Glad, you have kept up a regular correspondance. Your regularity will force me to make time to write you in detail as I do unto Others. I wish I could spare time for my people & write whatever they ask for. But sorry I have no time. However I shall never fail to write you every week at least few lines but you shall have to encourage me by writing in return. Sometimes I feel like writing on some points but when I see that they will not be of any use to you I leave that idea. It goes very hard with me to select the subject to write upon. So, I ask you to select any subject you want & ask me to write upon it. Then I will gather the necessary information I require & send you all collected. That will not only save my troubles of selecting the subject but will give me some scope of entering into other subjects beyond my limited vision. I shall be benefitted there by. Please consider & write me.

The Independance of America was declared on the 4th Of July 1776. Since then this day is celebrated as a National holiday. All the Offices, Schools & Universities, Factories & other working places are closed to the public by law. In the 19th Century they were celebrating this day by spending their time in military parades & grand fire-works & some other gotes & guns having no sense in them (just as [illegible] in India) But now they have changed the system for good & they spend there time in parades, music moving pictures to arouse patriotism, lectures & other exhibitions. They have stopped the display of fire works. Still however the Children are allowed to play with the Chinese little fire cracks (फटाके). I had a fine time yesterday. Went & saw there celebration. The whole city was decorated with nothing but flags a sample of which I have sent for you. Men, women, boys & girls had these flags even in their hats around their body. They are so very fond

of their flag Certainly it costs them good many lives & many a million dollars. Why should they not love it Why should we be jealous for that? Water-melons & lemon drink are the Chief articles of their enjoyment today. They had good many sheros just like our own — but a slightly different.

As promised I am sending the Hindu Stanee Studies to your address today. there in you will find a marathi article published in [illegible] — under the heading "[illegible]". It was meant for dear Gangutai. But I hear that ~~she~~ nobody has sent it to her as yet: Therefore Please send this cutting to her at once. Don't keep it with you after you read

Be sure you will receive every week from me. So be going to Talja on every Saturday eve & take your letter & write an answer to it there on the spot, so that they will send it to me by the next mail. If you please be sending some books to dear Gangutai

Nothing more for the present. Be writing.

Yours ever affe
Narayan

Letter No 28

75

Gary, Indiana
5th July 14

"Rama"

University of Michigan
Ann Arbor, Mich
U. S. America

Address

My dear Rama

Nothing from you this time. Perhaps you might be busy & hence I don't wish to trouble you. Please let me know how you are keeping good health & how is your pretty little child — not an but girl — a female but not male child. What about your partner? Is Vishnu Tumbe going to Europe; If when & what perticular part of the continent? Please don't forget to mention that to me. Are you dealing with any films in America? If, why don't you give me some work on behalf of you? I shall be glad to help you up in that matter. By the by Is any one going to come here for the Panama Exposition in 1915? If, who is that? May I be of any service to him or her, or them? I, together with my "mahaarabhita mandal", am ready to help any man from Hindusthan if he comes over here for any purpose. Please give information of my address to those who desire to do so. Are you subscribing to Lok-Shikshan & Chitra Maya Jagatta? If, Why don't you take them home for your brothers & sisters? Don't you wish that they should read those? Don't be too selfish always. Pardon me if I say anything to a 'Shetti' like you but Rama, am I not older than you? You respect me as Sir, as I am older than you. So, I command you not to be angry but do that what I tell you. more in my next. Yours affectionate Narayan.

Letter No 28

"Rama"

Gary, Indiana.
Address the same
7th July 14

My dear Bala

Just B-a-l-u were the letters in one of the corners of the card which I received from Bapu Arinayak. I suppose you were busy with your books. That's nice. Are you feeling good and how are you progressing with your studies. I believe you have sent the typed-type many descriptions & pictures.

Are you taking exercise nowadays? What do you do when you return home in the evening from school? Yes! Did you pass in your University Examination? You did not write me anything about that. Please

Letter No 28

"Rama" 176

Gary, Indiana 5th July 1914

Address Michigan

My dear Vinayak

Your two lines of 4th in Bapu's Card I hand. I shall read them. July 4 is the National Holiday of the American People. On the 4 of July 1776 the Independence of America was declared & so these people celebrate that day. They give much importance to this day as it is a national one. Some believe that Christmas holidays are at the top. Some say that July 4 is the most important. However they celebrate both. All the offices, schools, colleges, universities, factories, Plants, etc are closed by order of law. The Government spends money for the celebration. The people enjoy. The boys play with fire crackers (फुलझडी) Women spend their time with their husbands & lovers. Yesterday there was a beautiful parade of the army & other people in town. moving pictures of George Washington's movements were shown at night. There were firemen's exhibitions. Band concerts & a grand display of fireworks. They had an athletic event also in the morning. Both women & men took part in it. The streets were decorated with flags. Shops, cars, motors, cycles, Hats of street passers all were decorated with flags. We could see nothing but flags. Flags were flying even in the hands of babies. I hear that they had hearty dinners at their homes. They eat Watermelons (कलिंगड) & drink plenty of Lemonade on this day. I have sent a sample of American flag with this letter. Please preserve it. Write me the impression that my today's letter to dear Vahini & Gaya tai will carry on them. Don't forget or put off till tomorrow.

Yours ever affly Narayan.

You will read Vinayak's letter. That will tell you how these people celebrate the National day. Bala, Be asking questions so that I may write you something.

Narayan

पत्रांक
26

॥ श्रीराम ॥

स्थायी; इंडियाना
ता-फ्रे-नुये १४

पत्ता - सिन्सिनाटी विश्वविद्यालय
आर्ट आर्कर; सिन्.
यु.से. अमेरिका.

प्रिय संगूताई स अनेक आशीर्वाद विशेष :-

स्वगीत! तुझें पत्र वांचल्या बरोबर मला तुझा अतोनात संताप आला. आजचार दिवस सतत पत्राची मी वाट पहात होतो पण तें आज आलें, या आश्चर्याने मी तें दुपारचे तुझें पत्र दोनचारदां मी वाचल्याशिवाय बसलो होतो; त्यांतील काहीं गोष्टी समजणे मुश्कील थोडें वाईट वाटले होतें, त्यांतून तुझा चेहरा ऊभा होत असल्यामुळें कंटाळलो होतो म्हणून 'श्री "श्रीराम" लिहीत बसलो नाही अमें तुझें वाचल्यावर वांचले. पण काय? त्यांतून- बाबा दुबळी का आल्यापासून तूं "श्रीराम" नाम लिहिले नसून दोन महिन्यानंतर मला तूं "नारायण, श्री अमलेश्वरमुळे काहीं जमत नाही. स्वयंपाकी मांगते, आपण गेल्यावर दोन महिने श्रीराम नाम लिहीत होतें. राम बाबा ज्यादिवशीं दुबळी का आले त्याच दिवशी श्रीरामनाम लिहिले बरें केले ..... अमें मोठ्या आश्चर्याने लिहिले होतेस. यावरून एका गोष्टीची तर परिपूर्ण खात्री झाली की तुझी चुकी ही लिखें मला स्पष्ट दिसू लागली आहेत. प्रेमाची मजाँ. तुझ्या तारीख १९ मार्च १९५५ चे पत्रांत बाबा येऊन चार दिवस झाले अमें आहे म्हणजे बाबा दुबळी का तारीख मार्च चा मुहूर्त आले आणि तूं तेव्हांपासून "श्रीराम" लाम सोडलेस. यां नंतर तूं तारीख १५ एप्रिल व १ मे चे दोन पत्रांत श्रीरामकरता, आठवी तोंमें इत्यादी सुरुवात चांगल्याने लिहिले आहेस. पण श्रीराम नाम सोडलेले असताना त्याच्या विरुद्ध कुछ लिहिले नाहीस. इतकेच नव्हे तर बहुधा मी तुझ्या त्रासाने बद्दल तुझांना विचारीत असतो तरी तुझी त्याची उत्तरें देत नाही. यावरून सहजासहजी सुटलेला श्रीराम सोडून देण्याचे मूळ कारण आणि आता ८ ते १० महिन्यानंतर 'स्वयंपाकी मांगते' मूळचा स्वभाव बोलावयाला तुझें आलीस. येवढेच नव्हे वाईट वाटते. श्री तुझा लिहीतला अमें मूळ-भाषांतरीकडे कांहीं ही देखे नसते. तुझ्या श्री नि-विनायक, बाळ यांची आत्मीं डायरी लिहीत नाहीं' म्हणून तसें बाळ मांगीतले तसें मांगीतले असतेस तर मी तुझा कधीच आग्रह केला नसता कारण तुझ्यासारखा लिहून घेण्यात माझा कांहीं फायदा ही नाहीं किंवा मी अशुभची असलेले कुठली तुझें लिहिणे मोडवत नाहीं. हें मला पूर्ण खात्री दुसरे कोणी नाहीत आहे. मग मी तुझे मांग कधीच देवा नसता व मधून मधून विचारलेही नसते.

असो तूं लिहिणे प्यारकरता सोडले म्हणून म्हणतेस (मला कांहीं खरें वाटत नाहीं. कारण श्री कोणावर अवलंबून राहणारा मनुष्य आहे. दहुण्याच्या मनांत असले म्हणजे तोकोणेही असो वा कसल्याही संकटात असला तरी आपले काम तोकरीलच कसेही असो माझी खात्री असो वक्तव्याबद्दलचा श्री स्वतः पाणीतोही) स्वीकरतां श्री कदू पाहतो नाहीं. कारण तुझीं कारणे खरोखर आहेत. पण संगूताई, तिकडे दक्ष देऊं नको- हें एकच वाक्य मला तुझा आंगावर आले आहे. मन निर्गर्दू, एकाग्रतेने कष्टीण कर आणि परत अंतर्वळून सांगीच्या पक्षी बाईसारखी झांड अपटून संकटाचा तोंड देण्यासाठी उभी रहा. कोण काय करतो ते श्री पाहून घेतो, तूं डोंक्याळजी करतेस?

तूं म्हणतेस "श्री अमचा जन्म व्यर्थ आलेवणार नाहीं, अमचा आत्मोद्धार होमें बेगाळ तसें पतनास श्री तयार आहे". खुशी पोर! जन्मभर तुझा व्यर्थ घालवायचा नसेल तर माझी काय म्हणून वाट पहातेस? श्री काय तुझ्या जन्माला पुरवणेचा? कोणास माहीत श्री परत हिंदुस्थानाला जाणो की नाहींतें? श्री असेकितेक मरणार नाहीं कुणास-ठाऊक? उद्यातरी श्री जिवंत राहीन की नाहीं याची मला काळजी वाटते आणि तूं श्री परत गेल्यावर श्री मांगेत तसें वागणार? आणि आतां वाटेल तसा दिंगाणा घालणार? हेंच चुकते! तुझ्यावर अवलंबून राहिले की सर्व प्रसंगाला तुझ्याने होतो म्हणून स्वतःच्या पायावरच उभारण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे. हें गाणी आहेस, तुझा आगीशी खेळणार आणि पुनः केरसाठ्याप्रमाणे बोलणेस. वेडी! समजांत मूर्ख श्री तुझा लिहिण्याचा वाईट वाटेल तितका वेळ लिहिले. ति.सं. लिहू नकोच्या समजांत महाभारतं अशुद्धपणे होते म्हणून लिहिलेच नाही तसेही तुमचें वाईट श्री नाहीं? केवळ वेडे पणाचे? कोणाचा ठाऊक आहे? आणि तुझा संसारच्या कुशी घोडे आदळले की नाक, डोके, पाय यांने अक्षरशः काढणारा व ओठा हीड होऊन पोर्ची जाऊन आलेला निदान मोडून आपला वेळ लिहिण्यांत घालविणार!

विचार कर! मी सुरुतो सुरुत संसार नको व पैसे ही फार नेऊ नको मी पुरा दृढ निश्चय आहे असे जर तुझा असूनही फारत नसेल तर माझ्यावर विश्वास ठेऊ व आपले पूर्वीचे नियम माझ्या बेरजेस अनुसरून कर. लग्नाच्या, साखरपुड्या इत्यादि साऱ्या गोष्टी लागलीच नको व मी आहोत तसेच साधेपणाने व्हाव्यात. आपल्याला खरी प्रीती आहे, होते असे तुझा वाटते काय? खोटा दिखावा असेल ते केले तरच त्याची प्रीती संपादन केल्यासारखी होते हे ह्यापेक्षा अजून कशी विश्वासीक, पक्की व सच्ची असणार आहे. संसारात, पुन: सांगतो की विचार कर, आणि आपण करावयाचे ते करा नसल्यास येण्याची वाट पाहत असल्यासारखे असू नको व पुन: सांपत्तिक अडचणीची ढकलू नको.

मुळे खेरीज तुझ्या वाचण्यात शिकले नाहीत हे आश्चर्य वाटत आहे. तुझ्यासारख्या लोकशिक्षण घेत असून त्यांतील काही मराठी ग्रंथांतील खेरीज तुझ्या वाचण्यात शिकले पाहिजेत. मुळे खेरीज मी बऱ्याच, शिवाय मंडळी करता विकसूल शिक्षित नसून गरीब, अपंग व वाचकांकरता लिहित आहे. त्यिसमयसंगतीत दुधुभोपाहार, गाकरहार, अशांचे खेरीज पाहण्यिले आहेत की ते वाचकांना उपयोगी पडतील तेवढेच नव्हे तर वाचून तुझालाही त्याचा फायदा होईल. तें तुझा शिकले नाहीत हे पाहून आईट वाटले. असो. आजच मी लायब्रेरीतून दोनचार तुझ्या नावे मासिकें पाठविण्या विषयी लिहिले असून प्रत्येक महिन्याला तुझ्याकडे ती (एक अंक जाण्याची सी व्यवस्था केली आहे. त्यिवाय तें तुझ्याकडे नाहीत. वि रामूचा संग्रह सी दिसतो. तसे व्याख्यानाचा (स्त्रियांच्या व्याख्यानाचा) खेरची तुझ्या वाचण्यात शिकला नाही हे आश्चर्य मंडळीचे इकडची पत्रे इत्यादिवरून. आजच मी चिरंजीव बापूकडे एक पुस्तक पाठविले आहे त्यातून तुं विचारलेल्याबद्दलचे उत्तर (स्त्रियांच्या शिक्षणाविषयी) पाठविले आहे. तें वाच व वाचून दाखवी व. असो. आतां रात्रीचे दोन वाजून गेले. सगळे खेरीज तुझी रात्र घेतो थोडे सर्वांस उत्तर लिहावे लागते ते लिहिले. तुझ्या पत्राचे समाधान करू. विसरू नको व पुढच्यारवेपेक्षा पत्र लवकर टाकू नको.

तुझा नारायण.

चि. सौ. सीताबाईस अनेक आशीर्वाद विशेष:-

आशीर्वादपत्र वाचलेवरून तुझ्याकडील तोंडे होतात असे आपण लिहिले. अशीच अक्षरशत्रु वाचण्यापर्यंत येऊन थांबलो होतो. आता मुळे निघाली की ती पहात पूर्वी अक्षरशत्रु आणि देवांत फार दिसू लागतील. वाचण्यापर्यंत सुरुवात झाली व वाचून. परंतु अशक्त मनुष्यांत तुझारी कारणी दिसत नाही व वाचून असेच तर त्याचा उपयोगापुरता उपयोगी राहो व इथपर्यंत नसतो. मिळून त्याच्या वाचण्यापर्यंत असतच मिळत नाही. मनुष्याची कर्तबगारी त्याच्या शरीरावर त्याच्या वयावर- मग ती मानसिक असो अथवा शारीरिक असो -- अवलंबून असते. आणीतीच नसती म्हणजे फार वाचण्यापर्यंत कुणे आढळून येईल असे नाही. सर्व मुलांत असल्या देशात मारवाड्यांचे इकडचे व तुझ्या लोक तुलनेने आपण ठीकपैकी दिसून येतात. सर्व लोक आपला वाचण्यापर्यंत उपयोग करीत आहेत पण आणी असतच असो. आं ! तर आपल्यात वाचण्यापर्यंत असणे फारच थोडी राहीच नाही. असो. असतात पुढीलवरवेपेंत. चि. छकुडीची प्रकृती बरी आहे ना? आपला नारायण.